

Mobiel banditisme

Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland

Dina Siegel

i.s.m. Rosa Koenraadt, Denitsa Lyubenova, Nicoleta Sovre en Anita Troscianczuk

Juni, 2013

Voorwoord

Voor u ligt het rapport van een onderzoek naar rondtrekkende Oost- en Centraal-Europese bendes in Nederland. Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van Politie en Wetenschap. We zijn de subsidiegevers dankbaar voor hun financiële en morele ondersteuning.

Het onderzoek vond plaats tussen 1 maart 2012 en 1 april 2013. In dit rapport wordt onder meer ingegaan op de aard en kenmerken van mobiel banditisme, illegale markten en de verschillen in aanpak en prioriteiten tussen West- en Oost-Europa. Door middel van een historische en een criminologische analyse hebben we geprobeerd niet alleen de continuïteit in het fenomeen van rondtrekkende bendes te illustreren maar ook inzicht te verschaffen in onderliggende sociaal-economische en culturele factoren.

Diverse mensen in verschillende landen hebben meegewerkt aan dit onderzoek en zonder hun medewerking was dit rapport nooit tot stand gekomen. Rosa Koenraadt heeft als junior onderzoeker de praktische en logistieke organisatie van het onderzoeksproject op zich genomen, een groot aantal interviews afgenomen, observaties in Polen en Nederland verricht en was mede-auteur van hoofdstuk 3. Denitsa Lyubenova, Nicoleta Sovre en Anita Troscianczuk, drie Utrechtse masterstudenten (één in de rechten en twee in de criminologie), hebben niet alleen de relevante literatuur, pers- en mediaberichten in hun moedertalen verzameld en vertaald, maar daarnaast ook belangrijk werk verricht als tolk, contactpersoon en gids tijdens onze bezoeken aan respectievelijk Bulgarije, Roemenië en Polen. Hun betrokkenheid en enthousiasme zijn essentieel geweest voor de totstandkoming van dit rapport.

Voorts willen we al onze respondenten in Nederland, Polen, Bulgarije, Roemenië en Litouwen bedanken. We hebben medewerking gekregen van politiekorpsen, woordvoerders van openbare ministeries, deskundigen op het gebied van beveiliging, vertegenwoordigers van Detailhandel Nederland, Transport Logistiek Nederland, de belastingdienst en de FIOD, ambassadeurs, politie liaisons, wetenschappers, advocaten, journalisten, medewerkers van diverse ngo's alsook van slachtoffers van overvallen en diefstallen. Sommige Roemeense, Litouwse, Poolse en Bulgaarse gedetineerden en (ex-)daders bleken eveneens bereid hun expertise met ons te delen. We kunnen hier uiteraard niet alle 127 respondenten persoonlijk bedanken voor hun medewerking, maar velen van hen komen in dit rapport uitvoerig aan het woord.

Tot slot willen we de leden van de begeleidingscommissie, met name Frank Bovenkerk, Frank van der Heuvel, René Hesseling, Annemieke Venderbosch en Renske Emmelkamp, bedanken voor hun kritische opmerkingen en constructieve suggesties.

Managementsamenvatting

Sinds het begin van de jaren 2000 wordt de Nederlandse politie geconfronteerd met rondtrekkende Oost-Europese bendes die verschillende typen van vermogensdelicten plegen. Hoewel het fenomeen mobiel banditisme al eeuwenlang bestaat, is in de afgelopen jaren grote bezorgdheid gerezen over de toename van het aantal bendes uit Oost- en Centraal-Europa.

In 2010 werd de volgende **Europese definitie** van mobiel banditisme geformuleerd: 'Een mobiele (rondtrekkende) dadergroep is een vereniging van daders die zich stelselmatig verrijken door middel van vermogenscriminaliteit of fraude (met name winkel- en ladingdiefstal, inbraak in woningen en bedrijven, oplichting, skimming en zakkenrollerij), binnen een breed gebied waarin ze activiteiten uitvoeren en die internationaal actief zijn' (Raad van de Europese Unie, 5 november 2010). Wij gebruiken deze definitie ook, maar voegen er nog twee categorieën van criminaliteit aan toe: autodiefstal en diefstal uit auto's.

In de jaren 2012-2013 wordt mobiel banditisme tot prioriteit verheven, ook in het kader van 'criminaliteit door MOE-landers'. Het voorliggende rapport richt zich op vier Oost- en Centraal-Europese landen (**Litouwen, Polen, Bulgarije en Roemenië**) omdat deze vier landen oververtegenwoordigd zijn in de Nederlandse politiecijfers.

Het doel van het voorliggende onderzoek is een dieper inzicht te krijgen in het fenomeen mobiel banditisme teneinde de aanpak en preventie te verbeteren. De specifieke doelen van het onderzoek zijn:

- a) inzicht verschaffen in mobiel banditisme zoals dat zich in de jaren 2008-2012 manifesteerde in Nederland;
- b) het analyseren van de aard van het fenomeen, het profiel van de daders en hun criminele netwerken in de landen van herkomst en in West-Europa;
- c) het analyseren van de gelegenheidsstructuren en afzetmarkten in Nederland en in Oost- en Centraal-Europa;
- d) het analyseren van de preventieve en repressieve maatregelen van politie en justitie in de afgelopen jaren in Nederland en in Oost- en Centraal-Europa.

Behalve het verschaffen van beschrijvende data over de modus operandi, routes, targets en prioriteiten van de daders, is ons doel ook een antwoord te krijgen op de vraag **waarom** de daders doelgericht naar **Nederland** komen, waarom Nederland aantrekkelijk is voor deze rondtrekkende bendes en waarom juist nu.

Dit onderzoek is bedoeld om verklaringen te bieden en om de historische, politieke, economische en culturele achtergronden van het fenomeen 'rondtrekkende criminele bendes' te analyseren. Dat doen we vanuit **drie theoretische invalshoeken**:

- 1) de historische vergelijking en de geleerde lessen uit vergelijkbare situaties in het verleden en de (onontkoombare) negatieve effecten van globalisering;
- 2) de aantrekkingskracht van het Westen in het algemeen en van Nederland in het bijzonder;
- 3) de kloof tussen rijk en arm en tussen West- en Oost-Europa.

De **onderzoeksmethoden** bestonden uit literatuurstudie in Nederland en in de vier bronlanden; media-analyse; 127 interviews met vertegenwoordigers van de detailhandel,

de politie, de beveiligingsbranche, verzekeringsmaatschappijen, journalisten, onderzoekers, ambassadeurs, handelaren en daders in Nederland en in de vier bronlanden (tijdens 5 bezoeken aan deze landen); observaties op verschillende Nederlandse en Oost- en Centraal-Europese markten en automarkten; dossieronderzoek (907 dossiers); interviews met 12 gedetineerden (uit Roemenië en Litouwen) in Nederland.

- Wat leert de historische analyse van mobiel banditisme ons over het heden?

Ten eerste dat rondtrekkende bendes ook in vroeger tijden al bestonden en dezelfde delicten pleegden als de bendes van tegenwoordig: diefstal, roof en inbraken. De bendes opereerden op het platteland en in grote steden overal in Europa.

Ten tweede dat etniciteit een rol speelde in de verschillen in modus operandi, motieven en samenstelling van deze bendes. Ook vandaag de dag zijn verschillende zigeunerfamilies, net als in de 17de en 18de eeuw, betrokken bij criminele activiteiten.

Ten derde zien we dat de ‘criminele levensstijl’ van de leden van rondtrekkende bendes een belangrijke rol speelt. De Romafamilies uit Roemenië en Bulgarije die vandaag de dag in Nederlandse steden actief zijn hebben andere motieven, gedragscodes en werkwijzen dan bijvoorbeeld professionele Litouwse autodieven.

Ten vierde zien we net als vroeger grote verschillen in de duur, verblijfplaatsen en routes van verschillende mobiele bendes: sommige bendes blijven gedurende langere perioden in Nederland, andere keren binnen 24 uur met de gestolen goederen terug naar huis.

Ten vijfde wordt duidelijk dat het rondtrekken van de ene naar de andere plaats voor velen een manier vormt om te ontkomen aan repressie, discriminatie en economische ellende. In zwakke staten waar minderheden niet kunnen rekenen op bescherming door justitie en politie is de keuze om te vertrekken een logische stap.

- Welke factoren hebben de ontwikkeling van mobiel banditisme binnen de EU gefaciliteerd?

Alle vier de landen worden hier apart geanalyseerd. We stellen vast dat de volgende politieke en sociaal-economische processen de opkomst van de georganiseerde misdaad hebben vergemakkelijkt: de **overgang** van socialisme naar het kapitalistische marktsysteem en de **uitbreiding van de EU**. Beide processen faciliteerden nieuwe vormen van grensoverschrijdende criminaliteit, waaronder mobiel banditisme.

- Zijn de daders ervaren criminelen of amateurs?

In dit onderzoek onderscheiden we twee typen in Nederland opererende criminelen uit Oost- en Centraal-Europa: ‘**overlevingscriminelen**’ en **professionele dieven**. De focus van dit rapport ligt op professionele criminelen die in groepsverband opereren en een duidelijke taakverdeling hanteren. Binnen de categorie ‘professionele dieven’ onderscheiden we drie subcategorieën: 1. mobiele bandieten die **lid zijn van een grote criminele organisatie** in eigen land of door deze organisaties worden gerekruteerd voor bepaalde operaties (zoals de *Augurkas* in Litouwen); 2. mobiele bandieten die zich **in het buitenland organiseren** en langere perioden in het buitenland verblijven om criminaliteit

te plegen; 3. **Romafamilies** die rondtrekken van het ene naar het andere land om criminaliteit te plegen en die na enige tijd terugkeren naar Roemenië of Bulgarije om daar het crimineel verkregen geld te investeren.

De **eerste subcategorie** bestaat uit mobiele bendes die veelal deel uitmaken van grote criminele netwerken waarin taakverdeling en controle een belangrijke rol spelen. Bij hun criminele operaties zijn verschillende actoren betrokken: opdrachtgevers, financiers, ‘spotters’, dieven/inbrekers, koeriers en brokers. Eventuele ‘gelukzoekers’ of avonturiers die naar Nederland afreizen om op eigen initiatief te opereren worden door de criminele organisaties nauwlettend in de gaten gehouden en zodra blijkt dat deze individuen auto’s stelen voor andere doelen dan eigen gebruik, worden ze bedreigd.

De **tweede subcategorie** wordt gekenmerkt door bendevoorming die pas na aankomst in West-Europa, dus buiten de bronlanden, tot stand komt. Deze bendes worden geformeerd rond een leider die ook als opdrachtgever en heler functioneert. Hij/zij plant de operaties, ronselt mensen afkomstig uit de eigen omgeving of uit het bronland en verdeelt vervolgens de taken. Deze bendes richten zich vooral op winkeldiefstal en woning- en bedrijfsinbraken.

De **derde subcategorie** van mobiele bendes bestaat uit Romafamilies die met meerdere familieleden door West-Europa trekken. Deze groepen houden zich vooral bezig met zakkenrollerij, bedelarij en winkeldiefstallen. Ook bij deze groepen bestaat er een duidelijke taakverdeling: er is een leider die (soms vanuit Bulgarije of Roemenië) opdrachten geeft aan de mannen, vrouwen en kinderen onder hem die zich allemaal in bepaalde delicten gespecialiseerd hebben.

Het **professionele karakter** van de dadergroepen is af te lezen aan de manier waarop de vermogensdelicten georganiseerd worden, de manier waarop de targets worden gekozen en de manier waarop de goederen gestolen worden. De targets zijn voortdurend onderhevig aan veranderingen en volgen de trends in het helingcircuit. Bepaalde merken cosmetica, elektronica, kleding en auto’s zijn op een zeker moment populairder dan andere. De georganiseerde groepen onderscheiden zich door de opzet en uitvoering van de vermogensdelicten. Het gebruik van geprepareerde tassen bij winkeldiefstallen, de organisatie van autodiefstallen, maar ook de concrete uitvoering van delicten als georganiseerde zakkenrollerij getuigen van de professionaliteit en de organisatiegraad van de rondtrekkende dadergroepen.

- Waar opereren de rondtrekkende dadergroepen?

De doelwitten van de mobiele bendes lopen uiteen. Wisselende trends en modes in de bronlanden spelen hierbij een belangrijke rol. Er moeten kanttekeningen worden geplaatst bij de ‘mobiliteit’ van de beschreven misdaadgroepen. Het heersende beeld van supersnelle criminelen die *hit-and-run* technieken toepassen, moet worden genuanceerd in het licht van onze bevindingen dat sommige bendes langere tijd in Nederland verblijven en duurzame contacten onderhouden met landgenoten, te weten migranten die hier werken of studeren. Deze contacten zijn van groot belang bij het faciliteren van criminele activiteiten en bij de heling en snelle verkoop van gestolen goederen.

De georganiseerde dadergroepen plegen delicten in buitensteden, grensgebieden en in de buurt van uitvalswegen. De Nederlandse politie heeft informatie over de grotere criminele bendes (zoals die van de Litouwse autodieven), maar ook kleinere in Nederland

actieve groepen worden aangestuurd door opdrachtgevers of hebben zich aangesloten bij criminele organisaties die hun reis naar West-Europa organiseren en financieren.

Op basis van onze analyse van het verzamelde materiaal over de organisatiegraad, modus operandi, het profiel van de daders en de doelwitten van hun activiteiten kunnen we vaststellen dat Nederland vandaag de dag wordt geconfronteerd met **mobiel banditisme** als een **vorm van grensoverschrijdende georganiseerde misdaad**. In alle vier de bestudeerde landen wordt de mobiliteit van criminele groepen beschouwd als een onvermijdelijk gevolg van de economische ontwikkelingen in de EU.

- Waar gaan de gestolen goederen heen?

Deze vraag is hier niet alleen vanuit een economisch perspectief maar ook vanuit een historische en culturele invalshoek benaderd. Een analyse van de historische banden tussen de georganiseerde misdaad, schimmige zakenlieden en corrupte politici in Oost- en Centraal-Europa enerzijds en de relatie tussen migranten en criminele groepen in Nederland anderzijds kan een dieper inzicht verschaffen in de dynamiek van de markten in gestolen goederen.

Er blijken grote verschillen te bestaan tussen Litouwen, Polen, Roemenië en Bulgarije waar het gaat om de structuur en organisatie van de **illegale markt**. Veel van de in Nederland gestolen auto's komen via de transitlanden Litouwen, Polen, Bulgarije en (in mindere mate) Roemenië uiteindelijk terecht in de **voormalige sovjetrepublieken en in Azië**.

Gestolen goederen uit winkels, woningen en bedrijven worden vooral in West-Europa doorverkocht. **Zwarte markten** zoals die in Beverwijk spelen daarbij een cruciale rol, maar de goederen worden ook op kleinere markten in andere steden in Nederland en in de buurlanden verhandeld. Sommige goederen worden naar Oost- en Centraal-Europa vervoerd (in gestolen auto's, in eigen auto's of per bus). Vooral juwelen, elektronica, schoenen, kleding en (in mindere mate) fietsen en tuingereedschap worden naar Oost- en Centraal-Europa gesmokkeld om daar **op lokale markten en in winkels** te worden verkocht.

De criminele winsten worden geïnvesteerd in **onroerend goed** zoals huizen en grond, in **luxe auto's** en andere statussymbolen, dan wel in het rekruteren en opleiden van **nieuwe leden** om zodoende het voortbestaan van de criminele netwerken te waarborgen.

- Waarom Nederland?

De werkloosheid, de uitzichtloosheid, de lage lonen en de lage levensstandaard in Oost- en Centraal-Europa en – in contrast daarmee – het beeld van Nederland als een rijk land waar de mensen wel iets kunnen missen van hun geld en goederen, vormen de belangrijkste motieven voor de criminele bendes om Nederland als werkterrein te kiezen. Als argument werd door sommige geïnterviewde gedetineerden aangevoerd dat de rijken met de armen moeten delen, desnoods via diefstal, en dat men eigenlijk niet van mensen maar van een 'systeem' steelt (aangezien de slachtoffers verzekerd zijn en de schade voor hen dus beperkt blijft).

Voor deze criminele groepen staat **Nederland niet bovenaan** de lijst van populaire landen; in hun ogen is ons land slechts één van de welvarende West-Europese regio's waar men snel en relatief eenvoudig op illegale wijze geld kan verdienen.

Nederlanders worden beschouwd als **makkelijke doelwitten**: ze zijn goedgelovig, hebben weinig ervaring met criminelen en zijn naïef in het dagelijks leven. Ze letten niet op tijdens het boodschappen doen in de supermarkt en parkeren hun auto's op niet of slecht verlichte plekken. Omdat ze vertrouwd zijn met een multiculturele samenleving, zijn Nederlanders niet snel argwanend en onvoldoende alert wanneer ze vreemdelingen tegenkomen, ook in hun eigen directe omgeving.

Voor de vaak gehoorde stelling dat de lage strafmaat en de aangename omstandigheden in de Nederlandse gevangenissen een doorslaggevend argument vormen bij de beslissing van Oost-Europese criminelen om in Nederland delicten te plegen, hebben we in ons onderzoek geen bevestiging gevonden. De opgelegde straffen werden door de door ons geïnterviewde gedetineerden als **disproportioneel hoog** of als willekeurig omschreven en het principe van 'één man per cel' werd door diverse respondenten genoemd als de oorzaak van **psychische klachten**. Ook de slechte medische zorg in de gevangenissen werd genoemd als een negatief aspect van het Nederlandse penitentiaire systeem.

- Welke maatregelen worden genomen om het fenomeen te bestrijden en hoe verloopt de politiesamenwerking tussen West- en Oost-Europa?

Er worden in Nederland **aanzienlijke inspanningen** verricht om Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende bendes aan te pakken. Deze inspanningen betreffen zowel repressieve en preventieve maatregelen als nieuwe wetten en operationele, bestuurlijke en technologische vernieuwingen. Hiermee volgt Nederland andere West-Europese landen die al langer worstelen met deze problematiek.

Anderzijds krijgt het probleem van rondtrekkende criminelen **weinig aandacht** en prioriteit **in de bronlanden**. In alle vier de bestudeerde landen werd benadrukt dat de plaatselijke autoriteiten andere zorgen en problemen hebben waar het gaat om de georganiseerde misdaad en dat mobiel banditisme vooral een West-Europees probleem is. Dit alles neemt echter niet weg dat politie en justitie in Polen, Litouwen, Bulgarije en Roemenië zich wel degelijk bereid tonen om assistentie te verlenen in de strijd tegen de criminele bendes die Nederland onveilig maken, al was het maar als bewijs van loyaliteit aan de Europese Unie.

Er bestaan voorts grote **verschillen tussen West- en Oost-Europa** waar het gaat om beleid en praktijk inzake mobiel banditisme, zowel vanwege capaciteitsproblemen en structurele belemmeringen als ten gevolge van uiteenlopende werkwijzen en wederzijdse vooroordelen en stereotypingen: de Nederlandse agent als trage, luie bureaucraat aan de ene kant tegenover de corrupte Oost- en Centraal-Europese politiefunctionaris aan de andere kant.

- Wat staat Nederland te wachten waar het gaat om mobiel banditisme?

Als gevolg van de hogere prioriteit die nu wordt gehecht aan de bestrijding van mobiel banditisme en diverse initiatieven om deze vorm van georganiseerde misdaad in

Nederland terug te dringen, is het aantal gevallen van ladingsdiefstal en skimming inmiddels afgenomen. Er komen echter signalen, zowel vanuit buurlanden als uit de bronlanden, dat Nederland zich moet voorbereiden op een toename van het aantal gevallen van georganiseerde bedelarij, zakkenrollerij, overvallen en diefstallen. Dit heeft veel, zo niet alles, te maken met het feit dat bepaalde rondtrekkende groepen zich genoodzaakt zullen zien naar Nederland uit te wijken als gevolg van de repressieve maatregelen die momenteel worden geïmplementeerd in andere West-Europese landen, zoals Duitsland en Frankrijk.

Mobiel banditisme

Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland

Inhoudsopgave:

Voorwoord

1. Inleiding

- a. Mobiel banditisme in Nederland?
- b. Politierapporten
- c. Mediaverslagen
- d. Wetenschappelijk onderzoek
- e. Het voorliggende onderzoek
- f. Onderzoeksmethoden

2. Rondtrekkende criminele bendes: verleden en heden

- a. Mobiel banditisme – historische achtergrond
 - a. 1 Oost- en West-Europa
 - a. 2 Nederland
- b. Georganiseerde misdaad na de val van de Muur
 - b. 1 Overgangperiode
 - b. 2 Uitbreiding van de EU – beleid en consequenties

3. Mobiel banditisme als een nieuwe vorm van georganiseerde misdaad

- a. Georganiseerde misdaad of avonturiers?
- b. Dadergroepen
- c. Targets en delicten
- d. Modus operandi
- e. Mobiliteit en verblijf

4. Criminele markten

- a. Opdrachtgevers
- b. De Nederlandse markten
- c. Verder naar het Oosten...

5. Waarom in Nederland?

- a. Weg uit armoede!
- b. 'Naïeve Nederlanders'
- c. Nederlandse straffen en gevangenissen

6. Aanpak van mobiel banditisme

- a. In Nederland
- b. In Oost- en Centraal-Europa

7. Conclusies

8. Aanbevelingen

9. Referenties

10. Appendix

- Tabel 1. Interviews
- Tabel 2. Observaties

1. Inleiding

a. Mobiel banditisme in Nederland?

Vanaf het begin van de jaren 2000 wordt de Nederlandse politie geconfronteerd met rondtrekkende Oost-Europese bendes die verschillende typen van vermogensdelicten plegen. Hoewel het fenomeen mobiel banditisme al eeuwenlang bestaat, is in de afgelopen jaren grote bezorgdheid gerezen over de toename van het aantal bendes uit Oost- en Centraal-Europa.

Kamerleden stelden in 2005-2006 al Kamervragen over de aanpak van deze internationaal opererende misdaadgroepen (Tweede Kamer, 2005/2006, Kamervragen met antwoord, nr. 202). Winkeliers, waarschijnlijk de grootste groep potentiële slachtoffers van deze bendes, zijn bezorgd omdat er geweld wordt gebruikt. Vooral bij juweliers wordt meer dan bij andere typen overvallen gebruik gemaakt van vuur-, slag- en steekwapens. Maar ook diefstal uit supermarkten en cosmetica- en electronicawinkels, woninginbraken, autodiefstal, oplichting, skimming en zakkenrollerij worden tegenwoordig steeds vaker toegeschreven aan zogenaamde 'MOE-landers' (Midden- en Oost-Europeanen).

De schade veroorzaakt door deze criminele activiteiten bedraagt naar schatting jaarlijks rond de 250 miljoen euro (Kamerstukken, 2009-2010, 28648, nr. 273). Ook in andere EU-landen maakt men zich zorgen over deze vorm van criminaliteit. Politie en grote winkelketens doen hun best om informatie over rondtrekkende bendes te verzamelen. In een brief van de Minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer (17 januari 2011) wordt echter benadrukt dat het voor de politie lastig te bepalen is of zich een toename van mobiel banditisme voordoet en zelfs of er wel sprake is van mobiel banditisme in Nederland (Kamerstukken, 2010-2011, 28648, nr. 301).

In 2010 werd de volgende Europese definitie van mobiel banditisme geformuleerd: 'Een mobiele (rondtrekkende) dadergroep is een vereniging van daders die zich stelselmatig verrijken middels van vermogenscriminaliteit of fraude (met name winkel- en ladingdiefstal, inbraak in woningen en bedrijven, oplichting, skimming en zakkenrollerij), binnen een breed gebied waarin ze activiteiten uitvoeren en die internationaal actief zijn' (Raad van de Europese Unie, 5 november 2010). Wij gebruiken deze definitie eveneens, maar voegen er nog twee categorieën van criminaliteit aan toe: autodiefstal en diefstal uit auto's.

De politie verzamelt veel gegevens over de modus operandi, routes en criminele netwerken van deze rondtrekkende bendes, maar er is nog weinig bekend over motieven, de betrokkenheid van etnische minderheden, de opdrachtgevers, helers en internationale criminele connecties en trends daarbinnen.

In de jaren 2012-2013 wordt mobiel banditisme tot prioriteit verheven, ook in het kader van 'criminaliteit door MOE-landers'. In de jaren '90 werden alle niet-westerse Europese migranten gezien als 'Russen' of 'Joego's' (uit voormalig Joegoslavië). In Nederland, net als in de andere ontvangende landen, werden ze beschouwd als behorend tot een homogene gemeenschap die in de beeldvorming bestond uit criminelen, prostituees en maffiosi. Na de uitbreiding van de EU in 2004, met de grote toestroom van vooral Poolse arbeidsmigranten, kregen migranten uit het oosten een nieuwe naam: de

‘Polen’. Dit concept kreeg een politieke lading na de oprichting door de PVV van het Meldpunt Polen, waar burgers werden uitgenodigd hun klachten over overlast en criminaliteit gepleegd door MOE-landers te melden. Het concept MOE-landers blijft een vage categorie. Winkeliers en politie kunnen op basis van uiterlijk of taalgebruik van de daders moeilijk bepalen of het om Poolse, Roemeense of Georgische criminelen gaat. Het gebruik van valse paspoorten maakt de zaak nog ingewikkelder.

Het voorliggende rapport richt zich op vier Centraal- en Oost-Europese landen (Litouwen, Polen, Bulgarije en Roemenië) omdat deze vier landen oververtegenwoordigd zijn in de Nederlandse politiecijfers.

Volgens het CBS zijn de aantallen geregistreerde MOE-landers tussen 2008 en 2013 sterk toegenomen: van 58.853 naar 111.121 Polen, van 8.835 naar 20.754 Bulgaren, van 11.392 naar 17.807 Roemenen en van 1.743 naar 4.660 Litouwers (CBS, 2013). Het is echter niet bekend hoeveel niet-geregistreerde personen uit deze landen in Nederland wonen.

b. Politierapporten

In 1996 concludeerde het IRT Noord- en Oost-Nederland dat ‘Oost-Europese georganiseerde misdaad in het Koninkrijk een ernstig, soms groot probleem is’ (IRT, 1996). Drie jaar later verscheen een rapport van het Kernteam Noord- en Oost-Nederland (KT NON) met de conclusie dat ‘Oost-Europese georganiseerde criminaliteit in Nederland een ernstig, maar beperkt verschijnsel (is)’ (KT NON, 1999). Beide rapporten presenteerden kwantitatieve gegevens over Oost-Europese criminele activiteiten zoals autodiefstal, mensensmokkel, illegale handel in drugs en sigaretten.

Ook vandaag de dag worden rondtrekkende bendes geassocieerd met Oost- en Centraal-Europese landen. De uitbreiding van de Europese Unie, het wegvallen van de grenzen tussen West- en Oost-Europa en de aanwezigheid van Oost-Europese arbeidskrachten zijn de belangrijkste factoren die de activiteiten van deze criminele groepen faciliteren en het moeilijk maken om deze bendes aan te pakken. De vraag is hoe de politie de mogelijkheden voor mobiel banditisme kan verkleinen.

In 2005 werd door het KLPD het rapport ‘Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen’ gepubliceerd. Het was de eindrapportage van het zgn. *Polaris* team, dat van oktober 2003 tot juli 2005 informatie over mobiele bendes verzamelde in de negen noordoostelijke politieregio’s. Met ‘mobiel banditisme’ doelden de auteurs op reizende dadergroepen die *hit-and-run* tactieken gebruiken om vermogensmisdriven te plegen, waaronder autodiefstallen, inbraken, ramkraken, overvallen, winkeldiefstallen en het in omloop brengen van vals geld (KLPD, 2005).

In Nederland werd mobiel banditisme in de jaren 2003-2005 vooral geassocieerd met Poolse en Litouwse bendes bestaande uit relatief jonge mensen (20-30 jaar) die zich in personenauto’s of mini-busjes verplaatsen en zich van te voren heel concreet voorbereiden om goederen van specifieke merken te stelen en bepaalde winkels te bezoeken. Ze nemen de buit meestal mee terug naar het land van herkomst, waar de gestolen goederen op de zwarte markt of in winkels worden verkocht (KLPD, 2005). Criminelen stelen op bestelling ten behoeve van opdrachtgevers, er is een taakverdeling en een structuur. De omvang van de bendes verschilt; het grootste

samenwerkingsverband bestond uit 25 personen. De meeste daders waren mannen, maar bij het stelen van cosmetica en kleding waren vaak ook vrouwen actief (KLPD, 2005). In andere politiestudies uit deze periode zien we hetzelfde beeld (o.a. Weenink & Huisman, 2003; Weenink, Huisman & Van der Laan, 2004; Van der Laan & Weenink, 2005). Na 2005 nam het aantal politiepublicaties af, hetgeen ten onrechte de indruk wekte dat rondtrekkende bendes minder of helemaal niet meer actief waren in Nederland.

In het jaarverslag 2007 van het Bovenregionale Recherche Overleg (BRO) werd over *Polaris II* (gevolg van het project *Polaris* in 2003-2005) gerapporteerd. Het project *Polaris II* vond plaats in de periode van 1 juni 2006 t/m 31 december 2007 en had betrekking op georganiseerde strooptochten/winkeldiefstallen door groepen verdachten uit Polen en Litouwen (BRO, 2008:52).

In de jaren 2008-2010 komt er opnieuw aandacht voor het probleem. In 2009 publiceert Detailhandel Nederland een eigen onderzoek met het accent op de gevolgen van de criminele activiteiten van rondtrekkende bendes voor de detailhandel (Detailhandel Nederland, 2009). Het meest recente rapport van het KLPD bewijst dat de problematiek van mobiel banditisme uit Midden- en Oost-Europa niet is verdwenen, maar zelfs is toegenomen; er is sprake van nieuwe vormen van criminaliteit en van nieuwe criminele technieken (KLPD, 2012).

c. Mediarapportages

Nederland

Terwijl de politie zich bezighoudt met het verzamelen van gegevens over de daders en het ontwikkelen van modellen om het groeiende aantal criminele bendes te stoppen, verschijnen er in de media zorgelijke cijfers en persoonlijke verhalen over de problemen met ‘Oost-Europeanen’.

De media spelen vaak een actieve rol in het aandacht vragen voor criminele fenomenen en kunnen daarmee een ‘publiek probleem’ tot stand brengen. Op bepaalde momenten kunnen we de dreiging van Oost-Europese (vooral Poolse) criminele migranten zoals beschreven in de Nederlandse media, beschouwen als een voorbeeld van een *moral panic*. Het belangrijkste kenmerk van *moral panic* is een gecreëerd en door de meerderheid gedeeld gevoel dat kwade krachten de samenleving bedreigen. Vaak gaat het hierbij om een overdreven beeld.

Over mobiel banditisme verschijnen artikelen met de volgende titels: ‘Bandiet op pad in EU: Grenzen ook voor Oost-Europese crimineel vervallen’ (NRC Next, 4 januari 2007); ‘Nieuwe EU-landen leveren ‘mobiele bandieten’ (NRC Handelsblad, 8 januari 2007); ‘Mobiële bendes Oost-Europa massaal richting Westen’ (*de Volkskrant*, 15 december 2011); ‘Recherche richt zich op bendes uit Oost-Europa’ (NRC Handelsblad, 15 december 2011); ‘Het is hier aantrekkelijk voor bendes’ (*Trouw*, 15 december 2011); ‘Rondreizende bandieten’ (*Elsevier*, 7 november 2009); ‘Plunderende bendes’ (*Elsevier*, 18 februari 2012); ‘Rovers uit het Oosten’ (*Elsevier*, 3 maart 2012).

Gaandeweg komt een beeld naar voren van snelle, gewelddadige, goed voorbereide, professionele criminelen die in kort tijd autokraken, winkeldiefstallen en woninginbraken plegen. De daders lijken niet bang voor celstraffen en schrikken niet

terug voor het gebruik van geweld. Er komen ook criminele Romafamilies naar Nederland, die hun kinderen inzetten om te gaan stelen en zakkenrollen. Als ze al worden opgepakt, worden de kinderen weer vrijgelaten. Sterker nog, volgens deze berichten zal in de toekomst de situatie niet verbeteren omdat deze mensen in eigen land zo weinig verdienen dat een paar keer naar Nederland komen om woninginbraken of autodiefstal te plegen loont: ze kunnen in het land van herkomst de criminele opbrengsten gebruiken om een huis te bouwen of een eigen bedrijf (winkel of garage) te beginnen. Open grenzen en geen controles bieden deze mobiele bandieten onbegrensde mogelijkheden.

Kortom, het beeld is dreigend: er moet iets gebeuren! De media openen het publieke debat over dit 'nieuwe' probleem en sommige politici grijpen hun kans om aandacht te trekken door snelle 'oplossingen' te verzinnen.

Oost- en Centraal-Europa

Ook in Oost- en Centraal-Europese landen wordt over de Nederlandse houding tegenover (en de aanpak van) 'hun criminelen' bericht. In 2012 schreven de Roemeense media over een netwerk van ladingdieven (*Evinimentul Zilei*, 12 juni, 2012), mobiele bandieten en dieven in Nederland.

In de Bulgaarse media wordt de premier van Nederland geciteerd: 'We willen jullie criminaliteit niet' (*Dnes*, 13 december, 2011). In een ander bericht wordt aangegeven hoe Nederland Bulgaren van een groeiend aantal criminele activiteiten beschuldigt (*Sega*, 5 januari, 2012). Van hun kant bekritisieren de Bulgaarse Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister van Financiën de Nederlandse politie, die naar hun mening niet in staat is om de criminaliteit te bestrijden (*Dnes*, 20 september, 2012). Bulgaarse media waarschuwen hun burgers dat alle Bulgaren in Nederland verdacht zijn (*Profit*, 4 januari, 2012).

Volgens een Poolse krant werken Polen als slaven in Nederland, sluiten ze contracten zonder te begrijpen wat er in het Nederlands staat en werken ze onder erbarmelijk omstandigheden (*Praca*, 3 oktober, 2011). Een andere krant meldt dat Nederlanders auto's met Poolse kentekens moedwillig beschadigen (*Sfora*, 3 maart, 2012).

De geraadpleegde mediabronnen staan vermeld in de literatuuropgave (zie: krantenartikelen).

d. Wetenschappelijk onderzoek

Over rondtrekkende bendes in het hedendaagse Europa is in de wetenschap nog weinig geschreven. Meer is bekend over het verleden (zie hoofdstuk 2). Ook is er onderzoek verricht naar criminaliteit in de landen waarmee mobiel banditisme wordt geassocieerd, vooral na de val van de Muur en de opkomst van nieuwe economische markten.

De termen 'mobiel banditisme' en/of 'rondtrekkende bendes' worden soms als zodanig gebruikt in wetenschappelijke literatuur in Nederland (o.a. Weenink & Huisman, 2003; Van der Leun, et al., 2010) en soms alleen indirect, wanneer de migratie, sociale leefsituatie en arbeidsmogelijkheden van verschillende Oost- en Centraal-Europese groepen in grote steden worden bestudeerd (o.a. Berger en Wolf, 2011; Boom, et al.,

2008; Weltevrede, et al., 2009; Engbersen et al., 2011; Korf, Wesselink en Piere, 2011; Korf, 2009).

De Belgische criminologen Stijn van Daele en Tom Vander Beken (2010) deden in de afgelopen jaren onderzoek naar mobiele criminele groepen in België. Hun definitie van het begrip ‘rondtrekkende bendes’ omvat in de eerste plaats daders die opereren vanuit het buitenland, maar daarnaast ook daders die een uitvalsbasis hebben in een Belgische stad. Deze definitie vereist dat deze bendes opereren of aangestuurd worden vanuit het buitenland, waarbij een langdurig verblijf in het land waar de misdrijven worden gepleegd niet wordt uitgesloten.

In Nederland ligt de nadruk juist op de *hit-and-run* tactiek, die impliceert dat het verblijf ter plaatse van beperkte of korte duur is. In 2008 werd echter in het kader van het Nationaal Dreigingsbeeld Georganiseerde Criminaliteit (Boerman, Grapendaal et al., 2008) geconstateerd dat zich ook in Nederland criminele netwerken bevinden die bovenregionaal opereren (vooral Poolse groepen) en langere tijd in Nederland verblijven.

Een mogelijke benadering van het fenomeen vinden we in de *situational prevention approach*. Dit model van Clarke (1997) bevat elementen die nuttig kunnen zijn bij de aanpak en preventie van mobiel banditisme: het reduceren van gelegenheden om criminaliteit te plegen, criminelen andere ideeën bijbrengen over de pakkans en het moeilijker, riskanter en minder lonend maken om criminaliteit te plegen. In zijn theorie over ‘*situational crime prevention*’ introduceerde Clarke (1997) zestien ‘*opportunity-reducing techniques*’ ter preventie van bepaalde vormen van criminaliteit. Bij het fenomeen mobiel banditisme vallen vooral de flexibiliteit en snelheid op waarmee de goederen gehaald worden. De buit betreft doorgaans goederen die beantwoorden aan het acroniem CRAVED (Clarke, 1999): Concealable – makkelijk te verbergen, Removable – makkelijk te verwijderen, Available – beschikbaar, Valuable – waardevol, Enjoyable – te gebruiken en Disposable – te verkopen (bijvoorbeeld juwelen, kleine elektronica zoals gsm’s, laptops, camera’s). De goederen worden meestal in het herkomstland verkocht, maar ook in België en Nederland (Van Daele en Vander Beken, 2011).

Het is ook van belang om het onderzoek in de ‘bestellende’ landen te raadplegen. In Oost-Europa is al jaren bekend dat sommige branches door criminelen gedomineerd worden: de handel in auto(-onderdelen), metalen en mineralen, olie, bloemen, elektronica, juwelen en textiel (Siegel, 2005; Siegel, 2011). Verschijnselen zoals de ‘oliemaffia’ of de ‘diamantenmaffia’ konden opkomen dankzij de schaduwconomieën van Oost- en Centraal-Europa, waarbinnen groepen nieuwe zakenmensen complete sectoren controleerden. Een andere activiteit betreft *peregon*, het vervoer van gestolen auto’s van West-Europa naar Polen, de Baltische staten, Rusland en Kazachstan. Het garagewerk en de handel in onderdelen, navigatiesystemen en audioapparatuur werden midden jaren 2000 voor een groot deel beheerst door criminele groepen (Siegel, 2005).

Volgens Ben Rovers, die onderzoek deed naar roofovervallen in Nederland, zijn Oost-Europeaanen bijzonder actief in het plegen van dit delict, vooral op juwelierszaken, maar er is volgens hem nog weinig bekend over de daders (Rovers, 2011: 29).

e. Het voorliggende onderzoek

In Nederland is tot op heden nog geen wetenschappelijk onderzoek verricht naar mobiel banditisme. Het doel van het voorliggende onderzoek is een dieper inzicht te krijgen in het fenomeen teneinde de aanpak en preventie te verbeteren.

De specifieke doelen van het onderzoek zijn:

- a) inzicht verschaffen in mobiel banditisme zoals dat zich in de jaren 2008-2012 manifesteerde in Nederland;
- b) het analyseren van de aard van het fenomeen, het profiel van de daders en hun criminele netwerken in de landen van herkomst en in West-Europa;
- c) het analyseren van de gelegenheidsstructuren en afzetmarkten in Nederland en in Oost- en Centraal-Europa;
- d) het analyseren van de preventieve en repressieve maatregelen van politie en justitie in de afgelopen jaren in Nederland en in Oost- en Centraal-Europa.

Vergelijkbare doelstellingen werden al eerder geformuleerd. In dit onderzoek wordt een volgende stap gezet. Veel vragen bleven tot nu toe onbeantwoord:

- Wat leert ons de historische analyse van mobiel banditisme over het heden?
- Welke factoren hebben de ontwikkeling van mobiel banditisme binnen de EU gefaciliteerd?
- Waar opereren de rondtrekkende dadergroepen? Waar gaan ze naartoe en waar worden de gestolen goederen heen gebracht?
- Zijn de daders ervaren criminelen of amateurs?
- Wie zijn de opdrachtgevers en wat zijn de achtergronden van de criminele groepen in de betrokken landen?
- Hebben daders lokale contacten; waar komt hun informatie en lokale kennis vandaan?
- Welke zijn de meest favoriete doelen van de rondtrekkende dadergroepen?
- Welke maatregelen worden genomen om het fenomeen te bestrijden en hoe verloopt de politiesamenwerking tussen West- en Oost-Europa?

De toegevoegde waarde van dit onderzoek betreft de centrale 'waaromvraag'. Behalve het verschaffen van beschrijvende data over de modus operandi, routes, targets en prioriteiten van de daders, is ons primaire doel een antwoord te krijgen op de vraag waarom de daders doelgericht naar Nederland komen en waarom Nederland aantrekkelijk is voor deze rondtrekkende bendes. Uit politiegegevens blijkt dat de daders van te voren plannen welk type goederen ze gaan stelen (goederen die in hun eigen land waardevol en eenvoudig te verkopen zijn) en daarom kan informatie uit de betrokken landen over trends, 'criminele branches' en illegale markten uitermate nuttig zijn bij de aanpak en preventie in Nederland. De andere vraag is: waarom nu? Historisch gezien is de 'gouden tijd' voor postsocialistische criminelen (de jaren '90 met hun economische chaos en politieke instabiliteit) alweer voorbij. Breiden de criminele organisaties hun markten uit naar West-Europa en zo ja, wordt deze expansie gefaciliteerd door de uitbreiding van de Europese Unie?

Met andere woorden, dit onderzoek is bedoeld om verklaringen te bieden en om de historische, politieke, economische en culturele achtergronden van het fenomeen 'rondtrekkende criminele bendes' te analyseren. Dat doen we vanuit drie theoretische invalshoeken:

- 1) de historische vergelijking en de geleerde lessen uit vergelijkbare situaties in het verleden en de (onontkoombare) negatieve effecten van globalisering;
- 2) de aantrekkingskracht van het Westen in het algemeen en van Nederland in het bijzonder;
- 3) de kloof tussen rijk en arm en tussen West- en Oost-Europa.

f. Onderzoeksmethoden

Literatuur

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende informatiebronnen. Allereerst is de relevante literatuur bestudeerd die betrekking heeft op het fenomeen mobiel banditisme in Nederland. Er is gebruik gemaakt van literatuur over mobiel banditisme vanuit historisch perspectief, mobiel banditisme in Europa, ontwikkelingen binnen de georganiseerde misdaad, sociale en historische achtergronden van een aantal Oost-Europese landen, de uitbreiding van de EU en de aanpak van mobiel banditisme in zowel binnen- als buitenland. Ook gebruiken we informatie uit Roemeense, Bulgaarse, Russische, Litouwse en Poolse literatuur over de georganiseerde misdaad in deze landen.

In Nederland is in de afgelopen jaren een aantal rapporten verschenen met informatie over verschillende onderwerpen die betrekking hebben op mobiel banditisme. Daarnaast is wetenschappelijke informatie verzameld uit België, Frankrijk, Duitsland en op Europees niveau.

Media-analyse

Voor dit rapport is een analyse gemaakt van artikelen over Oost- en Centraal-Europese bendes die in Nederlandse kranten en tijdschriften zijn verschenen. Er werd gekeken naar de feitelijke informatie over de groepen en manieren van opereren alsook naar de wijze waarop hierover geschreven werd. Er is ook een analyse gemaakt van mediaberichten (verschenen tussen 2005 en 2013) uit Litouwen, Polen, Bulgarije en Roemenië door de onderzoekers die de relevante talen spraken. Nederlandse mediabronnen werden verzameld via LexisNexis en berichten in buitenlandse kranten werden gevonden door middel van verschillende internetzoekmachines.

Interviews in Nederland en Oost- en Centraal-Europa

Het onderzoeksteam bestond naast twee Nederlandse onderzoekers ook uit drie Master studenten (twee criminologen en een juriste) afkomstig uit Roemenië, Polen en Bulgarije. Het feit dat een van de onderzoeksters Russisch sprak, bleek in Litouwen en in Bulgarije een extra vertrouwenwekkend element te zijn.

Voor dit onderzoek zijn in totaal 127 interviews gehouden met uiteenlopende respondenten (zie bijlage 1). De interviews werden gehouden in Nederland, Polen, Litouwen, Bulgarije en Roemenië. Het ging hierbij om open interviews, waarbij vooral is gekeken naar de kennis en kunde van de respondenten. De respondenten werden geselecteerd op basis van hun ervaring betreffende een of meer aspecten van de

onderzoeksthema's. Dit gold voor o.a. journalisten die onderzoek deden naar levensomstandigheden en criminaliteit binnen de Romagetto's, lokale politici die nauw betrokken waren bij het beleid, vertegenwoordigers van Europol die zich bezighielden met de internationale aanpak van mobiel banditisme en winkeliers die ervaring hadden met criminele Oost-Europeanen. Het doel van deze selectie was om vanuit verschillende invalshoeken het fenomeen mobiel banditisme te benaderen om zodoende alle onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. De respondenten kregen alle gelegenheid om te vertellen over hun ervaringen, problemen en ideeën over mobiele dadergroepen in Nederland. Om de betrouwbaarheid en validiteit van de verkregen informatie te vergroten, werd informatie altijd nader uitgezocht en vergeleken met andere interviews, literatuur en overige bronnen (datatriangulatie).

De respondenten in Nederland waren over het algemeen goed te bereiken en op een enkele uitzondering na graag bereid om mee te werken aan het onderzoek. Vooral politie, winkeliers en beveiligingsmedewerkers waren enthousiast over het onderzoek. We hebben gesprekken gevoerd met diverse vertegenwoordigers van de detailhandel, de politie, de beveiligingsbranche, verzekeringsmaatschappijen, journalisten, onderzoekers, ambassadeurs, handelaren en daders.

Andere interviews hebben we in het buitenland gehouden. Het eerste bezoek aan Litouwen vond plaats tussen 14 en 18 juni 2012, het tweede tussen 26 en 30 november 2012. Er zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van de politie en het Openbaar Ministerie in Vilnius en Kaunas, met criminologen, advocaten, journalisten, autohandelaren en twee daders. Bijna alle gesprekken werden door de onderzoekster in het Russisch gevoerd. De meeste interviews werden opgenomen met een recorder. Van alle interviews zijn transcripties gemaakt die vervolgens werden vertaald in het Nederlands of het Engels.

Het bezoek aan Roemenië vond plaats tussen 28 juni en 4 juli 2012 en bevatte interviews in Boekarest, Cluj, Baia Mare en Iasi. Roemenië bleek het moeilijkste onderzoeksland vanwege herhaaldelijke weigeringen van de politie en sommige ngo's om mee te werken. De Roemeense politie gaf te kennen niet met academici samen te willen werken en bemiddelingspogingen door de Nederlandse liaison in Roemenië mochten niet baten. Uiteindelijk hebben we informele contacten gelegd via onze Roemeense onderzoekster en zijn er interviews gehouden met een aantal (lokale) politieofficieren. Van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (Inspectoratul General al Poliției Române) hebben we alleen schriftelijke informatie gekregen.

Ook de Roma-ngo's in Roemenië toonden zich weinig toeschietelijk en wilden ons niet te woord staan. Telefonisch werd gemeld dat de medewerkers het te druk hadden of al te veel aanvragen hadden kregen en daardoor geen mogelijkheid zagen om met ons te spreken. Ook via email is getracht in contact te komen met de Roma-organisaties, maar ons verzoek werd door de medewerkers als discriminerend ervaren.

Uiteindelijk zijn er wel interviews gehouden met verschillende journalisten, Roma-ngo's, politici, juristen en politicologen, maar ook met ex-daders en hun families. De meeste interviews werden in het Roemeens gehouden en simultaan vertaald door de Roemeense onderzoekster.

Het bezoek aan Bulgarije verliep aanmerkelijk soepeler en vond plaats tussen 4 en 10 juli 2012. De Bulgaarse politie was bereid om mee te werken en er zijn verschillende politie-eenheden bezocht in Silestra, Shumen, Pleven, Varna, Viden, Sofia en Plovdiv.

Behalve met politiefunctionarissen werden interviews gehouden met vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie, criminologen, ngo's, advocaten, Roma-activisten en journalisten. De interviews werden in verschillende talen gehouden: Bulgaars, Engels en Russisch. De Bulgaarse onderzoekster vertaalde de interviews simultaan. Ook in Bulgarije bleken de informele contacten van sommige respondenten en zelfs de familiebanden van de onderzoekster van groot belang bij het vinden van de juiste respondenten. Hoewel de politie over het algemeen bereid was om mee te werken, werd wel duidelijk dat een aantal politiekorpsen niet alle informatie wilde delen. Vooral op vragen over de georganiseerde criminaliteit wilden sommige politiemedewerkers niet ingaan. Andere politiekorpsen waren echter zeer open. Tijdens de gesprekken werden aantekeningen gemaakt. Sommige politiemedewerkers wilden niet dat de interviews opgenomen werden. Alle gesprekken werden meteen na afloop uitgeschreven en vertaald.

Het bezoek aan Polen vond plaats tussen 19 en 23 november 2012. In deze periode zijn de steden Krakau, Katowice, Warschau en Bialystok bezocht en is gesproken met politiemensen, het Openbaar Ministerie, onderzoekers, journalisten en een heler. In eerste instantie was er bij de politie niet veel bereidheid om mee te werken aan het onderzoek. Volgens sommige respondenten verloopt in Polen de communicatie en informatie-uitwisseling tussen wetenschap en politie nog altijd stroef (RP1; RP3). Een hoogleraar criminologie uit Warschau legde echter contact met leden van een aantal politiekorpsen en vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie die uiteindelijk instemden met een interview. Ook bij deze interviews waren altijd twee onderzoeksters aanwezig (van wie één tevens als tolk fungeerde). Alle interviews werden uitgeschreven en vertaald.

De interviews duurden tussen de 1 en de 4 uur en vonden plaats op verschillende locaties: van politiebureaus tot privéwoningen en horecagelegenheden. Tijdens de interviews werden aantekeningen gemaakt (ook als ze op band werden opgenomen). Meestal waren twee onderzoekers aanwezig bij het interview (mede in verband met de vertaling). Alle uitgeschreven interviews worden bewaard door de onderzoekers.

Observaties

Het verzamelde materiaal is ook gebaseerd op observaties (bijlage 2). Deze methode werd gebruikt om informeel met mensen te spreken en informatie te vinden of te verifiëren. De observaties vonden plaats op verschillende Nederlandse en Oost- en Centraal- Europese markten en automarkten waar gestolen goederen worden afgezet. In Nederlandse steden zoals Rotterdam, Amsterdam, Den Haag en Beverwijk zijn markten bezocht waar een verscheidenheid aan goederen wordt aangeboden. Vooral kleding en cosmetica worden op deze markten volop verkocht en er is gekeken naar de aangeboden merken en de gevraagde prijzen en gesproken met de verkopers. Ook op parkeerterreinen langs snelwegen en bij motels is met personeel gesproken. Sommige dadergroepen verblijven in Nederland enige tijd in goedkope hotels en daarom is een aantal locaties bezocht en is bij het personeel informatie ingewonnen. Tevens is op straat, bij bus- en treinstations en in parken waar Oost-Europese artiesten, muzikanten, zakkenrollers, bedelaars en oplichters te vinden zijn, informeel met verschillende personen gesproken.

In Roemenië en Bulgarije vonden observaties en interviews plaats in Romagetto's en in meer welgestelde buurten, in Litouwen op automarkten en in alle landen in de lokale horecagelegenheden waar daders en helers elkaar treffen.

De observaties in dit onderzoek zijn beschrijvend en gefocust (Decorte en Zaitch, 2009:300-301) op de beantwoording van vragen als: waar ontmoeten de daders elkaar; hoe ziet de 'natural setting' eruit van de omgeving waar ze vandaan komen; waar wordt crimineel geld geïnvesteerd; op welke manier worden gestolen goederen verkocht, enz. Maar ook werden de emoties van de betrokkenen ten aanzien van bepaalde handelingen en situaties ter plekke geobserveerd en informeel besproken. De gerichte observaties in dit onderzoek werden gestuurd door de onderzoeksvragen betreffende opdrachtgevers, daders en helers.

Dossieronderzoek

Naast de bovengenoemde methoden van onderzoek is ook een dossieranalyse uitgevoerd. In mei 2012 werd toestemming aangevraagd bij de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) om zowel een dossieronderzoek uit te voeren alsook interviews met gedetineerden in Nederlandse Penitentiare Inrichtingen (PI) te houden. Het duurde ongeveer twee maanden om de toestemming te verkrijgen. Om de digitale dossiers in te kunnen zien was het tevens nodig een officieel account aan te maken, waar ook enkele weken wachten op toestemming overheen gingen. Nadat de inlogcodes waren verkregen, was het vervolgens noodzakelijk een selectie te maken op afkomst, delict en datum van het delict om op die manier de juiste dossiers te kunnen analyseren. Hierbij viel op dat veel van de justitiële informatie verspreid bewaard wordt bij verschillende instanties. De dossiers worden bewaard bij het archief, maar het selecteren van dossiers geschiedt via de Justitiële Informatiedienst (JustId). Het duurde daardoor een aantal weken voordat de daders geselecteerd konden worden en er een aanvang gemaakt kon worden met de dossieranalyse.

Uiteindelijk zijn door JustId de benodigde dossiers naar het Centraal Archief in Ypenburg gestuurd waarbij is geselecteerd op de afkomst van de gedetineerden die vastzaten voor een in 2012 gepleegd vermogensdelict. Uit deze selectie kwamen vervolgens 907 dossiers van gedetineerden die op dat moment nog in detentie zaten of net vrij waren. Tot de selectie behoorden tevens daders die mogelijk al langere tijd in Nederland woonachtig en werkzaam waren en daarom niet binnen het kader van ons onderzoek vielen. Daarnaast wordt in de dossiers deelname aan een mobiele of rondtrekkende dadergroep niet als een delict op zich aangemerkt en wordt dit ook niet apart vermeld in de verslaglegging of het strafdossier. Daarom was het noodzakelijk om per dossier na te gaan in hoeverre een persoon die zich aan diefstal of een ander delict had schuldig gemaakt, woonachtig was in Nederland dan wel slechts voor korte tijd naar Nederland was gekomen en in groepsverband delicten had gepleegd.

Uiteindelijk is op 30 januari 2013 (acht maanden na het indienen van ons verzoek) begonnen met de dossieranalyse en daarbij is gebruik gemaakt van een checklist (zie bijlage 3). Er is gezocht naar informatie over de achtergrond van de dader, het delict en de mogelijke groep waarin het delict gepleegd werd. In gevallen van daders die op het moment van de dossieranalyse nog in bewaring of detentie zaten en over wie aanvullende informatie wenselijk was, is contact opgenomen met de betreffende penitentiare

inrichting met de bedoeling deze gedetineerden te interviewen. Uiteindelijk zijn de interviews met gedetineerden echter via een andere route gerealiseerd.

Interviews met gedetineerden

Vanuit de DJI was ons toestemming verleend om interviews te houden met Oost-Europese gedetineerden die in een Nederlandse PI verbleven. Hiervoor is allereerst via JustId een lijst verkregen van personen geselecteerd op afkomst en type delict die op dat moment nog verbleven in een PI. Deze lijst werd doorgestuurd naar het archief in Ypenburg met de vraag om uit te zoeken in welke PI de geselecteerde gedetineerden verbleven.

Informatie over de verblijfplaats van de gedetineerden werd in gedeelten doorgegeven, waarna wij contact konden opnemen met de PI's. Doordat hier steeds enige tijd overheen ging, was het gevolg dat gedetineerden in een aantal gevallen hun tijd in detentie al hadden uitgezeten. Ook was het niet mogelijk om op deze manier de verdachten in bewaring te kunnen selecteren. Uiteindelijk is op aanvraag door de DJI in Den Haag een overzicht beschikbaar gesteld van alle gedetineerden die op dat moment vastzaten voor een vermogensdelict, geen vaste woon- of verblijfplaats hadden en afkomstig waren uit de Oost-Europese landen uit ons onderzoek. We hebben brieven verstuurd met informatie over het onderzoek en de vraag of de geselecteerde gedetineerden bereid waren om mee te werken aan een interview.

Het organiseren van de dossierinzage en de mogelijkheid om gedetineerden te interviewen heeft ons beduidend meer tijd gekost dan aanvankelijk voorzien. Het feit dat de informatie versnipperd, moeilijk bereikbaar en niet altijd even bruikbaar bleek te zijn (en al helemaal niet op korte termijn), zou weleens consequenties kunnen hebben voor niet alleen wetenschappelijk onderzoek maar ook voor operationele samenwerking tussen de instanties in verschillende landen. Verderop in dit rapport wordt de informatie-uitwisseling en de samenwerking tussen verschillende internationale instanties nader geanalyseerd.

Na het overwinnen van alle obstakels hebben we uiteindelijk gesprekken kunnen voeren met 12 gedetineerden (7 mannen uit Roemenië, 4 mannen uit Litouwen en 1 Roemeense vrouw). Tijdens deze interviews hebben we de gedetineerden ondervraagd over hun achtergronden, de door hen gepleegde delicten, hun ervaringen met de Nederlandse politie en justitie, de opgelegde straffen en de omstandigheden van hun detentie.

Validiteit en betrouwbaarheid van de data

In modern kwalitatief onderzoek worden de volgende criteria gehanteerd: *credibility* (geloofwaardigheid), *transferability* (overdraagbaarheid), *dependability* (afhankelijkheid) en *confirmability* (overtuigingskracht) (Lincoln & Guba, 1985). Geloofwaardigheid is equivalent aan interne validiteit, overdraagbaarheid aan externe validiteit, afhankelijkheid aan betrouwbaarheid en overtuigingskracht aan objectiviteit (Decorte en Zaitch, 2009:122). In ons onderzoek komen we aan deze criteria tegemoet gezien het grote aantal interviews (127 in totaal), waardoor generalisatie mogelijk wordt. Met de combinatie van

verschillende onderzoeksmethoden (opgenomen interviews, dossier-, media- en literatuuronderzoek; visueel materiaal zoals foto's van respondenten en observatielocaties) enerzijds en de betrokkenheid van meerdere wetenschappers bij het onderzoek anderzijds (met andere woorden: datatriangulatie en methodologische triangulatie) wordt voldaan aan de vier bovenstaande criteria (ibid.:135).

|

2. Rondtrekkende criminele bendes: verleden en heden

Dit onderzoek begint met een historische analyse van de ‘wortels’ van het fenomeen mobiel banditisme. Om de organisatie, motieven en modus operandi van mobiele bendes te begrijpen wordt eerst gekeken naar de sociale context van criminele groepen. In alle vier de door ons bestudeerde landen vinden we dezelfde processen na de val van het communisme en de uitbreiding van de EU. Na de openstelling van de grenzen met de nieuwe lidstaten van de Europese Unie bestond het risico dat de georganiseerde misdaad uit Oost- en Centraal-Europa zich over West-Europa zou verspreiden. Hierbij zijn de volgende overwegingen van belang.

De machthebbers in deze landen genoten bescherming en konden beschikken over effectieve en goedgeorganiseerde netwerken. In Bulgarije en Roemenië maakten ook vertegenwoordigers van de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht deel uit van deze netwerken. Op deze manier konden zij misdaden begaan, hun straf ontlopen, hun geld witwassen en tot de bovenwereld toetreden. De georganiseerde misdaad in alle vier de landen beheerst de smokkelroutes en smokkelnetwerken in eigen land en in het buitenland.

De hervormingen met betrekking tot het strafrechtstelsel, de corruptie en de georganiseerde misdaad die van deze landen verwacht werden, zowel voorafgaand aan hun toetreding tot de EU – de voorwaarden voor toelating – als daarna, werden met tegenzin doorgevoerd, met oppervlakkige of geen resultaten als gevolg.

In alle vier de landen kunnen we twee categorieën van nieuwe criminelen onderscheiden: a. voormalige leden van de *nomenklatoera* die gebruikmaakten van nieuwe economische kansen en corrupte netwerken om zich in hoog tempo te verrijken en b. jonge en fysiek sterke gangsters, die door het gebruik van geweld hun kansen grepen met criminele activiteiten zoals afpersing, kidnapping, overvallen en witwassen.

Na de eerste ‘wilde’ jaren van de accumulatie van kapitaal, het monopoliseren van lokale markten en het uitschakelen van rivalen, breidden de grote criminele organisaties hun activiteiten verder uit naar het Westen. De criminele organisaties richtten zich op de handel in drugs en vrouwen, de smokkel van olie, sigaretten en kunst, autokraken en autodiefstallen. De elders gestolen goederen worden via het eigen land verder naar het Oosten gesmokkeld: naar Rusland, de voormalige Aziatische sovjetrepublieken en de Kaukasus.

Ook binnen de lokale context gebeurde er veel: grote organisaties werden in het midden van de jaren ‘90 door politie en justitie aangepakt en de leiders werden gevangengezet of door rivaliserende groepen geliquideerd. In plaats van de grote hiërarchische organisaties van de jaren ‘90 verschenen tientallen kleine netwerken van professionele criminelen die elkaar opzochten om specifieke criminele activiteiten te plegen. In deze netwerken werden mensen makkelijk vervangen of gerekruteerd. Er vindt een specialisering plaats: sommigen houden zich vooral bezig met autodiefstallen, anderen met georganiseerde overvallen op juwelierszaken en weer anderen met drugshandel.

In alle vier de landen bevinden zich criminele etnische groepen (vooral Roma), georganiseerd als families (clans), waar taakverdeling en hiërarchie een centrale rol spelen. Ook deze groepen specialiseren zich in specifieke activiteiten in eigen land, maar vooral in West-Europa, zoals zakkenrollerij, prostitutie, bedelen, inbraken, stelen uit

winkels en op straat. Het gezamenlijk ‘verdiende’ geld wordt geïnvesteerd in onroerend goed in eigen land.

In alle vier de landen is corruptie sterk ingebed in de samenleving, als erfenis en onvermijdelijke consequentie van de vroegere socialistische economie.

a. Mobiel banditisme – historische achtergrond

In de Middeleeuwen en in de 17de en 18de eeuw bestonden hedendaagse termen als ‘mobiel banditisme’, ‘rondtrekkende bendes’, ‘vermogensdelicten’ of zelfs ‘gewelddelicten’ nog niet (Dean, 2004; Egmond, 1994). Rondtrekken werd gezien als vagebonden en landloperij en in veel landen geassocieerd met criminaliteit. Het rondtrekken van plaats naar plaats op zoek naar betere economische omstandigheden werd sterk veroordeeld (Dean, 2004.: 60).

a.1 Oost- en Centraal-Europa

In Oost- en Centraal-Europa werden ‘sociale bandieten’ vaak geromantiseerd door de lokale bevolking. De *haiduks* in de Balkan, de *haidamaks* in de Oekraïne en de *kozakken* in Rusland worden beschreven als ruimhartig, eerlijk, betrouwbaar en rechtvaardig. Wanneer dergelijke bendes diefstallen of overvallen pleegden werden hun daden anders beoordeeld dan wanneer ‘gewone’ stedelijke boeven dergelijke delicten begingen. Deze collectieve acceptatie en idealisering van lokale Robin Hoods door de boerenbevolking had alles te maken met instabiele politieke en economische omstandigheden en het verlangen van de bevolking naar rechtvaardigheid in een periode waarin de staat niets te bieden had.

Verschillende figuren uit de geschiedenis van Oost- en Midden -Europa, zoals de Bulgaarse Panayot Ivanov Hitov, de Roemeense Jancu Jianu, de Litouwse Tadas Blinda en de Karpatische (Pools-Slowaakse) Juro Janochik kregen een eervolle plaats in het collectieve geheugen van de lokale bevolking. Al deze ‘helden’ gaven leiding aan uiterst gewelddadige bendes die zich bezighielden met overvallen, inbraken, afpersing en moord. In Litouwen betroffen de meest voorkomende misdrijven de diefstal van vee en graan, smokkel en overvallen. Paardendiefstal werd door de lokale bevolking als een ernstig misdrijf beschouwd. De dieven waren vaak zigeuners, joden en lokale boeren. Bendes van paardendieven en smokkelaars opereerden overal op het platteland van Oost- en Centraal -Europa. De bendes bestonden doorgaans uit losse netwerken, waar soms honderden mensen bij betrokken waren (Worobec, 1987).

In de steden opereerden andere soorten criminelen: zakkenrollers, zwendelaars, vervalsers en oplichters. Hun werkterrein was de straat, de markt en later de treinstations. Ze hielden zich bezig met diefstal uit huizen en winkels, het namaken van geld en juwelen of oplichterij bij kaartspelen. Hierbij speelde ook het etnische aspect een rol: vooral zigeuners werden geassocieerd met dergelijke ‘petty crimes’.

Al vanaf de 12de eeuw is de geschiedenis van de Roma er één van migratie en marginalisatie. Anti-zigeunerbeleid overal in Europa heeft sterk bijgedragen aan de negatieve stereotypering van Roma in de loop van de geschiedenis (Ringold, Orenstein &

Wilkens, 2005:6,7; Barany, 2002:10). Veel zigeuners in Oost- en Centraal-Europa ontbrak het aan voldoende inkomsten om een redelijk bestaan op te bouwen en aan kansen om deel te nemen aan de samenleving. Onder het socialisme werden zigeuners aangemoedigd te integreren. In Bulgarije werden ze ‘ge-Bulgariseerd’ en gedwongen om hun namen in Bulgaarse namen te veranderen; in Roemenië was het officieel beleid om de huizen van zigeuners te slopen en de bewoners elders onder te brengen. Traditionele Romaberoepen en bezigheden werden gecriminaliseerd (Ringold, Orenstein & Wilkens, 2005:91).

a.2 Nederland

Rondtrekkende bendes zijn ook in Nederland geen nieuw verschijnsel. In de Lage Landen maakten dit soort bendes in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw het platteland en de steden onveilig. Volgens Florike Egmond droegen armoede, oorlog en sociale uitsluiting sterk bij aan het ontstaan van bendes. Egmond beschrijft onder meer Brabantse bendes van ex-soldaten, zigeunerbendes en joodse netwerken. Het ging hier vooral om arme mensen, buitenstaanders en nomaden zonder vaste woonplaats, die van dorp naar dorp en van stad naar stad trokken om diefstallen en inbraken te plegen. Ze stalen vee, fruit, kleding, enz. In veel gevallen hadden ze echter ook lokale contacten en waren ze afhankelijk van lokale kennis (Egmond, 1993, 1994).

Ook andere auteurs, zoals de antropoloog Anton Blok (1991) en de historicus Frans Thuijs (2008), beschrijven de organisatie, discipline, werkwijze, lokale kennis en netwerken van rondtrekkende bendes. Deze studies leren ons veel over de geschiedenis van het fenomeen mobiel banditisme in Nederland en België en geven ons ook aanwijzingen over de link tussen lokaal en bovenlokaal, over mobiliteit en sociale inbedding. In de 21ste eeuw wordt georganiseerde misdaad gezien als ‘global crime’; bijna altijd is er sprake van zogenaamde ‘*transnational flows*’: mobiliteit van goederen, mensen, geld, het overbruggen van grote afstanden, het overschrijden van grenzen, enz. In deze context kan mobiel banditisme gezien worden als een vorm van grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit. Er bestaan echter belangrijke overeenkomsten met de organisatie, samenwerkingspatronen en modus operandi van criminele bendes uit het verleden.

Florike Egmond (1994) maakt in haar boek onderscheid tussen criminele groepen op basis van hun mobiliteit. Naast rondtrekkende groepen zonder vaste uitvalsbasis waren er in de 17de-19de eeuw ook *lokale* bendes, die hun activiteiten beperkten tot een of twee dorpen in de Noordelijk Nederlanden (Van de Bunt, 2010).

In het onderzoek van Egmond speelt etniciteit een belangrijke rol. In het midden van de 17de eeuw kwamen er migrantenstromen uit Midden-Europa op gang. Zigeunerbendes waren vooral betrokken bij het stelen van vee, vis, ganzen en sprokkelhout, maar ook bij inbraken en roofovervallen (van Kappen, 1965). De joodse bendes bestonden uit *asjkenazim*, migranten uit Oost- en Centraal -Europa, die pogroms en armoede hadden verruild voor de religieuze tolerantie en welvaart van Nederland (Egmond, 1994:158). In tegenstelling tot de zigeuners die zich met de hele familie verplaatsten, deden de joodse vrouwen en kinderen niet mee en waren ze niet aanwezig bij de criminele activiteiten van de mannen. De bendes volgden verschillende trajecten: voor joodse bendes bleven steden het begin- en eindpunt, terwijl de zigeuners van dorp

naar dorp trokken, onderweg overnachtend in tenten en strohutten (ibid.:240). In de 18e eeuw begonnen criminele zigeuners en joodse dieven samen te werken en ontstonden er gemengde bendes (ibid.: 232).

In de criminologie worden grensgebieden als het terrein bij uitstek voor banditisme beschouwd. De rondtrekkende bendes uit vroeger tijden opereerden vaak in grensgebieden. Ook later, tot ver in de 20^e eeuw, stond de grens tussen Nederland en België bekend om de smokkel van boter, vee, graan en tabak. Het 'grensgebiedmodel' maakt een onderscheid in kwantitatieve termen: in sommige gebieden opereren meer bendes dan in andere. Volgens Egmond is het echter ook belangrijk om naar kwalitatieve kenmerken te kijken, waarmee zij doelt op 'criminele stijlen', zoals de verschillen tussen zakkenrollers in de steden en gewapende inbrekers op het platteland (Egmond, 1994:248).

Wat kunnen we leren van deze historische studies?

Ten eerste dat rondtrekkende bendes ook in vroeger tijden al bestonden en dezelfde delicten pleegden als de bendes van tegenwoordig: diefstal, roof en inbraken. De bendes opereerden op het platteland en in grote steden overal in Europa. Belangrijk is dat tegenwoordig in sommige gevallen dezelfde modus operandi wordt gebruikt als vroeger. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Roemeense en Bulgaarse Romagroepen, waar een duidelijke taakverdeling te zien is tussen de familieleden, inclusief vrouwen en kinderen.

Ten tweede dat etniciteit een rol speelde in de verschillen in modus operandi, motieven en samenstelling van deze bendes. De link tussen etnische marginaliteit, armoede en misdaad is echter gecompliceerd. Er bestond samenwerking tussen verschillende etnische bendes, zoals in de gemengde bendes waarin leden van diverse etnische afkomst elkaar eenvoudig en snel konden vinden. Ook vandaag de dag zijn verschillende zigeunerfamilies, net als in de 17de en 18de eeuw, betrokken bij criminele activiteiten. Ondanks de grote aandacht voor mobiel banditisme worden etnische groepen zelden als zodanig aangeduid. In dit geval is het 'eticiteitstaboe' en het stilzwijgen rond delicten die door bepaalde minderheden worden gepleegd nog steeds niet doorbroken. Frank Bovenkerk stelde in *Misdaadprofielen* (2001) dat de etnische herkomst van criminelen voor criminologen een moeilijk punt is (2001:125), maar ook dat er in de wetenschap geen plaats is voor taboes en dat de etnische afkomst van daders een belangrijke rol kan spelen. Daar komt bij dat bepaalde etnische minderheden oververtegenwoordigd zijn in politieregistraties. De etnische herkomst van criminele groepen wordt in dit onderzoek daarom nader onder de loep genomen.

Ten derde zien we dat met name grensgebieden vroeger werden beschouwd als het 'natuurlijke' terrein van rondtrekkende bendes. Als gevolg van politieke en technologische ontwikkelingen spelen deze gebieden tegenwoordig een minder belangrijke rol bij mobiel banditisme. Deze ontwikkelingen worden in de volgende hoofdstukken nader geanalyseerd. Anderzijds speelt de 'criminele levensstijl' van de leden van rondtrekkende bendes wel een rol. De Romafamilies uit Roemenië en Bulgarije die vandaag de dag in Nederlandse steden actief zijn hebben andere motieven, gedragscodes en werkwijzen dan bijvoorbeeld professionele Litouwse autodieven.

Ten vierde zien we verschillen tussen manieren van rondtrekken: sommige bendes (vooral de joodse) vertrokken vanuit de steden en brachten de buit terug naar hun

woonplaats. Zigeuners waren daarentegen continu op reis: ze verplaatsten zich van dorp naar dorp en sliepen in eigen tenten of in verlaten schuren of hutten. Ook vandaag zien we grote verschillen in de duur, verblijfplaatsen en routes van verschillende mobiele bendes: sommige bendes blijven gedurende langere perioden in Nederland, andere keren binnen 24 uur met de gestolen goederen terug naar huis.

Ten vijfde wordt duidelijk dat het rondtrekken van de ene naar de andere plaats voor velen een manier vormde om te ontkomen aan repressie, discriminatie en economische ellende. In zwakke staten waar minderheden niet kunnen rekenen op bescherming door justitie en politie is de keuze om te vertrekken een logische stap.

b. Georganiseerde misdaad na de val van de Muur

De overgangperiode van socialisme naar kapitalisme, de hervormingen, de politieke instabiliteit, de economische chaos en de nieuwe vrijheden worden in de literatuur beschreven als noodzakelijke condities voor de groei van de georganiseerde misdaad. Latere ontwikkelingen zoals de openstelling van de grenzen, de uitbreiding van de EU en de toegenomen mobiliteit worden gezien als faciliterende factoren voor mobiel banditisme.

In aansluiting op de bovenstaande historische analyse wordt hier een poging gedaan om deze twee processen – de transitie en de uitbreiding van de EU – in het betoog te betrekken en verklaringen te zoeken voor de huidige activiteiten van rondtrekkende bendes. Een belangrijke vraag hierbij is wat het verband is tussen georganiseerde misdaad en mobiel banditisme.

b.1 De overgangperiode

Vandaag de dag worden we geconfronteerd met mobiel banditisme uit landen die al decennialang (vooral sinds de val van de Muur) bekendstaan om hun onveiligheid, instabiele economie, corruptie en georganiseerde misdaad. In wetenschappelijke publicaties over Oost- en Centraal-Europa worden deze fenomenen doorgaans toegeschreven aan het transitieproces, de overgang van het socialisme naar het kapitalisme.

Aan het begin van de jaren negentig maakte in Oost- en Centraal-Europa een driezijdige piramide bestaande uit overheidsfunctionarissen, zakenlui en gangsters de dienst uit. De periode na de hervormingen was er een van het opnieuw overdenken van de basisprincipes van de economie. De georganiseerde misdaad maakte dankbaar gebruik van de onzekerheid en verwarring waar het zakelijke transacties betrof (Siegel, 2005; 2009).

De overgangperiode is in criminologisch onderzoek relatief goed bestudeerd en er bestaat een veelheid aan termen om de toenmalige toestand te beschrijven, zoals het concept van de *'captured state'* of de *'privatized state'* (Brovkin, 1998), 'processen van privatisering en quasi-privatisering' (World Bank, 2000), *'bandit state'* (Mateescu, 2001) waar *'violent entrepreneurs'* (Volkov, 2002) en *'blackmailers'* (Darden, 2001) opereren als vrije zakenmensen. In de meeste postsocialistische landen stapte een aanzienlijk deel van het politiepersoneel over naar de private beveiligingsindustrie (Los, 2003), die actief

werd in zowel legale als illegale markten. In sommige landen speelden voormalige sportlieden (zoals atleten, worstelaars en bokkers) en leden van legersportclubs een belangrijke rol (Nikolov, 1997). Ondernemers in de beveiligingsindustrie begonnen zich ook toe te leggen op afpersing, kidnapping, beroving en het innen van schulden (Los, 2003:153).

Het overgangsproces bracht nieuwe economische en sociale omstandigheden met zich mee, zoals de vrije mobiliteit van mensen, producten en kapitaal. Een gemeenschappelijk kenmerk van de georganiseerde misdaadgroepen in al deze landen was een streven naar internationalisering en uitbreiding van markten en activiteiten (Cejp en Scheinost, 2012:164, 165). Het instorten van het socialisme leidde tot een snelle groei van vermogensdelicten en geweld (Juska, Johnstone & Pozzuto, 2004; Andresen, 2009; Gruszczyńska, 2004; Kanduc, 2012).

Ook de vier landen die centraal staan in dit onderzoek (Bulgarije, Roemenië, Polen en Litouwen) kennen een lange en rijke traditie van georganiseerde misdaad. Vooral na de val van het communisme in het begin van de jaren '90 wisten diverse lokale criminele organisaties hun stempel op de samenleving te drukken. Deze organisaties stonden bekend om hun hiërarchische structuur, discipline, interne sancties, beloningen aan de eigen leden en het gebruik van geweld en intimidatie. De meeste criminele leiders hadden (en hebben nog steeds) goede contacten in de politiek en in de zakenwereld; de corruptie in deze sectoren faciliteert hun activiteiten. Het aanzien van de leiders van de criminele organisaties wordt bepaald door hun successen in het internationale zakendoen, hun samenwerking met de bovenwereld en hun positie in de politieke arena.

Bulgarije

“Andere landen hebben een Maffia. In Bulgarije heeft de Maffia een eigen land!” (Bulgaarse strafadvocaat)

In 1989 stortte het totalitaire regime in Bulgarije ineen, waarna een proces op gang kwam om de politiek en de economie van het land te begeleiden van totalitarisme naar democratie. Het begin van dit proces ging gepaard met een gestage groei van de zwarte en grijze economieën. De ‘producten’ van deze economieën – grote, vermogende en goedgeorganiseerde ondernemingen waarvan de groei werd gefaciliteerd door een nauwe samenwerking tussen legale en illegale ondernemingen – werden naderhand met succes gelegaliseerd en functioneren tegenwoordig ongestoord.

De publieke instellingen van Bulgarije beschikten niet over de noodzakelijke instrumenten voor de opsporing en bestrijding van de georganiseerde misdaad, die kon profiteren van de diepewortelde corruptie. Dit resulteerde in de centralisatie van de Bulgaarse economie in de handen van een paar duizend mensen. In het postcommunisme Bulgarije kunnen we drie verschillende vormen van georganiseerde misdaad onderscheiden (CSD, 2007:11):

1. De “ondernemers in geweld” (*silovi grupirovki*): voormalige atleten en worstelaars, voormalige politieofficieren (waaronder ex-medewerkers van de Nationale Veiligheidsdienst), criminelen en ex-gevangenen. Later kwamen zij bekend te staan als ‘Mutri’, leden van de georganiseerde misdaad (Tzvetkova, 2008:328). Hun activiteiten bestonden aanvankelijk uit afpersing, het beschermen van winkels, clubs en

ondernemingen, het innen van leningen, het bestraffen van degenen die hun leningen niet afbetaalden etc.

2. De “hoge-risico-ondernemers” (*ekstremno-riskovi predpriemachi*): taxichauffeurs, barkeepers, accountants, advocaten, etc. Zij opereerden in nauwe samenwerking met de geweldsondernemers en hielden zich voornamelijk bezig met het importeren en smokkelen van diverse goederen, zoals (gestolen) auto’s, speculatie met vreemde valuta, het opkopen van onroerend goed en het uitzetten van de oorspronkelijke bewoners, drugs en prostitutie.

3. De oligarchen: deze groep omvatte voormalige directeuren van grote communistische bedrijven, voormalige functionarissen van de communistische partij en voormalige medewerkers van de Bulgaarse Communistische Veiligheidsdiensten. Zij verdeelden de rijkdom van het land opnieuw en wel zodanig dat het leeuwendeel in hun eigen zakken terecht kwam. Dit werd gerealiseerd door de oprichting van grote *holding companies* waarin duizenden kleinere ondernemingen werden ondergebracht die daarmee onder controle kwamen van een kleine groep mensen. Dezelfde personen namen ook de leiding over van de financiële instellingen en staatsbanken.

Bulgaarse criminologen benadrukken dat de opkomst van particuliere beveiligingsfirma’s, een synoniem voor de georganiseerde misdaad, uniek was aan de Bulgaarse situatie en daarom niet te vergelijken met de opkomst van criminele netwerken in andere postcommunistische landen (Gounev, 2006; Tzvetkova, 2008; RB16; RB11). In 1993 namen de ‘geweldsondernemers’ de verzekeringsbranche over door middel van de oprichting van organisaties als VIS-1¹ (later omgedoopt tot VIS-2) en SIC.² De soort verzekeringen die deze firma’s aanboden week sterk af van de normale praktijk. In plaats van uitbetaling na een eventueel ongeval, betaalden de klanten van tevoren om zo schade aan hun bezittingen te voorkomen. Een voorbeeld hiervan vormt de automarkt in het midden van de jaren ‘90. In deze periode werden tussen de 70.000 en 100.000 auto’s geïmporteerd. De grote vraag leidde tot het ontstaan van een enorme zwarte markt voor gestolen auto’s. In het midden van de jaren ‘90 werden per maand honderden auto’s gestolen: dit betekende dat een op de vier gezinnen of bedrijven het slachtoffer werd van autodiefstal (CSD, 2007:15,16).

In 1994 verloor de particuliere beveiligingsbranche aan populariteit als gevolg van overheidsregulering en een groeiend aantal legitieme beveiligingsbedrijven (Tzvetkova, 2008:337). De geweldsondernemers kwamen vervolgens met een nieuwe truc: zogenaamde ‘verzekeringsmaatschappijen’. Overal in het land kon men ineens stickers aantreffen met opschriften als ‘Dit wordt beschermd door...’. Deze stickers garandeerden de eigenaren van auto’s, winkels of andere kleine zaakjes dat hun spullen niet zouden worden gestolen of beschadigd (RB9; CSD, 2007:20).

In mei 1997 bracht het Ministerie van Binnenlandse Zaken de ‘business’ in ernstige problemen door het gebruik van stickers te verbieden en een vergunningstelsel voor verzekeringsmaatschappijen te introduceren, hetgeen resulteerde in de opheffing van veel criminele verzekeringsmaatschappijen. Het gevolg hiervan was dat de georganiseerde misdaad zich ging toeleggen op nieuwe markten, zoals de smokkel van alcohol en sigaretten. Het verlies van de automarkt werd gecompenseerd door investeringen in het voortgaande proces van de massale privatisering van

¹ VIS - Loyalnost , investitsii, sigurnost (Loyalty, Investment, Security)-1.

² SIC - Sofia Insurance Company.

staatsondernemingen en staatsbanken. De leiders van sommige criminele groepen slaagden erin hun ondernemingen gelegaliseerd te krijgen (RB9; RB11; RB12).

Sinds de val van het communisme worden in verschillende bronnen en door uiteenlopende informanten steeds dezelfde criminele groepen genoemd. In 2005 was de Nationale Dienst voor de Strijd tegen de Georganiseerde Misdaad (NSBOP) van het Bulgaarse Ministerie van Binnenlandse Zaken op de hoogte van het bestaan van 118 georganiseerde misdaadgroepen in Bulgarije.

Multigroup is de opvolger van de twee criminele organisaties *VIS* en *SIC* en telt voormalige leden van deze groepen onder haar medewerkers. Na de moord op de leider van de organisatie sprong de machtige *TIM*³ in het gat dat hij achterliet en wist zich op te werken tot een vooraanstaande positie in de onderwereld. In 2003 beschikte de organisatie over 150 ‘bedrijven’ met ongeveer 10.000 medewerkers. *TIM* onderhoudt nauwe banden met de Russische maffia, heeft zijn thuisbasis in Varna en houdt zich bezig met afpersing, gokken, autodiefstal en autohandel, drugs en prostitutie (RB5; US embassy⁴, RB9; RB10; RB11).

Een andere criminele groep is *VAI Holdings*. De groep houdt zich vooral bezig met de smokkel van drugs, de handel in Russisch gas, witwassen, het vervoer van gestolen auto’s van West-Europa naar de voormalige Sovjet-Unie, afpersing, wapenhandel, gokken en prostitutie. De groep is bovendien eigenaar van diverse voetbalclubs en heeft belangen in het toerisme en de entertainmentindustrie (RB5). Een andere belangrijke groep is *Intergroup*, die zich heeft toegelegd op gestolen auto’s, heroïne, fraude, afpersing en prostitutie. De groep is betrokken bij zowel legale als illegale ondernemingen, variërend van drugshandel, mensensmokkel en mensenhandel tot zakelijke belangen in sportclubs, banken, olie, de metaalhandel, de bouw en onroerend goed (US embassy⁵).

Tegenwoordig controleren overheidsfunctionarissen alle smokkelroutes voor drugs en sigaretten, zowel binnenslands als van Bulgarije naar West-Europa. Er gebeurt vrijwel niets zonder medeweten van de regering en zonder de medewerking en beveiliging van de politie (RB16; RB9; CSD, 2004:23-30).

Roemenië

“Roemenië is een maffiastaat.” (I. Pitulescu)

Volgens Oana Mateescu (2002) werd de opkomst van de georganiseerde misdaad in postsocialistisch Roemenië mogelijk gemaakt door de nauwe banden tussen politici en illegale ondernemers. Deze relaties waren echter al vóór en vooral tijdens het socialistische tijdperk tot stand gekomen. De binnenlandse situatie, gekenmerkt door schaarste en verpaupering, en de verplichting tot terugbetaling van schulden aan het buitenland “created extremely fertile ground for the proliferation of trans-border

³ TIM is een acroniem van de voornamen van de drie leiders: Tihomir Ivanov Mitev, Ivo Georgiev Kamenov en Marin Velikov Mitev.

⁴ US embassy cables: Bulgarian OC, zie: <https://www.bivol.bg/05sofia1207-bg.html>
<http://www.wikileaks.org/cable/2005/07/05SOFIA1207.html>

⁵ Ibid.

organized crime” (CSD, 2002: 19). De managers van staatsondernemingen en leden van de *Securitate*⁶ waren betrokken bij witwaspraktijken en de smokkel van sigaretten, drugs en wapens. Deze smokkelhandel bestond al sinds de jaren '70 en had tot doel harde valuta te verdienen om geheime operaties van de *Securitate* in het buitenland te financieren (ibid.). Omdat de algemene armoede in de overgangperiode zelfs de *Securitate* trof, begonnen haar leden het met de smokkel verdiende geld ook naar hun eigen (vooral Zwitserse) bankrekeningen door te sluisen (ibid.).

Ion Pitulescu, de voormalige chef van de Roemeense politie (1995-1997), stelde dat het niveau van criminele activiteit waarbij sprake was van corruptie in 1996 hoger was dan dat van alle andere vormen van criminaliteit (Pitulescu, 1996:167). Traditionele vormen van georganiseerde misdaad bestonden nog niet als gevolg van de strikte controle door de overheid (ibid.). In 1996 was Pitulescu van mening dat Roemenië op weg was een maffiastaat te worden. In 2011 verklaarde hij dat die toestand inmiddels was bereikt (*Vertical News*, 2 augustus 2011).

Het pad voor de georganiseerde misdaad werd aan het begin van de jaren '90 geëffend toen een grootscheepse bankfraude, gepleegd door voormalige staatsambtenaren, ertoe leidde dat tienduizenden kleine investeerders hun spaargeld kwijtraakten (Salinger, 2005: 272). De overgangperiode betekende “het begin, of beter gezegd: de escalatie van authentieke Roemeense georganiseerde misdaad” (Albu, 2007:170).

In de jaren '90 behoorden de eerste leden van de georganiseerde misdaad tot de ‘Raketi-groepen’, bestaande uit soldaten die waren teruggekeerd uit de ‘strategische gebieden’ in Oost-Europa. In die tijd doken er ook personen op die Roemenië tijdens de communistische periode hadden verlaten en elders in de drughandel waren gegaan. Zij keerden terug naar Roemenië om nieuwe medewerkers te rekruteren of om geld wit te wassen (Albu, 2007:198). Het gebrek aan overheidsinterventie bij de bestrijding van criminele activiteiten en het opzettelijk uitstellen van strafzaken en vonnissen, waardoor bepaalde criminelen bevoordeeld werden, hadden tot gevolg dat Roemenië een ideale uitvalsbasis werd voor georganiseerde criminele netwerken. (Albu, 2007:170-171). *‘De georganiseerde misdaad in het begin van de jaren '90 manifesteerde zich in de structuren van de voormalige Securitate. Onderaan bevonden zich de kleine jongens die soms niet meer waren dan informanten van de politie...kleine criminelen....maar die jongens werden groot’*(RR11). Deze figuren worden ‘interlopi’ genoemd.⁷ *‘Een interlop grijpt zijn kansen en opereert in het grensgebied tussen legaal en illegaal’* (RR8).

Een aantal van de meest invloedrijke groepen kwam op in de jaren '90. De nabijheid van Rusland vergemakkelijkte de groei van de drughandel, de smokkel van immigranten, autodiefstal en de zwarte markt in nucleair materiaal afkomstig uit de voormalige sovjetrepublieken (Salinger, 2005:272-273). De haven van Constanța aan de Zwarte Zee, een belangrijk internationaal knooppunt waar enorme goederenstromen passeren die nauwelijks te controleren zijn, werd efficiënt ingezet door de Roemeense georganiseerde misdaad ten bate van de smokkel en de illegale handel (OCTA, 2008).

⁶ Dit was de naam van de geheime politie tijdens de socialistische periode; haar taak bestond uit het waken over de sociale, politieke en economische systemen van de staat.

⁷ Het Engelse woord ‘interloper’ (deels afgeleid van het Nederlandse ‘lopen’) wordt meestal vertaald met ‘indringer’ of ‘onderkruiper’.

Onder de belangrijkste georganiseerde misdaadgroepen in Roemenië in het begin van de jaren '90 vinden we ten eerste de groep geleid door Zaher Iskandarani, die zijn partners rekruteerde uit de wereld van de *interlopi* in Timisoara en andere steden alsook onder Arabische zakenlui. Deze organisatie bestond uit meer dan 11.000 leden (handlangers, beschermelingen, etc.) (Pitulescu, 1996:171-176 in M. Damian, 2004:27). Dan is er het Clămparu-netwerk, vernoemd naar Ioan Clămparu, een groot mensensmokkelnetwerk (RISE Project-Investigation, 2012) dat later in Spanje een monopoliepositie op de prostitutie markt kreeg (*Evenimentul Zilei*, 2012) en vertakkingen heeft in Italië, Ierland, Frankrijk en Groot-Brittannië (*Ziare*, 2012). Een andere criminele groep is die van Fane Spoitoru, een Roma die in de jaren '90 bokser was en zich omhoog wist te werken “dankzij zijn vriendschap met enkele hoge rechters en officieren van justitie” (*Vertical News*, 2011; *Evenimentul Zilei*, 1998; *Vertical News*, 2011). Een andere machtige organisatie is de “Draak” (*Jurnalul National*, 2005), waarvan de opdrachten werden uitgevoerd door de Cămătaru-clan, de Clămparu-clan en het Alexa-netwerk (*Jurnalul National*, 2005). Veel ‘*interlopi*’ waren vroeger professionele atleten. Zo namen leden van de Corduneanu-clan ooit deel aan de Olympische Spelen (RR7; RR2).

Bijna alle Roemeense respondenten noemden de verwevenheid tussen de georganiseerde misdaad, de politie en de politiek. *‘De georganiseerde misdaad in Roemenië is zo georganiseerd dat alles soepel loopt..., die georganiseerde misdaadgroepen feitelijk beschermd worden door de politie’* (RR1). *‘Omdat ze allemaal smeergeld betalen aan rechters en politici, is er ook een politieke connectie’* (RR5).

Net als in andere postsocialistische landen zijn de steden in Roemenië verdeeld in invloedssferen waar criminele groepen particulieren en ondernemingen dwingen geld te betalen in ruil voor bescherming (RR7; RR11).

Polen

Na de ineenstorting van het socialistische systeem gingen de misdaadcijfers (het gebruik van geweld tegen individuen en tegen groepen, drugshandel, prostitutie, etc.) even snel omhoog als in de andere postsocialistische landen. Het aantal georganiseerde misdaadgroepen dat betrokken was bij economische en meer alledaagse vormen van misdaad was spectaculair gestegen (Plywaczewski, 2004:468; RP1; Border Police Warsaw, 2012). De internationalisering van de georganiseerde misdaad in Polen valt af te leiden uit de toenemende aanwezigheid van Wit-Russen, Moldaviërs, Armeniërs, Oekraïners en diverse andere Russischsprekende georganiseerde misdaadgroepen (Plywaczewski, 2004: 477). Het misdaadpatroon in Polen veranderde echter met de opkomst van ernstige economische delicten in het kielzog van de snelle economische ontwikkelingen en het proces van privatisering. De aard van de misdaad veranderde ook door een toename van het geweldsniveau (Krajewski, 2004). In Warschau, Gdansk en Katowice pleegden misdaadgroepen bomaanslagen op concurrenten en vermeende verraders (RP1).

Na de val van het communisme en het openstellen van de grenzen werd het mogelijk om westerse auto's in Polen te importeren. Het aantal gestolen auto's steeg vervolgens in hoog tempo tot aan 2002, waarna de cijfers weer daalden (Plywaczewski, 2004: 482-483). In deze jaren behoorden de autodieven tot de best georganiseerde internationaal actieve misdaadgroepen (ibid.: 483).

De twee grootste criminele organisaties, Pruszków en Wolomin, beschikten beide over internationale contacten. Hun onderlinge rivaliteit resulteerde in een groot aantal gewelddadige incidenten (RP1). De Pruszków-groep hield zich bezig met afpersing en valsemunterij. De opbrengsten werden witgewassen in legale ondernemingen zoals restaurants en discotheken. Aan het eind van de jaren '90 werd de leider van de groep door de rivaliserende Wolomin-groep vermoord. De nieuwe leider van de Pruszków-organisatie, Leszek Danielak (alias Wańka), werd in 2000 gearresteerd (*Warsaw Voice* 17 sept. 2000). In 2001 bestond de Pruszków-groep naar schatting uit 2000 leden (*Warsaw Voice* 29 sept. 2002). Volgens een schatting van Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) waren er aan het begin van de 21e eeuw ongeveer 400 criminele groepen actief in Polen (RFE/RL, 17 oct. 2002). In het midden van de jaren 2000 wist de Russische Solntsevskaya-groep, die al sinds het begin van de privatisering in de jaren '90 in Polen actief was, zich op te werken tot een leiderschapspositie binnen de Poolse georganiseerde misdaad nadat groepen uit Pruszków, Wolomin, Marki, Zoliborz en Mokotow door de politie werden ontmanteld.

De structuur van de Poolse misdaadgroepen is in de afgelopen jaren veranderd: ze zijn kleiner, minder goed georganiseerd en meer geneigd om samen te werken met groepen uit het Westen. Hun belangrijkste doel is nog steeds het verwerven van materieel voordeel in de vorm van geld of territorium en er wordt nog steeds volop geweld gebruikt om de discipline binnen de groep te handhaven, maar de inzet van geweld bij misdaden zoals roof en afpersing is afgenomen (Border Police Warsaw, 2012). De groepen zijn zich ook gaan bezighouden met de diefstal van voertuigen en machines die gebruikt worden in de bouw, bij de aanleg van wegen en infrastructuur en in de landbouw. Andere belangrijke activiteiten van Poolse misdaadgroepen zijn mensenhandel met het oog op gedwongen arbeid en 'phishing' door middel van het gebruik van documenten betreffende leningen en overheidstoelagen

Een bijzondere vorm van mensenhandel in Polen betreft gedwongen bedelarij. Bij de geregistreerde gevallen van deze vorm van misdaad zijn vaak Roemenen betrokken. Georganiseerde misdaadgroepen rekruteren in andere landen (vooral Roemenië en Moldavië) invaliden, vrouwen met kleine kinderen en kinderen met een duidelijk zichtbare handicap. Vooral kleine kinderen worden als object behandeld: ze worden weggehaald bij hun moeders en 'uitgeleend' aan andere vrouwen om te gaan bedelen. De daders zijn doorgaans afkomstig uit Moldavië en Roemenië (Border Police Warsaw, 2012). Het gaat hier om een nieuwe vorm van georganiseerde misdaad, ook al worden deze praktijken niet overal als zodanig gedefinieerd.

Litouwen

In de Sovjet-Unie ontstonden eind jaren tachtig in de periode van hervormingen de eerste particuliere ondernemingen of 'coöperatieven'. In 1992 kondigde de sovjetoverheid een beleid van privatisering aan. In Litouwen werd deze situatie door nieuwe groepen criminelen aangegrepen. De nieuwe bandieten wisten snel en efficiënt contacten op te bouwen met politici, de politie en zelfs met de kerk. Deze bendes opereerden overal in de voormalige sovjetrepublieken, maar volgens Litouwse respondenten '*begonnen ze hun afpersing (krysha)*⁸ activiteiten in Litouwen nog eerder dan in de andere republieken'

⁸ Lett. 'dak', bescherming, afpersing.

(RL1; RL2). Deze eerste criminele groepen verwierven zich een belangrijk positie op de criminele markt. Deze criminele groepen waren hiërarchisch opgebouwd, met een leider aan de top en daaronder de voormannen van de diverse afdelingen, de brigadiers en de soldaten. Er werden ‘specialisten’ ingehuurd die exclusief voor de organisatie werkten, zoals advocaten en financiële adviseurs. Ook hadden ze een gemeenschappelijke kas (*obsjtsjak*). Veel worstelaars, bokkers, gewichtheffers, hockeyspelers, maar ook werkloze leden van de KGB of de speciale troepen van het sovjetleger sloten zich aan bij deze eerste criminele organisaties (Siegel, 2005). De belangrijkste criminele groepen in Litouwen na de val van communisme waren *Daktaras* (in Kaunas) en *Vilniusskaya Brigada* (in Vilnius).

In Kaunas waren in 1993 vier grote criminele organisaties actief: de *Daktaras* (doctoren, medici), vernoemd naar hun leider Hendrikas Daktaras (alias Henyte). De tweede groep stond bekend als de *Zhelyakalnis* (Groene Berg), genoemd naar een buurt in de stad, ofwel *Dashkini*, onder leiding van de gebroeders Dashkyavikas. De derde groep stond bekend als *Senamisis* (van de Oude Stad); en de vierde als *Kauli*, (ook wel *Shanchi* genoemd). Het onderlinge vertrouwen was gebaseerd op een gedeeld verleden in de straten en buurten waar de rekruten waren opgegroeid (RL2; RL4; RL11).

De verschillen tussen de georganiseerde misdaad uit Kaunas en die uit Vilnius hebben niet zozeer te maken met de geografische ligging (de twee steden liggen hooguit 60 km uit elkaar), maar veeleer met de samenstelling van de organisatie. De georganiseerde misdaad in Vilnius is multicultureel, die in Kaunas meer nationalistisch/Litouws (RL4; RL2). Een voorbeeld van het kosmopolitische karakter van de criminele wereld in Vilnius is de *Vilniuskaya brigada*, die bestond uit Litouwers en Russen. Hun leider was Boris Dekanidze, een Georgische jood. De georganiseerde misdaad in Vilnius werkte samen met voormalige KGB officieren en drugsbaronnen uit Midden-Azië (RL5).

In 1990 waren er in Litouwen 90 criminele organisaties bekend bij de politie, in 2010 opereerden er volgens verschillende bronnen tussen de 17 en 23 criminele groepen in het land (RL1; RL16). Veel andere groepen waren inmiddels ontmanteld: hun leden waren vermoord, gevangengezet of geëmigreerd. Na de arrestatie van Daktaras werden ook andere topcriminelen van zijn groep opgepakt, sommigen tijdens de vlucht. Jonge criminelen gebruikten de naam en het ‘merk’ van Daktaras om zich opnieuw te organiseren, maar deze jonge criminelen waren veel gewelddadiger en hadden geen respect voor hun eigen leiders, noch voor anderen. Vooral de groep *Gruzchiki* werd berucht vanwege gewelddadige liquidaties en martelingen. Ze maakten gebruik van de diensten van huurmoordenaars uit Rusland of Wit-Rusland. Zo ‘onderhielden de *Dashkini* relaties in Kaliningrad met de *Shkilevskie-bende*, die voor hen moorden pleegde in Litouwen, terwijl Litouwers hetzelfde deden in Kaliningrad’ (een uitwisseling van diensten) (RL5).

Deze jonge criminelen, die in het hele land opereerden en later verhuisden naar Duitsland, specialiseerden zich in autodiefstal en *peregon* (transit, vervoer) uit West-Europa via Litouwen naar Wit-Rusland, Rusland, Kazachstan en Oezbekistan (RL5; RL4; RL14; RL15).

Van de grootste Litouwse criminele organisaties noemen we allereerst de *Augurkas*, genoemd naar hun leider Agurkinis. Deze groep houdt zich bezig met autodiefstal (in het buitenland), overvallen, afpersing, fraude, vrouwenhandel en

valsemunterij. De *Augurkas* opereren in Rusland, in de andere Baltische landen en in bijna heel West-Europa, inclusief Nederland (RL4; RL5). Twee andere internationaal opererende criminele organisaties die ook voor Nederland en België relevant zijn, zijn de *Zemaiciai* (betrokken bij fraude, overvallen, diefstal van auto's, motorfietsen en landbouwmachines, wapenhandel en drugssmokkel) en de *Miliai* (vermogensdelicten en drugssmokkel) (RL5). Andere groepen zijn de *Kamolintis*, *Smikiniai*, *Beglikas*, *Svinius* en de *Buduliai*. Deze organisaties opereren in de Baltische staten en in landen als Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Spanje (RL9).

Deze groepen hebben zich gespecialiseerd in de productie en smokkel van drugs (vooral cocaïne) en de smokkel van olie, sigaretten, benzine en wapens. Andere activiteiten betreffen het namaken van euro's (alleen al in 2009 werden 9 miljoen valse euro's op de Europese markt gebracht) en autodiefstal, nog steeds de belangrijkste activiteit van alle groepen uit Kaunas (RL5; RL2; RL1; RL14; RL4). Crimineel geld wordt vooral in onroerend goed geïnvesteerd (RL4; RL5).

Georganiseerde misdaad en mobiliteit

De meeste grote criminele organisaties uit bovengenoemde landen breidden in het midden van de jaren negentig hun activiteiten uit naar andere Oost- en West-Europese landen. De Litouwse criminele groepen worden beschouwd als de meest invloedrijke maffia, zowel in de Baltische landen als elders in Oost-Europa.

b.2 De uitbreiding van de EU – beleid en consequenties

Op 1 mei 2004 werden tien landen als nieuwe lidstaat toegelaten tot de EU, waarvan acht in Oost- en Midden-Europa. In 2007 vond een verdere uitbreiding van de Europese Unie plaats. Twee belangrijke aspecten van deze uitbreiding werden tijdens de voorbereidingen sterk onderschat: 1) Er was geen evaluatie van het misdaadniveau in de nieuwe landen terwijl het hier vaak ging om landen die in de criminologische literatuur bekendstonden om een hoog niveau van corruptie, georganiseerde misdaad en geweld. 2) Ondanks duidelijke signalen en vermoedens dat Oost-Europese criminelen reeds actief waren in West-Europa en dat met de uitbreiding van de EU steeds meer misdaad uit Oost-Europa geïmporteerd zou worden, werden geen preventieve maatregelen genomen en in dit verband geen internationale afspraken gemaakt (Siegel, 2006).

Toch bestonden er inmiddels talrijke internationale en Nederlandse wetenschappelijke rapporten over de criminele organisaties in deze landen en over hun betrokkenheid bij overvallen, fraude, autodiefstal, mensenhandel en prostitutie, zowel in de eigen landen alsook in het buitenland (Aromaa, 1998; Joutsen, 2000; Krajewski, 2004; Plywaczewski, 2003; Van Duyne & Ruggiero, 2000; Bruinsma, 2004, Gruszczyńska, 2004).

Het Bulgaarse *Center for the Study of Democracy* in Sofia publiceerde 15 rapporten in het Engels over georganiseerde misdaad, criminele markten en corruptie waarin gewaarschuwd werd voor mogelijke negatieve consequenties voor de rest van Europa als Bulgarije lid van de EU zou worden (CSD, 1999a; 1999b; 1999c; 1999d; 1999e; 1999f; 2000a; 2000b; 2002a; 2002b; 2003; 2004a; 2004b; 2004c; 2007).

Diverse internationale organisaties presenteerden eveneens analyses van dreigingen en concrete criminele activiteiten vanuit Oost- en Centraal-Europa (o.a. IOM, 2000; OSCE, 2002; Europol, 1999).

In Nederland werd in 2004 het dreigingsbeeld beschreven door de politie (KLPD, 2004). Gewelddadige Letten en Polen waren in grote Nederlandse steden gesignaleerd. Intuïtief verwachtten veel Nederlanders problemen met de nieuwe Europeanen. Nederlandse winkeliers werden bijvoorbeeld gewaarschuwd door hun brancheorganisaties om alert te zijn en preventieve maatregelen te nemen voor 1 mei 2004. Velen hadden toen al negatieve ervaringen met Poolse en Bulgaarse dieven.

Er klonk in deze periode echter ook een ander geluid: de criminelen die in Nederland wilden opereren en/of wonen waren al lang en breed gearriveerd. Criminelen wachten immers niet op toestemming om bij de EU te mogen horen. Georganiseerde misdaad uit Oost-Europa was ook geen onbekend fenomeen in ons land: al in het midden van de jaren '90 concludeerde de Commissie Van Traa dat er Russische, Joegoslavische en andere Oost-Europese criminele groepen actief waren in Nederland. Waarom zouden er dan nu ineens meer criminelen naar ons land komen? Gerben Bruinsma concludeerde in 2004 zelfs dat 'op de korte termijn geen dreiging voor ons land bestaat' (2004:47). Hij was echter minder optimistisch over de langere termijn (wanneer o.a. Bulgarije en Roemenië lidstaten zouden worden).

Het bleek dat de nieuwe kansen voor criminelen uit Oost- en Centraal-Europa toch zodanig aantrekkelijk waren dat er in 2012 sprake was van 'import' en de opkomst van nieuwe illegale markten en nieuwe vormen van georganiseerde misdaad. De consequentie van deze ontwikkelingen was een stijgende criminele import in West-Europa van nieuwe vormen van georganiseerde misdaad, waaronder mobiel banditisme.

Mobiel banditisme is allerminst een nieuw fenomeen maar wordt vandaag de dag in sociologisch onderzoek toch vaak gepresenteerd als een recente ontwikkeling of als een mogelijk effect van globalisering. In dit hoofdstuk hebben we naar verklaringen gezocht in de geschiedenis, met het accent op wat we kunnen leren van vergelijkbare situaties in Nederland en in Oost- en Centraal-Europa.

In alle vier de bestudeerde landen zien we dezelfde politieke en sociaal-economische processen die de opkomst van de georganiseerde misdaad mogelijk hebben gemaakt: de overgang van socialisme naar het kapitalistische marktsysteem en de uitbreiding van de EU. Beide processen faciliteerden nieuwe vormen van grensoverschrijdende criminaliteit, waaronder mobiel banditisme.

In het volgende hoofdstuk worden de activiteiten van rondtrekkende bendes in Nederland beschreven. Wat doen ze in ons land, waar en hoe?

3. Mobiel banditisme als een ‘nieuwe vorm’ van georganiseerde misdaad⁹

Wie zijn de daders die betrokken zijn bij mobiel banditisme? In dit hoofdstuk worden hun sociaal-economische achtergronden, motieven, modus operandi en targets geanalyseerd. Gaat het hier om gelukzoekers of om professionele, goedgepaste criminelen? Maken de daders deel uit van grensoverschrijdende criminele organisaties op zoek naar nieuwe markten, klanten en kansen buiten hun eigen land? Welke graad van professionaliteit is er nodig om delicten als auto- of ladingdiefstal te plegen?

In dit hoofdstuk wordt de informatie die in Nederland voorhanden is aangevuld en vergeleken met de kennis in de bronlanden om zo een vollediger beeld te kunnen schetsen van de prioriteiten van de rondtrekkende bendes, die vaak bepaald worden door trends en modes of door een tekort aan bepaalde goederen in Oost- en Centraal-Europa. Hoe worden de delicten gepland, georganiseerd en uitgevoerd?

3a. Georganiseerde misdaad of avonturiers?

In het huidige onderzoek onderscheiden we twee typen in Nederland opererende criminelen uit Oost- en Centraal- Europa: **‘overlevingscriminelen’** en **professionele dieven**.

Overlevingscriminelen zijn personen die naar Nederland kwamen om in eerste instantie legaal werk te zoeken. Om verschillende redenen zijn ze niet tevreden met hun inkomsten, konden ze geen werk vinden of hebben ze hun werk verloren. Ondanks alle tegenslagen hebben ze besloten in Nederland te blijven omdat ze niet als ‘losers’ terug willen komen uit schaamte voor hun familie, vrienden of burens. In Nederland proberen ze te overleven of hun alcoholverslaving te betalen door straatcriminaliteit te plegen. De gestolen goederen (vaak afkomstig uit supermarkten of drogisterijen en grote warenhuizen) gebruiken ze meestal zelf; incidenteel worden deze verkocht aan andere migranten. Dit probleem speelt vooral in de Poolse gemeenschap, maar ook sommige Russen, Oekraïners, Roemenen en Bulgaren behoren tot deze categorie. Er is geen organisatie die hun criminele activiteiten controleert of stuurt. Een uitzondering vormen de bedelaars, die in sommige gevallen wel door criminele organisaties worden ingezet en uitgebuit.

In dit onderzoek staat deze categorie van overlevingscriminelen niet centraal en alleen wanneer een verband met de rondtrekkende criminele bendes direct of indirect ontstaat worden ze genoemd.

Professionele criminelen werken altijd in groepsverband met een duidelijke taakverdeling: van het lokaliseren en het verzamelen van informatie over markten, objecten en potentiële slachtoffers tot het feitelijk stelen, inbreken, koerieren en helen van

⁹ Rosa Koenraadt is mede-auteur van dit hoofdstuk

de gestolen goederen. In deze goed georganiseerde netwerken zijn er verschillende rollen en functies.

Binnen deze categorie van professionele criminelen kunnen we drie subcategorieën onderscheiden. Tot de eerste subcategorie behoren mobiele bandieten die lid zijn van georganiseerde misdaadnetwerken in eigen land. De opdrachtgevers komen niet zelf naar West-Europa maar controleren criminele activiteiten en markten op afstand. Volgens Litouwse respondenten kunnen individuele criminelen geen auto's in Nederland stelen voor eigen profijt. Deze markt wordt streng bewaakt door de georganiseerde misdaad (vooral die uit Kaunas). Ook apparatuur (zoals inbraakinstrumenten en laptops), vluchten, verblijf en huurauto's worden door deze organisaties gefinancierd.

In de tweede subcategorie bevinden zich verschillende criminele netwerken die zich specialiseren in bijvoorbeeld overvallen en winkeldiefstallen. Sommige groepen worden gestuurd door criminele organisaties in hun eigen land, andere groepen bestaan uit criminelen die tijdelijk in West-Europa verblijven (bijvoorbeeld voor bezoek aan familie of vrienden of voor seizoensarbeid). De leiders van deze groepen wonen in verschillende West-Europese landen, waaronder Nederland. Deze criminelen plegen diefstallen, maar vervoeren de goederen niet naar elders. De buit wordt op lokale markten verkocht (in Nederland bijvoorbeeld op de Beverwijkse Bazaar, zie hoofdstuk 4).

De derde subcategorie bestaat uit Roemeense en Bulgaarse criminele netwerken, waaronder veel zigeuners (vooral Roma). De leiders van grote clans rekruteren arme zigeuners uit de getto's van Boekarest, Baia Mare en Plovdiv met de belofte dat ze snel geld kunnen verdienen. De netwerken houden zich bezig met zakkenrollen, oplichting, bedelarij, wisseltrucs, prostitutie en de verkoop van neggoud. De Roma-bedelaars worden door criminele organisaties tijdelijk ingezet, het geld wordt hen afgenomen en ze worden regelmatig van land naar land verplaatst.

In 2002-2003 verschenen er in de Nederlandse media tientallen berichten over Bulgaarse illegale immigranten, waarin ze werden beschuldigd van schending van de immigratiewet en overlast. Deze immigranten werden vaak als zware criminelen neergezet, vooral na de moord op de Bulgars drugsbaron Konstantin Dimitrov (*De Volkskrant*, 8-12-2003).

Over het verschil tussen professionele en amateuristische criminele activiteiten wordt echter niet overal hetzelfde gedacht en ook waar het gaat om 'georganiseerde misdaad' bestaan er verschillen in interpretaties en prioriteiten. In sommige Oost- en Centraal-Europese landen worden georganiseerde overvallen, autodiefstallen en inbraken niet als georganiseerde misdaad gezien. Veel politiediensten doen dergelijke delicten af als '*petty crimes*' die minder aandacht waard zijn dan delicten zoals drugs- en mensenhandel. Terwijl in Nederland steeds meer het beeld ontstaat dat ook deze delicten op grote schaal gepleegd worden door georganiseerde criminele organisaties, tillen sommige politiediensten in Oost-Europa minder zwaar aan de ernst van deze delicten.

Binnen de categorie van professionele criminelen vinden we diverse specialisaties: auto-inbrekers, skimmers, inbrekers en winkeldieven (met subspecialisaties in juwelierszaken, elektronica, cosmetica, merkkleding en supermarkten). Er zijn echter ook multifunctionele (*all-round*) dieven, die '*alles kunnen stelen, je noemt het maar*' (ON16).

Het onderscheid tussen professionele dieven die in georganiseerd verband opereren en amateurs uit de categorie 'overlevingscriminelen' is belangrijk voor de

verdere analyse van de activiteiten en de mate van organisatie van rondtrekkende groepen in Nederland. Hoe ontstaan deze groepen en hoe zijn ze georganiseerd?

3b. Dadergroepen

Winkeliers en politie in Nederland hebben in de afgelopen jaren veel informatie verzameld om zicht te krijgen op de activiteiten en de structuur van de mobiele dadergroepen. Zo kwam uit het Nationaal Dreigingsbeeld 2012 naar voren dat er binnen de rondtrekkende dadergroepen uit Oost-Europa veelal sprake is van een taakverdeling. Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen vier typen daders van woningcriminaliteit.

1. *Hit and run groepen*: kleine groepjes die in een paar dagen goederen stelen en terugkeren naar hun land van herkomst; 2. *Subculturally based groepen*: personen die zich aansluiten bij een organisatie in Nederland, de daders hebben vaak dezelfde afkomst; 3. *Foreign based groepen*: buitenlandse groepen die tijdelijk in Nederland opereren en dan verder trekken naar andere landen; 4. *Sedentaire dadergroepen*: zigeunergroepen (Boerman et al., 2012). De Belgische onderzoekers Van Daele en Vander Beken stellen een typologie van Oost-Europese dadergroepen voor die onderscheid maakt tussen enerzijds *criminal communities*, die gebaseerd zijn op familiebanden (onderverdeeld in *border region groups* en *flexible gypsy groups*), en anderzijds *crime gangs*, die ontstaan door criminele samenwerkingsverbanden (onderverdeeld in *fortune hunters* en *professional groups*) (Van Daele & Vander Beken, 2010).

In het KLPD-onderzoek naar Oost-Europese daders van woninginbraken werd eveneens gesteld dat de dadergroepen georganiseerd te werk gaan en grote verschillen in omvang kunnen vertonen (KLPD, 2012). Op basis van de verkregen informatie uit Nederland kunnen de groepen ingedeeld worden naargelang hun graad van organisatie.

Zo bestaan de groepen (subcategorie 1) die actief zijn in Nederland uit leden van goed georganiseerde criminele organisaties die worden aangestuurd vanuit het buitenland. De Litouwse groepen die in Nederland actief zijn worden gekenmerkt door een hechte organisatie en een hiërarchische structuur. Deze in Nederland opererende daders behoren voornamelijk tot twee grote organisaties, de *Augurkas*-groep en de *Kamolinitis* (PN4; GN8).

Deze Litouwse groepen verblijven en opereren in Nederland in wisselende omvang en samenstelling. Ze worden vanuit Litouwen aangestuurd en richten zich op woninginbraken en voertuigcriminaliteit (PN5; PN15). De samenstelling van de groepen kan veranderen wanneer groepen zich afsplitsen en nieuwe formaties vormen (PN4).

De leden van de criminele groepen worden geronseld in Litouwen. Veel daders blijken van jonge leeftijd te zijn en in Litouwen hoge schulden te hebben. *‘Er zijn gevallen bekend waarbij er binnen de criminele organisaties geweld gebruikt werd en de jongeren mishandeld werden wanneer ze in Nederland opgepakt werden’* (PN4). Mensen met schulden worden soms gedwongen naar het buitenland te gaan om daar voertuigen te stelen. De beloning voor het rijden van een auto van Nederland naar Litouwen bedraagt 1000 litas, omgerekend 290 euro (PN4; PN15; PN18). Sommige aangehouden Litouwers stelden dat zij niet op de hoogte waren van het feit dat ze voor een organisatie werkten en

meenden aangestuurd te worden door een kleine groep. Deze groep was echter onderdeel van een grote criminele organisatie (PN4).

Ook in recente onderzoeken (De Miranda & Van der Mark, 2012; Ferwerda, van Ham en Bremmers, 2013) wordt geconstateerd dat achter autodiefstallen steeds vaker georganiseerde misdaadgroepen zitten. De politie en het OM in de bronlanden bevestigen dit beeld. Er bestaan echter grote verschillen per land en de criminele groepen worden beoordeeld aan de hand van andere criteria dan in Nederland. De uiteenlopende definities van georganiseerde misdaad en de aard van het delict bepalen hoe de rondtrekkende bendes in de vier landen worden beschouwd.

Volgens Litouwse respondenten is het onmogelijk dat de in Nederland opererende groepen geen deel uitmaken van de Litouwse georganiseerde misdaad (RL6; RL1; RL2; RL5). Autohandel, oliehandel, goud en juwelen, bloemen en kunst behoren onder andere tot de zwarte, of criminele markten en activiteiten (meer over de markten in hoofdstuk 4). Het karakter van de georganiseerde misdaad in Litouwen is vanaf de jaren 2000 echter sterk aan het veranderen. Belangrijke leiders zoals Daktaras zitten in de gevangenis, anderen zijn geliquideerd of inmiddels minder actief. *‘De dieven die naar Nederland komen zijn jonge, hongerige mensen, die niet kunnen of willen werken. In het beste geval hebben ze een middelbare schoolopleiding. Ze worden door specialisten gestuurd; deze jongens krijgen een goede training’* (RL5). Er bestaat een verdeling van taken en functies, een keten waarin de eerste en de laatste schakel elkaar niet kennen, zodat de organisatie gewoon kan doordraaien wanneer iemand uitgeschakeld wordt (RL5; RL20; RL12; RL1).

Behalve bij autodiefstallen zijn Litouwse criminele groepen vaak betrokken bij overvallen op juweliers. De Litouwse politie noemde deze criminele activiteiten als ‘snel groeiende’ activiteit van criminelen in het buitenland (RL12). Rovers stelt: ‘In circa de helft van de gevallen passen de overvallers enige vorm van fysiek geweld toe jegens de aanwezigen in de winkel. In de andere gevallen wordt hiermee alleen gedreigd’ (Rovers, 2011:25).

Ook Poolse groepen die naar West-Europa trekken zijn goed georganiseerd. De grote criminele organisaties uit de jaren '90 zijn uiteengevallen in kleinere groepen. Volgens de Poolse politie betreft het hier vooral groepen die zich richten op autodiefstal. In de Poolse criminele bendes bestaat er een duidelijke rolverdeling. Waar het gaat om autodiefstal zijn sommigen verantwoordelijk voor de daadwerkelijke diefstal van de auto, terwijl anderen het vervoer en verblijf organiseren en weer anderen zorg dragen voor de gereedschappen of benodigde hulpstukken. Deze groepen onderhouden goede contacten met dadergroepen uit Litouwen en Rusland en opereren in verschillende West-Europese landen (RP9; RP10; RP11). Volgens de Litouwse politie hebben Litouwse criminelen de Poolse organisaties grotendeels van de markt verdrongen (RL15; RL6).

In Bulgarije worden twee categorieën autodieven onderscheiden: enerzijds ‘low-level’ dieven die auto's in Bulgarije stelen (meestal om er losgeld voor te vragen) of voor een klus naar West-Europa reizen en anderzijds ‘high-level’ tussenpersonen en organisatoren die niet zelf naar het buitenland gaan (Gounev en Bezlov, 2008:419; RB16; RB3; RB5). Volgens de Bulgaarse politie kennen ook de dadergroepen uit Bulgarije een duidelijke taakverdeling waarbinnen verschillende personen verantwoordelijk zijn voor de reis, voor het stelen of de heling en verkoop van voertuigen. De leden van deze georganiseerde groepen hebben vaak een goede opleiding genoten. Er bestaat kennis en

kunde over het stelen, vervoeren en verkopen van zowel auto's als andere goederen (RB14).

Poolse bendes werden door de Nederlandse detailhandel en de politie ook vaak in verband gebracht met diefstallen uit supermarkten, elektronica-, kleding- en cosmeticawinkels (PN4, SN4). *'Hoewel na Polaris 2 Polen een klein beetje op de achtergrond is gekomen, maar komt dat weer op. En Litouwers'* (SN4). Volgens de politie in Duitsland en Scandinavië leken autodiefstal en auto-inbraken lange tijd een Poolse aangelegenheid te zijn (Weenink & Huisman, 2003; PN4). Maar de afgelopen jaren zijn voornamelijk verschillende Litouwse groepen in beeld gekomen, die op grote schaal en goed georganiseerd auto's stelen en naar het land van herkomst brengen (Polaris, 2005; PN4; RL15). *'Hoewel van een hiërarchische structuur geen sprake is, spelen respect en vertrouwen tussen de groepsleden en in het contact met onder andere helers een belangrijke rol. Geweld komt voort uit vergelding wanneer personen elkaar verraden of kapotte producten aanleveren'* (RP2). De groepen opereren vaak in wisselende samenstelling en leren elkaar de kneepjes van het vak; hun doel is een hogere levensstandaard (RP2). Volgens de Poolse politie zijn de daders jongeren die naar het buitenland trekken in de verwachting in korte tijd veel geld en goederen buit te kunnen maken (op aanwijzing en in opdracht van derden) (RP9; RP10).

In Bulgarije wordt ook gesteld dat er veel kleine groepjes naar West-Europa vertrekken om winkeldiefstal of andere vormen van criminaliteit te plegen. De daders leven vaak in zeer armoedige omstandigheden. Vanwege de zwakke economie en het gebrek aan perspectieven op een normaal inkomen, besluiten veel Bulgaren tijdelijk naar het buitenland te vertrekken. Criminele groepen spelen hierop in door Bulgaarse mannen of vrouwen grote bedragen te laten betalen voor een reis naar West-Europa. De Bulgaarse politie meldt dat veel jongeren geen weet hebben van de mogelijkheden om op reguliere wijze naar West-Europa te reizen en zich daarom aansluiten bij organisaties die de reis organiseren. Met gestolen geld en gestolen goederen worden de kosten voor de reis terugbetaald (RB14). Ondanks het feit dat de Bulgaarse politie deze daders niet als behorend tot de 'georganiseerde misdaad' beschouwt, blijkt uit de analyse van hun positie in de criminele netwerken en de onderlinge rolverdeling dat ze wel degelijk deel uitmaken van criminele groepen. (Hun motieven om uit Bulgarije te vertrekken worden in hoofdstuk 5 besproken.)

We zien hetzelfde bij daders uit Roemenië (subcategorïe 2). Schulden en andere financiële problemen in Roemenië vormen een belangrijke overweging voor jongeren (en ouderen) om uit Roemenië te vertrekken. Velen weten echter niet hoe zij zelfstandig naar West-Europa kunnen reizen en daar spelen criminele organisaties op in. Een respondent vertelde dat hij in contact kwam met een organisatie die reis en verblijf in Nederland voor hem zou verzorgen. Zijn schuld aan de organisator bedroeg daarna 5000 euro (GN10).

Roemeense en Bulgaarse vertegenwoordigers van politie en justitie wezen ook op een andere vorm van organisatie, te weten de netwerken van bepaalde zigeunerfamilies (subcategorïe 3). Er bestaat volgens de respondenten geen 'concentratie' van criminele Romagroepen en het is niet zo dat bepaalde regio's oververtegenwoordigd zijn in vergelijking met andere. Deze groepen houden zich bezig met delicten variërend van vrouwenhandel en drugshandel tot diefstal en zakkenrollerij (RR9; RR6; RB5; RB8; RB14).

De in Nederland (en elders) opererende Roma-clans organiseren zich niet noodzakelijkerwijs al in Roemenië. De meeste van deze groepen komen op ad hoc basis tot stand en maken hun plannen pas wanneer ze eenmaal in het buitenland zijn (RR9). *‘Het proces verloopt als volgt: de eerste persoon gaat naar het buitenland en wordt al spoedig gevolgd door anderen. Hij vormt de spil en iedereen richt zich op hem. Wanneer hij een groep heeft verzameld, vraagt deze figuur de anderen om een vergoeding: “Ik heb jou naar het buitenland gehaald en nu moet je mij betalen voor transport en huur.” Omdat de nieuwkomers niet in staat zijn te betalen, biedt de verbindingsman hen een alternatief en zegt: “Ik weet waar je heen moet om te gaan stelen”. De persoon rond wie de mensen zich verzamelen is weliswaar een crimineel, maar dat wil nog niet zeggen dat hij in eigen land al een strafblad had. De grote meerderheid van de kleine criminelen verzamelt zich rond een leider’* (RR9).

Deze mening wordt ondersteund door een andere respondent: *‘de meeste van deze groepen worden op ad hoc basis opgezet; ze investeren in wat op dat moment geld oplevert’* (RR12). *‘De eerste criminelen die vanuit Roemenië naar West-Europa trokken, wisten nog niet zoveel; in de gevangenis in Spanje of Frankrijk leerden ze van lokale maffiosi hoe ze hun activiteiten moesten opzetten’* (RR5). De zigeunerclan van de Gologanii gebruikt kinderen uit problematische en/of kinderrijke gezinnen; veel van deze kinderen worden vanaf jonge leeftijd gedwongen om te gaan bedelen (RR12).

Volgens de Bulgaarse politie zijn de Karderashi, een Romaclan bestaande uit 2500 families, hecht georganiseerd op basis van familiebanden. Zakkenrollerij vormt de voornaamste bron van inkomsten. Deze activiteit wordt vooral door vrouwen uitgevoerd (RB7; RB14). *‘Binnen de families heerst nog altijd de traditie dat dochters op jonge leeftijd verkocht worden. De prijs van de dochter is gebaseerd op haar kennis en kunde in het zakkenrollen. Dochters worden vanaf hun geboorte opgeleid tot zakkenrollers’* (RB7). Een goede zakkenrolster verdient rond de 10.000 leva, ongeveer 500 euro per maand. Dochters worden tegen een prijs van tussen de 10.000 en 100.000 euro verkocht aan de familie van de man. De prijs dient als borg, die de vrouw in de loop der jaren moet terugverdienen met zakkenrollen. Kinderen kunnen vanaf jonge leeftijd (vier jaar) opgeleid worden om hun moeder te assisteren bij het zakkenrollen en op die manier geld in te brengen (RB7). Alleen wanneer een familie geen dochters heeft, worden de zonen ingezet om te helpen met de zakkenrollerij. Volgens de Bulgaarse politie gaat het bij zakkenrollerij in minstens 90% van de gevallen om vrouwen. Wanneer de vrouw de borgsom heeft terugbetaald aan de familie van haar man, betekent dit overigens niet dat ze vanaf dat moment vrij is om te gaan (RB7).

Er bestaat een groot verschil in rijkdom tussen Roma-families. Sommige families ‘verdienen’ veel geld in het buitenland en wonen in luxe, terwijl andere families – ver onder de armoedegrens – in vervallen huizen en wijken leven (RB7; RB18).

De groepen die naar het buitenland vertrekken, leggen contact met plaatselijke Romafamilies of kennissen en gebruiken deze contacten om informatie te verwerven over plaatselijk zwakke plekken in regelgeving en controle (RB7). De families zijn goed georganiseerd en weten van tevoren naar welke steden ze moeten afreizen (RB14). Deze groepen maken veelvuldig gebruik van valse documenten. Sommige leden bezitten diverse paspoorten en kunnen wel vijf verschillende identiteiten aannemen. Alleen door foto’s te vergelijken wordt het mogelijk de werkelijke persoon te achterhalen. (RB7; RB14).

De dadergroepen uit alle vier de landen zijn over het algemeen vaker en beter georganiseerd dan tot nu toe werd verondersteld. Het was al bekend dat grote criminele organisaties (vooral Litouwse bendes) actief zijn bij veel in Nederland gepleegde vermogensdelicten, maar ook veel kleinere groepen uit Bulgarije, Polen en Roemenië behoren tot grotere samenwerkingsverbanden of sluiten zich aan bij organisaties die geld verdienen aan het organiseren van mobiel banditisme in Nederland.

Ook het onderzoek van Ferweda et al. (2013) toont aan dat de groepen afkomstig uit Midden- en Oost-Europa niet alleen goed georganiseerd, maar ook zeer professioneel zijn (2013: 36).

3c. Targets en delicten

Wanneer goederen gestolen worden met het doel ze te verkopen, spelen de markt voor de gestolen producten, vraag en aanbod en de fluctuerende prijzen van de producten een belangrijke rol (Roselius & Benton, 1973). De goederen dienen beschikbaar, te verbergen en te verwijderen voor de steler te zijn maar ook waardevol en bruikbaar voor helers of kopers.

Bij mobiel banditisme worden de goederen in opdracht gestolen. Van tevoren zijn de type producten en merken die gestolen moeten worden al vastgesteld. Helers of vragende partijen bepalen welke producten er moeten komen en de keuze voor de gestolen goederen is dus duidelijk vraaggedreven. In andere gevallen kiest men ervoor zoveel mogelijk goederen te stelen in de verwachting dat deze makkelijk met winst te verkopen zijn.

Winkeldiefstal

In 2009 werd door Detailhandel Nederland de schade veroorzaakt door criminele dadergroepen uit Oost-Europa geschat op 250 miljoen euro. De schade door winkeldiefstal betrof hierbij rond de 206 miljoen euro en die door winkelinbraken tussen de 40 en 50 miljoen euro per jaar (Detailhandel Nederland, 2009: 15). Het aandeel van alle winkeldiefstallen dat werd gepleegd door Oost-Europese mobiele dadergroepen werd door de politie geschat op 21% (PN13). Veel Nederlandse winkels en winkelketens zijn de laatste jaren in aanraking gekomen met Oost-Europese mobiele dadergroepen.

Van de vier landen waar dit onderzoek zich op richt, worden zowel in de justitiële statistieken als door winkeliers Roemeense winkeldieven het vaakst gesignaleerd. Tot 2008 was er sprake van meer georganiseerde diefstal door Poolse of Litouwse groepen, maar sinds enige jaren staan Roemeense groepen bovenaan in de verdachtenregistraties (strafdossiers Ypenburg; PN13; PN15).

Volgens de winkeliers worden de winkeldiefstallen door de rondtrekkende dadergroepen gestructureerd en georganiseerd gepleegd. *'Het gaat bijvoorbeeld om geprepareerde tassen, dozen of de voering van jassen. Dat zien we echt bij de categorie daders die heel sterk gericht is op grootschalige diefstal. Die nemen het echt mee voor de handel of het gaat naar het buitenland toe'* (SN7). De winkeliers stellen dat zij sommige dadergroepen steeds terug zien in dezelfde winkel of winkelketen: *'Voor je het weet ben*

je twee tot vierduizend euro verder. Soms komen ze gewoon direct weer terug. Dan kieperen ze het in de auto leeg en dan zien we ze later nog een keer in de winkel'. (SN4).

Winkeldiefstal wordt door zowel mannen als vrouwen gepleegd. Om zo min mogelijk wantrouwen te wekken zijn het – volgens de winkeliers – nooit de mannen die te lang bij de cosmetica of de dameskleding staan te kijken (SN12, SN4). De opgepakte winkeldieven zijn echter wel meestal mannen, ook waar het gaat om typische vrouwenproducten. De mannen en vrouwen werken vaak samen, waarbij de vrouwen de goederen verzamelen en de mannelijke daders de buit vervolgens de winkel uitsmokkelen (SN11; SN12).

Cosmeticaproducten staan hoog op de verlanglijst van mobiele dadergroepen. Vooral drukbezochte en minder overzichtelijke winkels hebben last van grootschalige diefstal. In winkels zoals Kruidvat worden zowel duurdere als goedkopere cosmeticaproducten verkocht, maar de producten worden niet altijd even goed beveiligd. In vergelijking met winkelketen ICI-Paris heeft Kruidvat meer last van grootschalige winkeldiefstal. Volgens de winkeliers zelf heeft dit mede te maken met het feit dat in de winkels van ICI-Paris een gesloten verkoop gehanteerd wordt, er balies voor de producten staan en klanten bij binnenkomst worden aangesproken. Kruidvat heeft ook veel merkproducten in de schappen liggen, maar tegelijkertijd hebben klanten toegang tot vrijwel alle producten, zijn de schappen laag en oogt de winkel rommelig (SN4; SN7).

Warenhuizen zoals de Bijenkorf en V&D zijn grote winkels met afdelingen waar verschillende producten verkocht worden. In deze winkels worden de duurdere afdelingen over het algemeen beter bewaakt, maar de winkeldieven slaan toe op verschillende plaatsen in de winkel.

Ook supermarkten hebben te maken met diefstal, hoewel het hier in veel gevallen gaat om daders die ook voor eigen gebruik alcohol of andere producten stelen. Dergelijke diefstallen bestemd voor eigen gebruik vallen buiten het bereik van ons onderzoek. Er zijn echter bepaalde producten die massaal worden gestolen, zoals duurdere tandpasta (SN4; SN7) en zelfs kauwgom, dat als wisselgeld in Roemenië blijkt te fungeren (RR6).

Juwelierszaken en elektronicazaken zoals BCC of de Mediamarkt kampen al jaren met diefstallen en overvallen en zijn in de afgelopen tijd steeds meer gaan investeren in verbeterde beveiliging. Het aandeel van rondtrekkende Oost-Europese groepen wordt bij overvallen op juwelierszaken geschat op 10% (SN5).

Cosmetica

Cosmetica, parfums, scheerproducten, tandpasta, make-up en verzorgingsproducten van duurdere merken worden veelvuldig gestolen uit supermarkten en drogisterijen. Cosmetica en verzorgingsproducten van onder andere L'Oréal, Maybelline, Lancome, Rimmel, Biodermal of Max Factor worden het meest gestolen. Dit zijn ook de cosmeticamerken die in de winkels het meest verkocht worden en waar grote vraag naar bestaat (SN2; SN4). De scheermesjes, parfums, make-up en huidverzorgingsproducten van deze merken zijn duur en klein en vormen een belangrijk doelwit (SN2; SN4). Ook tandpasta wordt door het winkelpersoneel opvallend vaak genoemd als een product dat veel gestolen wordt, vooral bekende merken als Sensodine en Aquafresh (SN4; SN7).

Voor de consument op de zwarte markt is gestolen cosmetica uiterst aantrekkelijk. Voorts is het zo dat cosmetica als massaconsumptieproduct verkocht wordt en daarom nauwelijks te traceren is (SN2; SN4). Voor de dieven zijn cosmeticaproducten goederen

die makkelijk in grote hoeveelheden meegenomen kunnen worden en voor winkeliers zijn ze moeilijk te beveiligen (SN4; SN7). Dure parfums worden de laatste jaren steeds vaker achter gesloten deuren in drogisterijen geplaatst, maar voor mascara's en andere make-up en gezichtsproducten is dit volgens de winkelmedewerkers niet altijd mogelijk. Deze producten zijn voor de dieven zodoende makkelijk te stelen en ze zijn bovendien eenvoudig te vervoeren. De gemiddelde diefstal uit cosmeticazaken en drogisterijen kan een buit van 2000 euro aan verkoopwaarde opleveren (SN2; SN4).

Elektronica

Uit recent onderzoek blijkt dat in vergelijking met voorgaande jaren bepaalde elektronica minder vaak gestolen wordt bij woninginbraak (De Waard, 2011). Tv's, dvd-spelers en stereo-installaties worden de laatste jaren minder vaak als buit meegenomen. Andere elektronische apparaten worden echter zowel uit winkels en woningen als door middel van zakkenrollerij gestolen. De mobiele dadergroepen lijken hun aandacht verlegd te hebben naar duurdere fotocamera's, laptops en smartphones. Het gaat hier om een grote verscheidenheid aan merken, variërend van iPhones tot Samsung-telefoons en van Dell- tot Asus-tablets. Prijzige nieuwe fotocamera's en lenzen zijn een belangrijk doelwit, maar ook duur tuingereedschap is de laatste jaren in trek (PN4).

Het gaat hierbij om goederen die zowel waardevol alsook betrekkelijk makkelijk te vervoeren zijn. Kleinere elektronica zoals smartphones en laptops vormen zodoende een aantrekkelijker doelwit dan grotere elektronische apparaten. In elektronikawinkels zijn de laatste jaren verscherpte maatregelen genomen om goederen beter te beveiligen. Duurdere producten zijn voorzien van een alarm en er wordt gebruik gemaakt van beveiligingsmedewerkers en videobewaking. Daarnaast wordt in electronicazaken vaker mannelijk personeel ingezet, hetgeen volgens de winkeliers een preventieve werking heeft (SN3; SN4).

In de landen van herkomst bestaat een grote vraag naar producten die voor velen voorsnog onbetaalbaar zijn of die nog niet op de markt verkrijgbaar zijn. Een Poolse heler: *'Tegenwoordig is elektronica het meest populair en duurder dan andere spullen. Bijvoorbeeld nieuwe camera's uit Duitsland die we in Polen nog niet hebben. Die kunnen ze hier voor goed geld verkopen'* (RP2). Elektronische producten zoals smartphones en cameralenzen worden ook vaak door zakkenrollers gestolen (RP2; RB14).

Kleding en schoenen

Merkkleding en dure schoenen worden op grote schaal gestolen door mobiele dadergroepen, vooral uit de duurdere warenhuizen. Goedkopere kledingmerken leveren bij doorverkoop weinig op en vormen daarom minder populaire targets. Ze worden soms wel gestolen voor eigen gebruik. De kleding en schoenen die in de afgelopen jaren het meest gestolen werden uit warenhuizen zijn van merken als Hugo Boss, Armani, Burberry, Polo Ralph Lauren, Tommy Hilfiger, McGregor, Gaastra en McCain. *'Wij hebben alle merken bijeen. ...wij hebben én Hugo Boss én McGregor, dat blijkt heel aantrekkelijk voor dieven'* (SN11)

Merkkleding wordt vooral uit warenhuizen gestolen. Ondanks verbeterde beveiligingssystemen, meer bewakingspersoneel en alarmpoortjes, blijft merkkleding een gewild product voor de dadergroepen. Het blijkt allerminst eenvoudig om de kleding goed te beveiligen (SN12).

Juwelen en goud

De laatste jaren zijn sieraden en goud en zilver een aantrekkelijk doelwit geworden als gevolg van de gestegen goud- en zilverprijzen (SN5). Vanaf 2004 is de goudprijs sterk gestegen (in 2011 was deze drie keer zo hoog als in 2006). De zilverprijs is zelfs nog sterker gestegen en bedroeg in 2011 zevenmaal de prijs van vijf jaar eerder (Rovers, 2011).

Sieraden en juwelen die worden buitgemaakt bij woninginbraken zijn makkelijk te vervoeren en te verhandelen. Het gaat hier om kleine en waardevolle producten die moeilijk te traceren zijn. Gestolen goud kan tegen hoge prijzen verkocht worden en is daarom een belangrijk doelwit geworden voor de rondtrekkende dadergroepen. De juweliersbranche is op de hoogte van het bestaan van een aantal zaken in Nederland waar goud, zilver en diamanten voor cash kunnen worden verkocht (SN5; SN6). Dure horloges zoals die van Rolex of Gaultier zijn zeer gewild (SN5). *‘Wij zien dat de Midden- en Oost-Europese groepen meer gericht zijn op een hoger level, op een grotere buit. Het gaat om goud; goud of diamant is te verhandelen’* (SN 5).

Autodiefstal

De dadergroepen uit ons onderzoek richten zich voornamelijk op personenauto's. In de afgelopen jaren is er bij de politie veel kennis vergaard over de groepen die zich bezighouden met autodiefstal. Ook bij de Poolse, Litouwse, Bulgaarse en Roemeense politie is inmiddels veel bekend over de grotere dadergroepen die zich schuldig maken aan voertuigcriminaliteit in West-Europa. Als gevolg van verbeterde controles en inzicht in de werkwijze van deze groepen in Duitsland en Spanje lijkt het erop dat ze hun werkerterrein hebben verlegd naar Nederland (PN18, RP9; RP10; Gounev, 2011).

Als gevolg van de invoering van geavanceerde beveiligingsmethoden en de registratie van auto's is autodiefstal een dermate complexe onderneming geworden dat deze zowel een hoog niveau van organisatie als specifieke kennis en vaardigheden van de daders vereist (Gounev, 2011). Het stelen en vervoeren van auto's uit Nederland werd aan het eind van de jaren '90 beschouwd als een riskante onderneming vanwege de gevaren op de route door Duitsland en Polen, waar Russische en Poolse criminele bendes het terrein in de gaten hielden. Deze bendes waren in staat auto's tegen te houden en te 'confisqueren', al of niet onder dreiging van geweld (Siegel, 2005: 211, 212). Later werd de autohandel minder populair, er ontstond een overschot aan auto's en de vraag nam af. Een aantal criminele groepen verlegde vervolgens de aandacht naar meer winstgevendere zaken. *‘In de laatste jaren verloopt peregon (illegaal autovervoer) zonder problemen. Alleen op parkeerplaatsen onderweg bij benzinstations in Duitsland moet je niet stoppen’* (ON15).

Uit verschillende interviews en gesprekken blijkt dat er een vast bedrag van 1000 Litouwse litas (omgerekend 290 euro) wordt betaald voor het rijden van een gestolen auto van Nederland naar Litouwen. De koeriers en de dieven zijn doorgaans jonge daders tussen de 20 en 25 jaar oud die soms onder dwang meewerken. Een aantal aangehouden koeriers bleek niet te weten dat ze deel uitmaakten van een georganiseerde misdaadgroep. Zij volgden slechts de instructie om een gestolen auto van Nederland naar Litouwen te brengen. *‘Het zijn allemaal Litouwers, ze zijn financieel afhankelijk en veel van hen hebben schulden. Ze worden bedreigd en soms worden ze geslagen of mishandeld’* (PN4).

Behalve Litouwse groepen zijn er ook andere mobiele dadergroepen actief in het stelen van auto's. Uit onderzoek blijkt dat ook de *groepirovki* uit Bulgarije zich gespecialiseerd hebben in voertuigcriminaliteit (Gounev & Bezlov, 2008). In Bulgarije was er lange tijd alleen sprake van binnenlandse autodiefstallen, maar sinds de uitbreiding van de EU zijn deze aantallen gedaald en worden vaker auto's in het buitenland gestolen en naar Bulgarije of verder oostwaards vervoerd (RB14).

Auto's en auto-onderdelen

De auto's die gestolen worden zijn voornamelijk luxe auto's of wagens met fourwheeldrive. De laatste jaren gaat het in Nederland vooral om de merken Honda, Toyota, BMW en Audi. *'Men gaat voor auto's die makkelijk te stelen zijn; ze moeten er de apparatuur voor hebben. Het moet een fourwheeldrive zijn en het moet een beetje een forse auto zijn. Het gaat om Honda's of BMW's, RAF of bepaalde Toyota's. Maar bijvoorbeeld FIAT wordt niet gestolen. Voor Litouwers moet het een fourwheeldrive zijn, anders zijn ze niet interessant'* (PN4). De typen en merken die veel gestolen worden, worden ook genoemd in het onderzoek van Gounev (2011) naar illegale automarkten in Bulgarije en Spanje. Ook Ferwerda et al. (2013) noemen de BMW X5 en X6, Honda CR-V en hybride auto's zoals de Toyota Prius als de meest gestolen en in Oost-Europa meest geliefde auto's (2013: 37).

De dadergroepen uit Oost-Europa stelen echter ook goedkopere auto's. Deze tweedehands of oudere auto's worden niet naar Oost-Europa vervoerd of op de zwarte markt gebracht, maar dienen voor eigen gebruik als tijdelijk vervoer tijdens het verblijf in Nederland (PN4; PN10). Daarnaast blijken ook veel autosleutels en autopapieren uit woningen gestolen te worden. Dit komt overeen met de bevindingen van het KLPD (2012:65). De prijzen en het fluctuerende aanbod van legale auto's spelen een belangrijke rol in de vraag naar illegale auto's en de frequentie van autodiefstal.

De dieven zijn ook geïnteresseerd in navigatiesystemen, autoradio's, koplampen en airbags van bepaalde typen auto's. Deze worden ter plekke uit de auto verwijderd of een gestolen auto wordt uit elkaar gehaald en in losse onderdelen verkocht. Er is vooral vraag naar nieuwe producten, zowel in Nederland als in Oost-Europa. Zo bleken in korte tijd veel koplampen van Porsche's gestolen te worden (PN15).

Woninginbraken

Na een jarenlange daling van het aantal woninginbraken namen de cijfers vanaf 2006 weer toe. In 2010 werden 82.780 woninginbraken geregistreerd. In 2011 waren dat er bijna 89.244. In 2012 is dit gestegen met 3 procent tot 91.583 (www.overheid.nl, Jaarverslag Nederlandse politie 2012; Tweede Kamer 2012-2013, 29 268 nr. 385 (15 april)).

De politie onderscheidt een aantal die zich bezighouden met woninginbraken, waaronder Oost-Europese rondtrekkende dadergroepen. De inbrekers zijn overwegend mannelijk, te weten 93% (ibid.). De Amsterdamse politie schat de verdachtenpopulatie van woninginbraken door mobiele dadergroepen uit de MOE-landen op ongeveer 10% (PN13). In het KLPD-rapport van 2012 werden woning- en bedrijfsinbraken gepleegd door mobiele dadergroepen onderzocht en men kwam tot een aandeel van minimaal 14% van de opgeloste inbraken (KLPD, 2012: 21). Vanwege de eisen van de verzekeringsmaatschappijen en de impact van de inbraken ligt het aangiftepercentage van

inbraken zeer hoog, op ongeveer 80%. Daders van woninginbraken worden met een oplossingspercentage van rond de 7% echter weinig opgepakt en berecht (KLPD, 2012; PN13).

De rondtrekkende dadergroepen uit Oost- en Centraal-Europa die zich bezighouden met woninginbraken betreffen vooral daders met de Poolse, Litouwse en Roemeense nationaliteit (KLPD, 2012; PN15). De Bulgaarse politie stelt dat ook Romagroepen van de Karderashi gespecialiseerd zijn in woninginbraken (RB7). Er zijn bij de woninginbraken vaak minderjarigen betrokken (Mesu & van Nobel 2012; KLPD, 2012).

Een aantal groepen Litouwers die de laatste jaren de aandacht van de politie op zich hadden gevestigd wegens auto-inbraken, bleken zich in toenemende mate ook bezig te houden met woninginbraken. Ook blijken daders die worden opgepakt voor woninginbraken zich soms schuldig te hebben gemaakt aan winkeldiefstal, bedrijfsinbraken of heling van gestolen goederen (PN4; PN15).

Overvallen

Uit het onderzoek van Ben Rovers blijkt dat er de laatste jaren verschillende fluctuaties te zien zijn in het aantal overvallen in Nederland en de dadergroepen die hierbij betrokken zijn (Rovers, 2010). Het aantal overvallen is sedert 2009 fors gedaald (ook bij juweliers) (www.overheid.nl, Jaarverslag Nederlandse politie 2012; Tweede Kamer 2012-2013, 29 268 nr. 385 (15 april); <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/01/10/aantal-overvallen-in-2012-gedaald.html>).

De respondenten van reguliere winkels die op grote schaal te maken hebben met winkeldiefstal, zoals warenhuizen en drogisterijen, hebben zelden last van overvallen. In de kassa wordt doorgaans weinig cash bewaard en overvallers kunnen weinig geld buitmaken met een enkele overval. Daarnaast zijn er veel klanten en personeel aanwezig en is de uitgang niet gelegen naast de kassa, wat de mogelijkheden voor een overval beperkt (SN11; SN2; SN5).

Supermarkten en benzinstations in heel Nederland hebben wel te maken met overvallen en het gaat daarbij vaak om een greep in de kassa en een buit van 200 of 300 euro (PN12). Beter beveiligde winkels zoals juwelierszaken hebben ook veel last van overvallen en dit betreft goed georganiseerde groepen (SN5). Zo werden er in 2010 in Nederland 81 overvallen op juweliers gepleegd; in Amsterdam kreeg dat jaar een op de twaalf juweliers te maken met een dergelijk delict (Rovers, 2011). Zo bleek dat bij 10% van de overvallen op juweliers Oost-Europese verdachten werden gesignaleerd, tegenover 2% bij overvallen op andere winkelketens (Rovers, 2011). Dit percentage kan echter niet direct gekoppeld worden aan de betrokkenheid van de mobiele dadergroepen waar dit onderzoek zich op richt, aangezien een onbekend deel van deze overvallen wordt gepleegd door daders die al langere tijd in Nederland verblijven. Politie, juweliersfederaties en slachtoffers van overvallen wijzen meestal naar een vage categorie van 'Oost-Europeanen', of 'MOE-landers' (SN5; SN6).

Juweliers in Nederland zijn met behulp van beveiligingscamera's, bewakers, sluisen en andere apparatuur goed beveiligd (SN5). De mate van beveiliging en de buit die behaald kan worden met een overval, bevestigt de stelling dat deze groepen professioneel te werk gaan. Overvallen op juweliers moeten goed voorbereid zijn om de beveiliging te omzeilen.

De overvallen vinden voor een groot gedeelte plaats rond openingstijd, ongeveer tussen negen en elf uur 's ochtends. De overvallers zijn ervan op de hoogte hoe laat de winkel precies opengaat, op welke manier dit gebeurt en hoeveel personeel er 's ochtends aanwezig is. (SN5; SN6).

Zakkenrollen

Zakkenrollerij is een delict dat de afgelopen jaren is toegenomen in Nederland. Ook recentelijk is het aantal gevallen van zakkenrollerij weer gestegen: van 31.636 zaken in 2011 naar 35.298 zaken in 2012 (Misdadcijfers, 2012).

Zakkenrollerij vormt een belangrijk onderdeel van het Oost-Europese mobiele banditisme. Groepen uit alle vier de landen zijn hierin actief, met het accent op Roemeense en Bulgaarse groepen. Volgens de Bulgaarse en Roemeense politie wordt zakkenrollerij in 90% van de gevallen gepleegd door Romagroepen zoals de Karderashi (RB7; PN6). In sommige families worden de meisjes van jongs af aan opgeleid in het vak. De familie van de man moet volgens de traditie een aanzienlijke bruidsprijs betalen aan de familie van de vrouw. Van de nieuwe echtgenote wordt verwacht dat zij dit geld zal terugverdienen met zakkenrollerij. Romafamilies in Chevemrek (Bulgarije) adopteren meisjes wanneer zij niet genoeg dochters hebben (RB7).

Grote families zoals de Karderashi gaan systematisch en goed georganiseerd te werk. De groepen reizen door heel Europa, veelal per trein of bus (RB14). Veel zakkenrollers zijn in het bezit van valse identiteitsbewijzen. Er zijn zaken bekend van vrouwelijke zakkenrollers met meer dan vijf verschillende identiteiten. Volgens de Bulgaarse politie gebruiken deze vrouwen vaak de namen en documenten van arme Romafamilies, die daar een kleine vergoeding voor krijgen (RB7).

Volgens verschillende respondenten bestaan er 'mythische' verhalen over Roma zakkenrollers die de pinken van kinderen afsnijden zodat die makkelijker een portemonnee uit een zak kunnen vissen. Ook zouden ouders kinderen van vijf jaar oud een scherp mes geven waarmee ze de bodems van tassen open kunnen snijden (RB5; RR6). Andere respondenten stellen dat het hier gaat om 'sprookjes' waarmee zigeuners worden gedemoniseerd (RR5; RR10; RB15, RR4).

Skimming

Tussen 2006 en 2009 was er een sterke toename te zien in het aantal gevallen van skimming. In 2010 bedroeg de schade als gevolg van skimming 19 miljoen euro en in 2011 39 miljoen (Hesseling, 2012). In 2012 bedroeg de schade door skimming van bankpassen 29 miljoen euro (NVB, 7 juni 2012, op: www.nvb.nl).

Uit de op 2 april 2013 door de Nederlandse Vereniging van Banken gepubliceerde jaarlijkse fraudecijfers voor het betalingsverkeer blijkt dat in 2012 met 51.172 geskimde passen gefraudeerd is voor een totaalbedrag van 28.960.000 euro, een daling van 26% ten opzichte van 2011. Het gemiddelde schadebedrag per pas bedroeg circa 570 euro. Deze dalende trend lijkt zich in 2013 voort te zetten, nu alle passen inmiddels zijn voorzien van een chip en preventieve maatregelen op betaalautomaten zijn aangebracht (NVB, 2 april 2013, op: www.nvb.nl).

Consumenten krijgen de schade doorgaans vergoed. De lasten worden voornamelijk gedragen door banken en verzekeringsmaatschappijen. Voor consumenten die slachtoffer worden van skimming ligt de schade vooral in het ongemak dat ze een

nieuwe bankpas moeten aanvragen en een aantal dagen geen toegang hebben tot hun gegevens en bankrekening (Currence, 2012).

De afgelopen jaren zijn skimmers uit Oost-Europa veelvuldig in het nieuws geweest: 'Roemeense skimmers opgepakt in Rotterdam', 'Grote bende Roemeense skimmers opgerold', 'Steeds meer mensen slachtoffer van skimmers' (NOS, nu.nl, RTV-NH). Zo blijkt het skimmen een delict dat voor het grootste gedeelte door Roemeense dadergroepen wordt gepleegd. Bacau en Oradea worden genoemd als de steden waar de meeste skimmers vandaan komen (Grapendaal, 2012; GN6). Naast Roemeense skimmers houden ook Bulgaren zich bezig met skimming, zij het op kleinere schaal (Grapendaal, 2012).

De groepen die zich richten op skimming zijn goed georganiseerd, hebben een duidelijke taakverdeling en beschikken over geavanceerde apparatuur. Volgens een Roemeense respondent die zelf leiding gaf aan een groep skimmers, waren alle leden van zijn groep Roemenen. De respondent gaf bovendien aan informatie over de benodigde technische apparatuur en methoden voor het skimmen makkelijk via internet te kunnen verkrijgen (GN6).

De dadergroepen die zich met skimmen bezighouden opereren ook in andere Europese landen. Er lijkt daarbij vaak sprake te zijn van contact tussen Roemeense groepen en personen in Nederland (RR3).

Een Roemeense gedetineerde skimmer: *'Ik steel niet van Nederland, ik geef geld aan Nederland. Als je de nummers steelt, steel je van het bedrijf, niet van de mensen. Bijvoorbeeld de ING: zij stelen veel en wij stelen een beetje. We doen niemand kwaad, we vermoorden niemand. We kopen dingen en lopen in mooie kleren'* (GN6).

Ladingdiefstal

In het Europol-rapport van 2009 werd Nederland genoemd als een van de landen met het hoogste risico op ladingdiefstallen en -overvallen (Europol, 2009), maar door verhoogd cameratoezicht en meer controles zijn dergelijke diefstallen de laatste jaren afgenomen (Grapendaal et al., 2012).

Er is bij dit type delict sprake van een goed opgezette planning met een vooraf opgestelde taakverdeling: er zijn personen die de wacht houden en op de uitkijk staan en personen die het personeel en de chauffeurs afleiden. (Grapendaal et al., 2012; SN9).

Ladingdiefstal zou evenals de hierboven genoemde delicten tot een van de kenmerkende delicten behoren waar de Oost-Europese dadergroepen zich in het Westen op richten (Federale politie België, 2010). Voor deze suggestie bestaat echter weinig onderbouwing (Grapendaal et al., 2012; SN9). De ladingdiefstallen vereisen een dermate goede organisatie en kennis van de gehele transportketen, dat hier vaak sprake is van interne betrokkenheid. Zo wordt gesteld dat bij meer dan 75% van de gevallen van ladingdiefstal personeel betrokken is (SN9).

Koper en metalen

In de afgelopen jaren is koper een gewild object voor dieven geworden. Door de wereldwijd gestegen vraag is de koperprijs in Nederland in de afgelopen jaren sterk gestegen (CCV, mei 2013; Aanpak Koperslag). Ook andere metalen, zoals lood en brons, worden tegenwoordig veel gestolen (Aanpak Koperslag, 2012).

In Nederland kon het gestolen koper lange tijd gemakkelijk doorverkocht worden aan metaalhandelaren of algemene verkooppunten. Sinds 1 januari 2013 zijn aanbieders van koper verplicht om een identiteitsbewijs te tonen en moeten gegevens over de herkomst van het metaal worden geregistreerd (Aanpak Koperslag, 2012). Door uiteenlopende regelgeving in de Europese landen is het gemak waarmee de metalen doorverkocht kunnen worden in elk land verschillend (PN17). In hoeverre de veranderde regelgeving de populariteit van het stelen van metalen zal verminderen, zal in de komende jaren moeten blijken. Na 2011 is het aantal koperdiefstallen gedaald van 515 naar 366 (CCV, mei 2013). De koperprijs vertoont vanaf half 2012 een dalende trend (koperprijesperkilo.nl). In België steeg het aantal koperdiefstallen het afgelopen jaar met 81% (CCV, mei 2013).

De Bulgaarse politie stelt dat zij vanuit het Westen signalen krijgt over diefstal van koper door Bulgaarse Romagroepen. De materialen worden gestolen uit openbare ruimtes, huizen of bedrijven (RB14).

3d. Modus operandi

In deze paragraaf worden de methodes van de dadergroepen aan de hand van de meest voorkomende vermogensdelicten geanalyseerd.

Winkeldiefstal

De modi operandi van de dadergroepen die georganiseerde winkeldiefstallen plegen, vertonen duidelijke overeenkomsten. Grote supermarkten, warenhuizen en drogisterijen in Nederland hanteren een min of meer vergelijkbare winkelindeling waarbij de klant zelf toegang tot veel producten heeft (ook wel open verkoop genoemd). In de winkels hangen bewakingscamera's en er loopt personeel en soms bewaking rond, maar vooral op drukker momenten is het voor het personeel onmogelijk de hele winkel in de gaten te houden (SN4; SN12).

De daders van de winkeldiefstallen werken vrijwel altijd in kleinere groepen van twee, drie of vier mannen en/of vrouwen. De daders komen gezamenlijk of na elkaar binnen en verspreiden zich over de winkel. De diefstallen worden vervolgens op een aantal manieren uitgevoerd (SN2; SN4; SN11; SN12).

In drogisterijen en cosmeticawinkels worden de medewerkers eerst afgeleid, waarna de goederen gestolen worden door mededaders. Een van de daders maakt bijvoorbeeld ruzie of lawaai, stelt vragen aan het personeel of gedraagt zich bewust verdacht en vestigt daarmee de aandacht van het personeel op zich. De mededaders die iets later de winkel zijn binnengekomen, worden nu minder goed in de gaten gehouden. Deze personen stoppen de make-up, gezichtscrèmes, andere cosmetica of tandpasta in geprepareerde tassen, trolleys, rolkoffers of kleding zodat het alarm niet afgaat wanneer ze de winkel verlaten (SN2; SN4; SN7). Geprepareerde tassen spelen hier een essentiële rol. Wanneer in plastic tassen, sporttassen, rolkarretjes of in jassen aluminiumfolie of zelfs kippengaas geplaatst wordt, blokkeert dit de sensoren die normaal reageren op producten die niet gescand en afgerekend zijn. Al met een paar lagen aluminium wordt de werking van de detectiepoorten teniet gedaan (SN2; SN4; SN7; SN11; SN12). Volgens de

Bulgaarse politie is ‘geprepareerde tas’ een uitvinding van de criminele bendes in Nederland, want *‘in Bulgarije hebben ze die aluminium tassen niet nodig: als het alarm afgaat, rennen ze gewoon de winkel uit’* (RB5).

De producten worden door een van de daders in een winkelmandje verzameld en ergens in de winkel gestald waar geen camerabewaking is (GN3; GN4). Door een andere persoon kan *‘de inhoud van het mandje vervolgens binnen dertig seconden verstoep worden in de geprepareerde tassen of kleding’* (SN4). De dieven zijn ondertussen aan het bellen, waardoor ze minder snel aangesproken worden door het personeel en minder in de gaten gehouden worden (SN2; SN4). De georganiseerde winkeldiefstallen gericht op cosmeticaproducten kenmerken zich door het afleiden van het personeel, de snelheid waarmee de goederen in grote hoeveelheden vanuit een winkelmandje naar buiten gebracht worden, alsook door de kunde en kennis van de daders. *‘Twee of drie personen komt het meest voor. Nummer 1 komt binnen en dat is vaak een vrouw, omdat die wat minder opvallen als ze bij de cosmetica gaan kijken. Zij verzamelt de spullen in een mandje en zet het mandje ergens waar het minder opvalt, bij de luiers bijv. Daar komt dan nummer 2 aan met een geprepareerde tas, zodat bij het weggaan het alarm het niet doet’* (SN4).

Volgens de winkeliers zijn de grootschaligheid en de organisatie van de winkeldiefstallen belangrijke kenmerken van de dadergroepen (SN2; SN4; SN11). Op beveiligingscamerabeelden is terug te zien hoe nieuwe leden onderwezen worden in het plegen van diefstal. De andere daders laten de nieuwelingen zien hoe de goederen gestolen moeten worden en op latere beelden valt dan te zien hoe de nieuwe daders zelf aan de slag gaan. De winkeliers beschouwen deze groepen als zeer goed georganiseerd (SN2; SN4; SN7; SN11; SN12). Dezelfde modus operandi komt telkens terug en dezelfde groepen opereren in wisselende samenstelling in verschillende delen van Nederland. De politie in Oost-Europa bevestigt dit beeld. *‘We kennen onze dieven; als ik op straat loop weet ik precies wie wat heeft gedaan. En ze opereren altijd op dezelfde manier, laten altijd sporen achter’* (RR9).

Ook bij warenhuizen en grotere kledingzaken waar de duurdere merken verkocht worden, komt het beeld naar voren dat de diefstallen gepleegd worden door kleine groepen. In deze zaken loopt doorgaans veel personeel rond maar er zijn altijd delen van de winkel waar de klanten minder in de gaten worden gehouden (SN11; SN12). Ook in kledingwinkels worden vaak geprepareerde tassen gebruikt. De daders lopen door de winkel en stoppen de kleding of zonnebrillen op onbewaakte momenten in de rooftassen (SN11; SN12).

Een andere methode om kleding te stelen bestaat uit het verwijderen van de beveiligingstags. Er wordt dan een gaatje geboord om de beveiligingstag te openen. De hulpstukken die hiervoor nodig zijn worden zelf gemaakt of zijn – volgens de winkeliers – eenvoudig via het internet te bestellen (SN11). Duurdere kleding en jassen worden met elektronische labels beveiligd die al in de winkel een signaal doen afgaan wanneer de kleding wordt losgekoppeld van de tags. Gebleken is dat deze labels niet meer werken wanneer ze in een glas water worden gestopt. Daarnaast kan ook een gaatje gebrand worden om zo de beveiliging te openen. Veel van deze beveiligingsmechanismen worden in de paskamers ontkoppeld (SN12). Hoewel er bewakingspersoneel bij de paskamers aanwezig is en er bijgehouden wordt hoeveel kledingstukken een bezoeker mee naar binnen neemt, zijn de paskamers de beveiligers een doorn in het oog (SN12). *‘In*

sommige gevallen zien we op de beelden echt een persoon die aan de anderen aanwijst welke spullen er meegenomen moeten worden; dat is dan pas achteraf op de beelden te zien. Die opdrachtgever wordt veel minder vaak gepakt' (SN12).

Door verschillende 'kleine' winkeliers werd aangegeven dat met name daders met geprepareerde tassen de groepen vormen die georganiseerd te werk gaan en grootschalige diefstallen plegen (SN2; SN4; SN11; SN12). Het prepareren van de tassen wordt overgelaten aan een groepslid dat tot taak heeft aluminium aan de binnenkant van een stevige tas te bevestigen op zo'n manier dat het onzichtbaar is. Een Roemeense respondent die verantwoordelijk was voor het prepareren van de tassen deed dit regelmatig in een park in Amsterdam en droeg de tassen vervolgens over aan zijn vrienden (GN10). In Nederland is de geprepareerde tas relatief duur. *'Bij de Russen in het centrum van Amsterdam kan je zo'n tas kopen voor 500 euro, dat betekent dat je twee of drie keer moet stelen om die aankoop terug te verdienen'* (GN4).

Elektronica- en juwelierszaken zijn eveneens belangrijke doelwitten. De beveiliging is in deze winkels beter geregeld en het gemak waarmee goederen gestolen kunnen worden daarom kleiner, maar bij een geslaagde diefstal is de buit groter. De wijze waarop de dadergroepen te werk gaan, lijkt in veel gevallen op de methode die gebruikt wordt bij minder beveiligde winkels. Groepjes van drie of vier personen komen de winkel binnen en verspreiden zich. Het personeel wordt afgeleid en de anderen richten zich op de diefstal van elektronica. Volgens een beveiligingsmedewerker van een elektronicazaak wordt vaak geprobeerd meerdere laptops uit de beveiliging te halen terwijl anderen het personeel afleiden. Wanneer het alarm afgaat en een van de laptops door het personeel opnieuw wordt aangesloten, blijven de andere laptops onbeveiligd en die worden vervolgens gestolen (SN3). Verschillende winkeliers vermoeden dat de dadergroepen uit Oost-Europa weinig problemen hebben met het feit dat ze door de bewakingscamera's geregistreerd worden. Omdat de daders vaak slechts kort in Nederland verblijven, lijkt het hen minder te deren dat ze duidelijk herkenbaar op de beelden staan (SN3; SN5). Volgens een van de daders zijn de bewakingscamera's inderdaad geen obstakel. *'Ik ga naar binnen bij de Mediamarkt, bijvoorbeeld, neem een laptop die ik wil, gewoon onder mijn jas. Kijk rond: camera's overal, ik zoek een "dode hoek", leg het daar, en ga gewoon verder kijken, misschien zelfs iets kopen. Daarna komt mijn partner, die pakt de laptop en loopt snel naar buiten'* (ON15). *'Er zijn super professionele dieven, hoe ze het doen weet ik niet, maar ze komen naar buiten met twee laptops, drie i-pads, vijf camera's; alles gewoon in zijn tas of onder zijn jas'* (ON16).

De beveiliging van juwelierszaken gaat nog een stap verder, maar de dadergroepen zijn vaak goed op de hoogte van het functioneren van de winkel. Achteraf kan worden vastgesteld dat de winkel al enige tijd in de gaten werd gehouden en dat men toesloeg op het zwakste moment, zoals bij het openen of sluiten van de zaak (SN5).

Uit diverse strafrechtelijke onderzoeken en na bestudering van beelden van bewakingscamera's blijkt bijvoorbeeld dat de daders in de dagen voorafgaand aan de diefstal al enkele malen in de winkel zijn geweest. Ze doen vooronderzoek en zijn op de hoogte van de omgeving en het functioneren van de winkel. In goed beveiligde juwelierszaken waar eerst aangebeld moet worden, gaan een of twee personen naar binnen en vragen om bepaalde sieraden te mogen bekijken. Vervolgens belt de mededader aan en op het moment dat de deur opengaat, rennen de daders naar buiten met wat ze te pakken hebben kunnen krijgen (SN5).

De mate waarin agressie en geweld getoond en gebruikt worden, houdt duidelijk verband met de manier van beveiligen. In supermarkten, warenhuizen en drogisterijen worden de daders minder snel betrapt dan in goed bemande en beveiligde winkels. Bij diefstallen uit drogisterijen en warenhuizen wordt weinig geweld gebruikt. Zodra de daders worden gesignaleerd, proberen ze de winkel zo snel mogelijk te verlaten (SN4; SN11). Het winkelpersoneel in deze winkels is niet altijd in staat om achter de daders aan te gaan. Wanneer dit wel het geval is wordt er soms verzet gepleegd, maar er is zelden sprake van serieus geweld van de kant van de daders. De winkeliers beseffen dat deze groepen eropuit zijn om zoveel mogelijk spullen buit te maken, niet om geweld te gebruiken (SN2). Daarnaast veronderstellen de winkeliers dat de daders weten dat ze sneller worden vrijgelaten wanneer er geen geweld is gebruikt (SN11). Een aantal winkelmedewerkers meldt dat Roemeense groepen vaker agressief gedrag vertonen dan Litouwse, Poolse of Bulgaarse dadergroepen (SN4; SN12). Bij electronicawinkels en juweliers wordt vaker geweld gebruikt omdat deze winkels beter beveiligd zijn en de daders sneller opgemerkt worden door personeel en/of beveiligingsmedewerkers.

Autodiefstal

In de afgelopen jaren is steeds meer bekend geworden over de specifieke modus operandi van de groepen uit Litouwen en Polen. Binnen de gehele operatie van de autodiefstallen dient allereerst het doel duidelijk te zijn en moeten de groepen op de hoogte zijn van de locatie van de auto's. Zo worden populaire auto's als BMW's en Honda's door de daders enige tijd in de gaten gehouden. Soms wordt met een huurauto gesurveilleerd. Een Litouwse respondent vertelde dat goedkopere auto's die tijdens de trip gestolen worden vaak voor eigen gebruik bestemd zijn. De duurdere auto's worden naar Litouwen gebracht. In andere gevallen werd duidelijk dat de daders door middel van *Google Street View* de buurt en de auto's observeren. Op die manier worden wijken met de juiste typen auto's gescand (PN4). Dit komt overeen met de bevindingen van de Duitse politie over het voorverkennen door Litouwse en Poolse groepen in Berlijn (PN18) en ook met het onderzoek van Ferwerda et al. (2013). Volgens Litouwse respondenten spelen Litouwse immigranten en studenten de rol van '*navodchik*' ('spotter'): ze zoeken de gewenste auto's en geven de precieze details en adressen door aan de dieven (RL1; RL5).

Wanneer de keuze op een bepaalde auto is gevallen, kunnen de deuren geopend worden door het inslaan van de ruiten of met behulp van ander gereedschap. De politie in Nederland stelt echter dat professionele Litouwse en Poolse dadergroepen de sloten openmaken met behulp van professionele apparatuur zoals de *On Board Diagnose stekker* (OBD), waarmee de alarminstallatie wordt uitgezet en de startonderbreker wordt gemanipuleerd. Op die manier is aan de buitenkant vaak geen enkel spoor van braak te zien en is ook bij de doorverkoop minder makkelijk te achterhalen dat de auto's gestolen zijn (PN4; PN18). Met de hulpmiddelen die de laatste jaren gebruikt worden kunnen auto's steeds makkelijker geopend en gestolen worden. Zo werd lange tijd gesproken over de 'Polensleutel', een sleutel van gehard staal waarmee de auto eenvoudig geopend kan worden. Ook ziet de politie tegenwoordig dat nieuwe apparatuur het signaal van de autosleutel kan blokkeren (PN4; PN15; RP9; RP10).

Met een laptop of andere apparatuur wordt vervolgens de elektronica van de auto opnieuw geconfigureerd waardoor het mogelijk wordt contact te maken met een andere sleutel en zo weg te rijden. Door de auto te resetten kan nieuwe informatie worden

opgeslagen op een blanco sleutel (PN4; PN15; PN18). *‘Het gaat erom te starten zonder sleutel. Om de auto mee te nemen moet het programma dat in de auto zit worden aangepast op die kleine chipjes zodat ze de auto kunnen starten. Dus nu wordt de auto als het ware gereset’* (PN4).

Soms proberen de daders eerst de auto open te krijgen zonder hulpstukken. Ze checken of het lukt de auto te openen en het alarm uit te schakelen. Wanneer ze daarin slagen, komen ze pas later terug met speciale apparatuur om de auto daadwerkelijk te starten. De Duitse politie stelt dat ze dit fenomeen vaker ziet, met name bij Litouwse groepen, omdat die weten dat iemand die geen apparatuur bij zich heeft, alleen gearresteerd kan worden voor auto-inbraak en niet voor autodiefstal (PN18).

Het alarm wordt geblokkeerd door middel van een speciaal programma. Tot een aantal jaren geleden werden kleine chips gebruikt die de beveiliging in de auto konden resetten en de auto laten starten. Wanneer de stekker van de chip eruit wordt gehaald kan de auto echter niet opnieuw gestart worden, wat betekent dat de motor niet meer uitgezet kan worden tot de auto op de plaats van bestemming is gebracht. Gevolg was dat de koeriers de gehele rit de motor aan moesten laten (PN4; RP9; RP10). *‘Je kunt autodieven herkennen bij de benzinstations omdat ze de motor aan laten als ze tanken’* (RL20).

Daarnaast zijn er ook sleutels die elektronisch werken en tegenwoordig ook gebruikt kunnen worden om de auto te starten. De auto kan zodoende na inbraak eenvoudig stilgezet en weer gestart worden. Met geavanceerde apparatuur kunnen de gegevens op een nieuwe sleutel geplaatst worden (PN4).

Alle deze sleutels, apparatuur om de auto te starten en andere hulpmiddelen zijn te bestellen via het internet (voor legale professionele doeleinden). De door Litouwers gebruikte hulpstukken zijn overal te koop en vaak al afkomstig uit Litouwen, of aangeschaft via het internet (RL14; RL20). Zo is de ‘Polensleutel’ te koop voor 150 euro en wordt op legale websites het gemak van het openen van een afgesloten auto gedemonstreerd.

Voor de allernieuwste auto’s met geavanceerde beveiligingsapparatuur en speciale autosleutels gebruiken de groepen zeer dure apparatuur. Dergelijke apparatuur zou op de zwarte markt worden aangeboden voor 20.000 euro (PN18). *‘Wat we zien is dat ze veel gebruikmaken van ‘jammers’, dat zijn van die apparaten die je in de auto legt en daarmee laat je het GPS-signaal storen, want veel auto’s hebben een beveiligd GPS-systeem. Ze zetten dan de auto weg met dat ding erin en dan wachten ze even af of die niet gestolen wordt’* (PN4).

Ondanks de verbeterde alarmsystemen en beveiligingsmechanismen blijkt het openen en wegrijden met gestolen auto’s voor de gespecialiseerde groepen verbazingwekkend eenvoudig. Aan de buitenkant van de auto is vaak geen enkel spoor van braak te zien (PN4; PN18).

De politie stelt dat de gestolen auto’s zo snel mogelijk het land uit gebracht worden (PN4). Daarvoor worden koeriers naar Nederland gehaald die als taak hebben de auto’s naar Polen, Litouwen of verder naar het Oosten te rijden. De dieven houden zich uitsluitend bezig met het openen en weghalen van de auto’s, waarna de koeriers deze zo snel mogelijk naar een Poolse of Litouwse bestemming vervoeren. De gestolen auto’s worden eerst naar een plek gereden waar ze overgeleverd worden aan de koeriers. *‘Soms is het de volgende straat, naast de plaats van delict’* (RL20). Soms worden de auto’s enige tijd in parkeergarages of in vrachtwagens geparkeerd totdat er een koerier

beschikbaar is (PN4; PN18). De auto's worden ook wel door tussenpersonen naar de koeriers gebracht. Op die manier is er geen contact tussen de koeriers en de dieven (PN4; PN18). Afgaand op verdachteverklaringen gaat de politie er niettemin vanuit dat de koeriers weten dat de auto's gestolen zijn (PN4).

In sommige gevallen zijn de navigatiesystemen van tevoren al ingesteld op de plaats waar de auto naartoe gebracht moet worden. De koeriers ontvangen instructies over de route die ze moeten afleggen via de Tomtom of via sms-berichten (PN4). In andere gevallen worden meerdere auto's in een vrachtwagen of oplegger gereden en op die manier het land uit gebracht. *'Wij hebben gezien dat het vervoer naar Nederland geregeld wordt, dat hoeven ze zelf niet te doen. Als ze terugrijden krijgen ze geld mee voor het tanken onderweg. Ze krijgen een vooraf ingesteld navigatiesysteem mee, daar hoeven ze verder niets aan te doen. We zien veelal dat ze net over de Pools-Duitse grens moeten rijden. En dan heb je een grote parkeerplaats in Polen en daar komen de navigatiesystemen in eerste instantie veelal terecht'* (PN4)

Vaak wordt de koeriers opgedragen de auto's net over de Duits-Poolse of de Litouwse grens te brengen. In Nederland gestolen auto's zijn teruggevonden op verschillende plaatsen langs deze grenzen, o.a. de Litouwse steden Suwalki en Marijampole en de Poolse steden Rzepin en Augustow. Vooral in Suwalki komen veel gestolen auto's terecht (PN4). (Zie hoofdstuk 4 voor meer informatie over de bestemmingsplaatsen en automarkten in Oost- en Centraal-Europa.)

Woninginbraken

In 2012 verscheen een rapport van het KLPD over inbraak door mobiele dadergroepen, voornamelijk afkomstig uit Polen, Litouwen, Roemenië en Nederland (KLPD, 2012). Hierin werd een analyse gemaakt van de daders van inbraken gepleegd tussen januari 2010 en juli 2011. De onderzoekers stellen dat 'er over het algemeen genomen weinig kennis bestaat over de relatie tussen daderkenmerken en kenmerken van woninginbraken' (KLPD, 2012: 60). Vanwege het lage oplossingspercentage van woninginbraken is het lastig om specifieke methoden van inbraken van Oost-Europese groepen te analyseren (KLPD, 2012).

Op basis van de informatie verkregen in het huidige onderzoek is getracht een aantal kenmerken te onderscheiden. Het grootste deel van de inbraken blijkt gepleegd te worden door meerdere personen (KLPD, 2012; IPOL, 2012; GN11). Daarnaast blijkt dat de daders niet al te veel tijd besteden aan het voorverkennen, maar wel op de hoogte zijn van de buurten of huizen waar ze een inbraak willen plegen. Zo gaat een aantal personen op de dag zelf of een aantal dagen van tevoren de buurt in om die te verkennen (PN15). Dit komt overeen met de bevindingen van de politie in Berlijn, waar de laatste jaren ook meer sprake is van woninginbraak: *'groepen uit Polen en Litouwen blijken vaak overdag al in de buurt rond gekeken te hebben. Door bewoners, politie of mensen uit de buurt worden deze personen naderhand herkend.'* (PN18). In Roemenië en Bulgarije hoorden we dat Romagroepen een code gebruiken om doelwitten te markeren, soms om anderen te waarschuwen, bijvoorbeeld dat er hond in huis is (RR6). Andere respondenten meenden echter dat dit een 'mythe' is, net als die van de 'afgesneden pinkjes' bij Romakinderen (RR10; RB6), of dat dit gebruik tot het verleden behoort (RB12).

Litouwse groepen krijgen de opdracht mee om zoveel mogelijk buit te maken: ‘ze kregen gewoon de opdracht: zoeken en inbreken.’ (PN4). De Poolse heler stelde dat veel van de groepen die onder hem werken ter plekke beslissen waar ze een woning binnengaan (RP2).

In Nederland worden de meeste woninginbraken gepleegd in de nachtelijke uren. Daarnaast zijn er uitschieters tussen 14.00 en 15.00 en tussen 19.00 en 22.00u. (KLPD, 2012). Met enige voorzichtigheid stellen we dat een aantal manieren van woninginbraak kenmerkend zijn voor de Oost- en Centraal- Europese dadergroepen. Het gaat hier om het openbreken van ramen en deuren, de ‘Bulgaarse methode’, hengelen en de babbeltruc (PN13). De ‘Bulgaarse methode’ houdt in dat het cilinderslot wordt afgebroken, waarna met bijvoorbeeld een schroevendraaier het slot geopend wordt. Deze methode lijkt echter verouderd en wordt tegenwoordig minder toegepast (KLPD, 2012: 60). Bij hengelen wordt geprobeerd het slot te openen met een draadje door de brievenbus. Bij de babbeltruc, volgens de politie vooral door Romafamilies toegepast, komen twee personen aan de deur die zich voordoen als medewerkers van een instantie of als hulpbehoevenden. Het doel van de truc is binnen te komen en vervolgens geld en goederen te stelen. De babbeltruc wordt voornamelijk toegepast bij oudere bewoners, die uit schaamte achteraf vaak geen aangifte doen (RB3; RB5; RB8).

Uit interviews met Poolse en Roemeense daders bleek dat zij in kleine groepjes opereren en vooral ’s nachts inbraken plegen. Ze weten van elkaar wie de beste is in het openbreken dan wel het doorzoeken van de huizen. Zo wordt iemand die kan klimmen en zich makkelijk beweegt door de anderen een *pantera* genoemd (RP2). Deze verklaringen suggereren dat er een duidelijke taakverdeling bestaat, waarbij verschillende daders verantwoordelijk zijn voor, achtereenvolgens, het uitzoeken van goede locaties, het verkennen van de buurt, het uitvoeren van de inbraak en het zorg dragen voor de gestolen goederen (GN11, RP2, PN15).

Naast inbraken in de woningen zelf is er volgens de politie de laatste jaren ook een toename te zien in het aantal inbraken in schuren waar tuingereedschap opgeslagen ligt (PN4; PN15). Hierbij worden vaak personen uit Polen en Litouwen aangehouden. ‘We hebben nu al anderhalf jaar lang plotseling heel veel inbraken in schuurtjes en schuren bij woningen, vrijstaande schuren, diefstallen van tuingereedschap. En dan vooral echt groot tuingereedschap, waaronder grasmaaiers en zitmaaiers’ (PN4).

De gestolen goederen van een aangehouden groep Litouwers werden teruggevonden in een tijdelijke opslagplaats in een bosperceel, met takken eroverheen. Dergelijke opslagplaatsen zijn ook net over de Nederlands-Duitse grens aangetroffen (PN4). Sommige Roemeense en Litouwse daders slaan de gestolen goederen tijdelijk op in een appartement, maar proberen de spullen wel zo snel mogelijk te vervoeren omdat men altijd bang is voor een inval van de politie (PN11; RP2).

Overvallen

Van de overvallen op juweliërs in Nederland wordt ongeveer 10% in verband gebracht met rondtrekkende dadergroepen uit Oost-Europa. De politie en de juweliërsbranche signaleren regelmatig dat de daders tijd aan verkenning besteden en doorgaans zeer goed op de hoogte zijn van de zwakke plekken in de beveiliging van de winkels (SN5).

De overvallen op juweliërs worden doorgaans door twee of meer personen uitgevoerd. Het personeel wordt bedreigd, de vitrines worden stukgeslagen en binnen enkele minuten zijn de daders met hun buit vertrokken (PN12). De best georganiseerde overvallers richten zich op de kluis en op andere goed beveiligde delen van de winkel. In deze gevallen wordt de overval altijd uitvoerig voorbereid, wordt er veel geweld gebruikt en neemt de overval zelf enige tijd in beslag (Rovers, 2012).

Een bejaarde mede-eigenaresse van een juweliërszaak in Limburg werd in 2006 door drie Roemeense mannen opgeschrikt in haar woning boven de winkel. Ze werd vastgehouden, geboeid, met een breekijzer bedreigd en vervolgens naar de benedenverdieping gebracht om de kluis te openen. Toen het alarm afging, werd ze op haar oog geslagen en in de kelder geduwd. Uit het politieonderzoek bleek dat ooggetuigen de daders, een groep van vijf personen, daags daarvoor al rond de winkel hadden gesignaleerd (ON13).

Bij overvallen op juweliërszaken wordt in ongeveer de helft van de gevallen geweld gebruikt en in twee op de drie gevallen gaat het daarbij om vuurwapens (Rovers, 2012). *‘Bij een overval zien we altijd dat er geweld wordt gebruikt of er wordt bedreigd met geweld. Anders is het geen overval maar een diefstal. Er is altijd geweld of dreiging met geweld naar personen toe. Als je je beveiligt, werkt het preventief, dat is aangetoond. Maar hoe meer je je beveiligt, hoe meer geweld ze plegen’* (PN12).

Zowel individuele juweliërs als de branche als geheel signaleren dat het gebruik van geweld is toegenomen (SN5; SN6). De winkeliers proberen zich daarom steeds beter te beveiligen en zoeken ook naar mogelijkheden om zich te verdedigen. *‘Daders uit Litouwen gebruiken veel geweld, maar ik zie ook een toename van geweld in het algemeen. En ik zie ook een toename van het gebruik van geweld door mensen die worden overvallen: de mensen verweren zich sneller. Steeds meer winkeliers hebben een wapen, dat weet ik. Die accepteren het niet meer. Ook lopen ze steeds vaker met pepperspray op zak tegen mogelijke overvallers’* (SN6). Naast vuurwapens worden ook messen gebruikt om winkeliers mee te bedreigen (PN12).

Zakkenrollen

Methodes die specifiek door Romagroepen worden gebruikt zijn de babbeltruc, de kaartentruc en de vlekentruc (PN8; PN13; RB7; RR9). De babbeltruc (zie ook woninginbraken hierboven) houdt in dat iemand op straat wordt aangesproken door een individu of een groepje. Het slachtoffer wordt afgeleid door hem of haar de weg te vragen of iets ter verkoop aan te bieden. Ondertussen wordt de portemonnee uit de tas of zak van het slachtoffer gerold. Roemeense zakkenrollers in Amsterdam vragen vaak de weg om zo de ‘kaartentruc’ toe te kunnen passen. Men vraagt iemand de weg en legt een plattegrond op tafel, bovenop telefoons en andere waardevolle zaken. Na de uitleg is alles van waarde verdwenen (PN13). De vlekentruc houdt in dat er een vloeistof over de kleren van het slachtoffer wordt gegooid. De bereidwillige personen die te hulp schieten bij het schoonmaken halen tegelijkertijd de jas of tas van het slachtoffer leeg (PN8). Een andere truc bestaat eruit dat een jonge vrouw in de bus of de metro schijnbaar per ongeluk allerlei spullen uit haar tas laat vallen. Wanneer andere passagiers zich bukken om haar te helpen, bedient haar partner zich van de inhoud van de onbewaakte tassen en zakken (RB8). De laatste jaren blijkt ook het verwisselen van sieraden een veelgebruikte

methode: *'Je wordt bijvoorbeeld op straat benaderd door twee vrouwen met goedkope sieraden en die zeggen 'kijk eens, dit is voor jou'. Ze doen dan een goedkoop sieraad om je hals. Maar wat je niet doorhebt is dat ze tegelijkertijd jouw eigen duurdere ketting wegnemen. Mensen zijn alleen gefocust op 'oh leuk, dit krijg ik'. Voordat je doorhebt wat er gebeurt, is je dure ketting weg. Dat is weer een nieuw fenomeen'* (PN8).

De zakkenrollers opereren voornamelijk in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, maar ook op drukbezochte plaatsen buiten de Randstad. Op de Beverwijkse Bazaar krijgen zowel de bezoekers als het speciaal opgestelde zakkenrollersteam regelmatig te maken met zakkenrollers. Het zakkenrollersteam meldt dat de meeste pogingen plaatsvinden tijdens de lawaaierige en onoverzichtelijke middaguren, wanneer het aantal bezoekers op zijn hoogst is (observatie Beverwijk).

Skimmen

Als gevolg van de introductie van het 'nieuwe pinnen' is sinds januari 2012 het skimmen van magneetstrips niet meer mogelijk omdat bankpassen inmiddels zijn voorzien van een EMV-chip (Grapendaal, 2012). Tot die tijd konden de gegevens van betaalpassen op verschillende manieren worden gekopieerd. Zo werd software in pinautomaten op straat en in winkels geplaatst waarmee pincodes en gegevens opgeslagen konden worden. Met een kleine camera of andere software werden pincodes geregistreerd zonder dat dit met het blote oog te zien was (Grapendaal, 2012; SN7). Een andere vorm is *'shouldering'* waarbij simpelweg wordt meegekeken op het moment van pinnen (PN13). Een andere veelgebruikte methode bestond uit het aanbrengen van een opzetstuk op de pinautomaat waarmee de gewenste informatie werd opgeslagen (SN7). Met behulp van geavanceerde apparatuur was het vervolgens mogelijk om nieuwe kaarten aan te maken en daarmee geld op te nemen. *'Er zijn terminals gestolen bij ons uit de winkel en daar zijn valse terminals, zeg maar toetsenborden, op geplaatst. De gemiddelde klant merkt dat niet op. Maar kijk je kritisch dan zie je dat het niet klopt. De acht of de zeven staat niet helemaal goed en zo zijn er vele varianten geweest waar men heeft geprobeerd apparatuur in te bouwen'* (SN7).

Op onbewaakte plekken en bij pinautomaten op straat kon de skimapparatuur zonder moeite worden aangebracht. Bij pinautomaten in winkels was dat lastiger, omdat eerst in de winkel moest worden ingebroken. Een respondent gaf aan dat hij via het internet creditcardcodes kocht via Russische sites. Via ICQ en andere websites onderhield hij contact met andere Roemenen in Europa om zo te achterhalen welke creditcardcodes hij kon gebruiken. Maar ook via apparatuur op pinautomaten werd informatie opgenomen en op nieuwe kaarten geplaatst. De benodigde apparatuur werd allemaal via het internet besteld (GN6). Sommige pinautomaten werden zelfs al bij installatie voorzien van skimapparatuur, zodat het erop lijkt dat ook fabrikanten en/of tussenpersonen betrokken zijn bij het skimmen (SN7). Roemenië werd als producent en leverancier van deze apparaten genoemd (RR12). *'In Roemenië zijn laboratoria gevonden waar meerdere apparaten werden aangetroffen, maar het ging niet om een fabriek, zoals soms gedacht'* (RR12).

Volgens Roemeense politieofficieren gespecialiseerd in skimming-delicten is de techniek van het skimmen simpel: *'Een van de technieken is de zogenoemde 'dental molding': ze plakken het spul op de bankautomaat, het neemt de vorm aan van de plaats*

waar de bankpas in moet en ze bouwen het na. Vervolgens poetsen ze dat op met een speciale substantie en daarna spuiten ze het af. We hebben een man gehad die 70 verschillende sprays voor deze 'final touch' in zijn bezit had' (RR12).

Begin 2012 werd in Nederland het nieuwe pinnen geïmplementeerd en pinpassen met een magneetstrip werden vervangen door passen met een chip (Currence, 2012). Hierdoor zijn de meest gebruikte skimmethodes nutteloos geworden en is het aantal gevallen van skimmen gedaald (Grapendaal, 2012; PN13). Niettemin kunnen gegevens opgevraagd worden en vooral creditcards blijven gevoelig voor fraude. Het valt niet uit te sluiten dat er weer nieuwe methodes voor het skimmen bedacht gaan worden. *'Het skimgevaar is relatief afgenomen voor de retailers; het is een relatief overzichtelijke situatie geworden. Er wordt nog wel steeds geskimd, maar dan gaat het meer om grote treinstations of onbemande pompstations. In gewone winkels is het nu eigenlijk niet meer zinvol om te skimmen'* (SN2)

3e. Mobiliteit en verblijf

De Oost-Europese mobiele bendes worden verondersteld geen vaste verblijfplaats in Nederland te hebben en hier dus slechts tijdelijk te verblijven. Op basis van onze bevindingen is er een aantal routes en verblijfplaatsen te onderscheiden waar de in Nederland opererende groepen gebruik van maken.

De politie in Nederland en Oost-Europa noemde de volgende vervoermiddelen waarmee de daders vanuit Oost-Europa naar Nederland afreizen: vliegtuig, trein, bus of eigen vervoer. Op basis van deze informatie is het mogelijk een onderscheid te maken in de manier waarop de dadergroepen georganiseerd zijn en de duur van hun verblijf in Nederland.

Enerzijds zijn er de grote en goed georganiseerde groepen. De leden van deze groepen worden per vliegtuig of met bussen (vaak van *Eurolines*) naar Nederland gestuurd en ondergebracht bij andere leden van de groep. Daarnaast zijn er groepen die met enkele personen met een minibus gezamenlijk naar Nederland vertrekken. De Bulgaarse politie signaleert regelmatig Bulgaarse busjes die op weg naar het Westen zijn. De groepsleden dienen op voorhand een grote som geld te betalen in ruil voor reis en onderdak in Nederland, België of Frankrijk (RB18). Voor een bedrag van omgerekend 5000 euro wordt de reis naar Nederland geregeld (GN6). Ook arriveren er regelmatig leden van groepen uit Litouwen met het vliegtuig, die al weten waar ze worden opgevangen of naartoe moeten gaan. Velen van hen vliegen eerst naar een vliegveld bij de Duitse grens en worden vervolgens door anderen naar de plaats van bestemming in Nederland gebracht (PN15).

Anderzijds zijn er kleinere groepjes, die met eigen vervoer naar Nederland komen. De Poolse politie stelt dat de dadergroepen goed op de hoogte zijn van het feit dat men sneller verdacht is wanneer met *Eurolines* naar Nederland wordt gereisd en op de terugweg allerlei dure goederen mee teruggenomen worden (RP9; RP10). Het komt ook voor dat gestolen goederen met *Eurolines* verzonden worden, terwijl de daders in Nederland achterblijven. *Eurolines* werd genoemd als een belangrijk vervoermiddel voor de heen- en terugreis (RP2).

Een Poolse dader stelde dat de kleinere groepen vrijwel allemaal met hun eigen auto naar Nederland komen of in Polen een auto huren. *'Als je met de auto gaat zal niemand een plasmascherm of een camera controleren. En zelfs op vliegvelden is er niemand die controleert of een laptop gestolen is of niet'* (RP2).

Waar de dadergroepen verblijven is niet makkelijk te achterhalen. Uit het rapport van het KLPD bleek dat met name de Poolse daders enige tijd in vakantieparken verbleven. Wie korter dan 90 dagen in een dergelijk park verblijft, hoeft zich niet officieel te laten registreren, zodat men uit het zicht van de instanties blijft (KLPD, 2012: 36). Dit geldt ook voor dadergroepen uit Litouwen die na aankomst in Nederland een aantal dagen of soms weken in vakantieparken, motels of door bekenden gehuurde woningen verblijven (PN15).

Uit politiebronnen blijkt dat de groepen die langere tijd in Nederland verblijven een tijdelijk onderkomen vinden in huurwoningen. Groepen die korte tijd in Nederland zijn, verblijven vooral in vakantieparken en campings of maken gebruik van hotelketens als Campanile of Formule I (PN4; PN15). Medewerkers van deze motelketens in Nederland vermoeden dat wanneer er meerdere personen in een kamer verblijven het om rondtrekkende groepen gaat (observaties motels, januari 2013).

Volgens de Bulgaarse politie maken groepen en Romafamilies gebruik van hotels, motels en appartementen. *'Tijdens hun reis verblijven deze groepen in hotels, motels of huren zij een appartement. Een politieagent vroeg iemand van een Roma-groep over het taalprobleem en hoe zij hiermee omgaan. Hij vertelde hem dat er bij elk busstation wel iemand met een Roma-achtergrond staat, die vervolgens als gids kan fungeren'* (RB7). Ook zijn er groepen die langere tijd in een gehuurd appartement verblijven. Zo verbleef een Roemeense respondent met drie andere Roemeense jongens in een appartement dat ze van een Nederlander huurden (GN10).

Uit de plaatsen waar de delicten gepleegd worden, is in grote lijnen af te leiden welke routes vaak gebruikt worden. De delicten lijken overwegend buiten de Randstad gepleegd te worden. Zo hebben cosmeticawinkels in de buitensteden over het algemeen meer last van mobiele bendes dan winkels in de Randstad. Ook de grote steden hebben veel last van winkeldiefstal, maar volgens winkeliers en beveiligingsmedewerkers is de schade veroorzaakt door mobiele groepen in het oosten van Nederland en in de kleinere steden aanzienlijk groter (SN8).

De medewerkers van verschillende winkelketens houden onderling contact en wisselen informatie uit. Hierdoor weten zowel winkeliers als politie dat bepaalde groepen vaak toeslaan bij filialen van dezelfde winkelketens buiten de Randstad. Foto's van verdachten mogen weliswaar niet openbaar gemaakt worden, maar worden door de filiaalhouders onderling verspreid. Daarbij worden regelmatig personen herkend op verschillende plaatsen (SN11). *'Dan zie je ze overal terugkomen, in alle filialen, in Wijen, Deventer, in het oosten van het land. Dus dan weet je gewoon dat ze landelijk werken'* (SN4).

Uit de politiedossiers blijkt niet dat diefstal minder voorkomt in de Randstad, terwijl de winkeliers vrijwel allemaal aangeven dat diefstallen op grote schaal meestal plaatsvinden in de (kleinere) steden net buiten de Randstad. De verklaring ligt vermoedelijk in het onderscheid tussen professionele mobiele dadergroepen die op grote schaal diefstallen plegen en overlevingscriminelen die voor eigen gebruik stelen (SN7;

PN13). De mobiele dadergroepen opereren veelal buiten de Randstad, terwijl binnen de Randstad ook overlevingscriminelen actief zijn (SN2; SN4).

De dadergroepen verblijven en opereren niet alleen in Nederland maar ook in Duitsland, België en Frankrijk. Vooral groepen die een vaste basis of verblijfplaats in Nederland hebben, kunnen van daaruit ook voor korte trips naar de omliggende landen reizen. Een respondent stelde dat hij vanuit zijn appartement in Nederland regelmatig een aantal dagen naar Frankrijk ging omdat in de Franse supermarkts cosmetica-artikelen minder goed beveiligd zijn dan in Nederland (GN10). Ook werden Franse markten genoemd als plaatsen waar Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende bendes hun in Nederland gestolen goederen verkopen (ON16).

Winkeliers merkten dat grootschalige winkeldiefstal door Oost- en Centraal-Europeanen in de zomer afneemt. *‘Nu is het rustig met de Oost-Europeanen. In de zomerperiode hebben we minder last van Oost-Europeanen. In september begint het dan weer’* (SN11). Winkeliers en politie veronderstellen dat sommige dadergroepen in de zomermaanden tijdelijk teruggaan naar het land van herkomst. Een Roemeense respondent, die in verschillende West-Europese landen opereerde, gaf aan in de zomer *‘tijdelijk terug op vakantie naar Roemenië te gaan’*. (GN11).

Inzake autodiefstallen blijkt uit landelijke statistieken dat de meeste diefstallen plaatsvinden in de regio's Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond (KLPD, 2012). Volgens de politie opereren de Oost-Europese dadergroepen echter vooral in het midden en zuiden van Nederland (PN4). De politie stelt dat de Litouwse daders over het algemeen korte tijd in Nederland verblijven en daarna weer terugkeren naar Litouwen. Dit betreft voornamelijk de koeriers en andere daders die opdracht hebben gestolen auto's naar het Oosten te vervoeren. De groepen die zich bezighouden met inbraken worden over het algemeen langere tijd in Nederland aangetroffen. Ook wordt gezien dat daders na verloop van tijd weer terugkomen naar Nederland. Daarnaast komen veel daders ook voor in verdachtenregistraties in Duitsland, België, Noorwegen, Zweden en Denemarken (PN4; PN15).

Volgens de Bulgaarse politie trekken Romafamilies van stad naar stad en reizen vervolgens door naar het buitenland (R14). In Bulgarije worden deze groepen makkelijk herkend op basis van uiterlijk, kleding en accent. *‘Ze gaan steeds verder naar het buitenland, omdat wij deze families hier al kennen. In het Westen is er minder kennis bij de politie aanwezig’* (RB7; RB14).

In alle vier de bestudeerde landen wordt de mobiliteit van criminele groepen beschouwd als een onvermijdelijk gevolg van de economische ontwikkelingen binnen de EU. Een Bulgaarse politiemedewerker over de mobiliteit van Romagroepen: *‘Hier is geen economie, geen ontwikkeling, alleen werkloosheid. Eerst proberen ze te stelen van hun Bulgaarse buurman, maar als de buurman ook arm blijkt te zijn, dan gaan ze naar West-Europa: Spanje, België, Nederland, waar wél iets te stelen valt. Alleen kunnen ze daar niet lang blijven, vandaar de mobiliteit’* (RB4). Litouwse respondenten wezen behalve op economische push- en pullfactoren ook op de internationalisering van de georganiseerde misdaad: *‘het verkennen van nieuwe markten en het werven van nieuwe contacten voor toekomstige operaties’* (RL6; RL10). Deze contacten worden ook in Europese gevangenissen gelegd. *‘De gevangenis is altijd de beste ontmoetingsplaats voor criminelen geweest’* (RL5).

In de criminologische literatuur zijn diverse gevallen beschreven van pogingen van de georganiseerde misdaad om zich in andere landen te vestigen of nieuwe criminele markten te veroveren (Finckenauer & Waring, 1998; Galeotti, 2000; Glenny, 2008; Kong, 2004; Siegel, 2005; Sterling, 1995; Varese, 2011). De mobiliteit van criminele groepen lijkt in alle gevallen sterk afhankelijk te zijn van de locale setting. Volgens Litouwse respondenten hebben de criminelen zonder twijfel contacten in Nederland *‘met andere Litouwers, Russen, mensen die zij van thuis kennen, die in Nederland werken of studeren. Dat zijn dan ook waarschijnlijk ‘spotters’ of helers, of ze geven ze gewoon een plaats om te logeren’* (RL14; RL1). *‘Let op studenten, die zijn vaak niet zo onschuldig als je denkt!’* (RL1; RL11).

Ook de Roemeense respondenten zijn ervan overtuigd dat zonder de hulp van Roemenen die in Nederland wonen en werken de mobiele bendes niet zouden kunnen opereren (GN1; GN3; GN4). Deze hulp betreft praktische aspecten zoals een logeerplaats, ruimte om gestolen goederen te verstopten of te bewaren, maar ook de contacten met andere daders in Nederland en elders in Europa zijn belangrijk. Poolse en Bulgaarse respondenten schetsten een vergelijkbaar beeld (RP2; RB16).

Niet alleen politie en officieren van justitie in deze landen, maar ook daders en andere respondenten bevestigen dat hoe mobiel de bendes ook zijn, ze altijd contacten hebben wanneer ze naar Nederland komen om hier delicten te plegen. De duur van hun verblijf in Nederland is afhankelijk van de aard van het delict en van de omvang van de bestelling.

In dit hoofdstuk zijn de mobiele daders, targets, delicten en modus operandi geanalyseerd van de groepen die in Nederland opereren. Op basis van de informatie uit Nederland en Oost- en Centraal-Europa komt een beeld naar voren van georganiseerde en professionele groepen die in Nederland vermogensdelicten plegen. Kennis van de grotere criminele bendes zoals die uit Litouwen is aanwezig bij de politie in Nederland, maar ook de kleinere groepen die in Nederland actief zijn, worden aangestuurd door opdrachtgevers of hebben zich aangesloten bij criminele organisaties die hun reis naar West-Europa organiseren.

Er is een onderscheid gemaakt tussen overlevingscriminelen die voor eigen gebruik gelegenheidscriminaliteit plegen en professionele dadergroepen die vooraf bepalen welke targets het meeste geld opleveren. Het professionele karakter van de dadergroepen is terug te zien in de manier waarop de vermogensdelicten georganiseerd worden, de targets gekozen worden en de manier waarop de goederen gestolen worden. De targets zijn onderhevig aan veranderingen en volgen de trends in het helingcircuit. Bepaalde merken cosmetica, elektronica, kleding en auto's zijn populairder dan andere. De georganiseerde groepen kenmerken zich ook door de opzet en uitvoering van de vermogensdelicten. Het gebruik van geprepareerde tassen bij winkeldiefstallen, de opzet en organisatie van autodiefstal, maar ook delicten als georganiseerde zakkenrollerij weerspiegelen de professionaliteit en organisatiegraad van de rondtrekkende dadergroepen.

Ook als we kijken naar de plaatsen waar de vermogensdelicten gepleegd worden, is het onderscheid tussen overlevingscriminelen en professionele groepen zichtbaar: de gelegenheidsdieven opereren meestal in de Randstad, terwijl de georganiseerde dadergroepen in de buitensteden, grensgebieden en rond uitvalswegen delicten plegen.

De mobiliteit en duur van het verblijf van de dadergroepen is mede afhankelijk van het contact met lokale bewoners (Nederlanders of personen afkomstig uit het land van herkomst).

4. Criminele markten – waar zijn de gestolen goederen?

In zijn boek *Crimineel maar winstgevend* (2006) stelt Moises Naim dat de illegale handel sinds de jaren negentig in drie opzichten is veranderd: de omzet is enorm toegenomen, het assortiment van producten en diensten is uitgebreid en verschillende specialismen zijn samengevoegd. Onze opvattingen en soms ook ons beleid zijn veel minder veranderd (Naim, 2006:242). ‘We zijn niet gewend om te denken in termen van flexibele, niet te traceren netwerken van tussenpersonen die grensoverschrijdend opereren en verschillende diensten aanbieden’ (ibid.: 244). Volgens Naim het is alleen maar logisch dat de drugsbaronnen en afpersers uit het begin van de jaren ‘90 zijn overgestapt naar nieuwe producten en nu op nieuwe legale en illegale markten opereren (ibid.).

Markten omvatten kopers en verkopers, bieden de gelegenheid om winst te maken en om producten te kopen, maar ook om contacten te leggen en up-to-date informatie te verkrijgen over nieuwe trends, zakelijke mogelijkheden, successen en mislukkingen en de reputaties van klanten. Persoonlijke relaties, reputaties en vertrouwensmechanismen spelen in alle gevallen een belangrijke rol. Volgens Granovetter (1985) zijn markten per definitie ingebed in sociale netwerken.

In de literatuur worden verschillende soorten en varianten van markten onderscheiden, variërend van legale, half-legale of grijze tot zwarte, illegale en criminele markten, afhankelijk van de aard van de goederen (legaal of gecriminaliseerd) en/of van de manier waarop ze verkocht worden (formeel of ondergronds). Er is al veel criminologisch onderzoek verricht naar de economische actoren en handelingen op illegale markten en naar hun dynamische ontwikkelingen (Simis, 1982; Reuter, 1983; Ruggiero, 1996; Ledeneva, 1999; Van Duyne et al., 2002). De organisatie van deze markten varieert. Vanuit het perspectief van de netwerkanalyse worden illegale markten vaak beschreven in termen van criminele samenwerkingsverbanden en instrumentele verbintenissen.

Er is ook veel geschreven over de banden tussen legale en illegale markten (Passas, 2002; Van de Bunt & Kleemans, 2007; Ruggiero, 2000). Ruggiero benadrukt dat de grens tussen legale en illegale markten vaak niet duidelijk is en dat ze samen een *urban bazaar* kunnen vormen waarin legale en illegale goederen en handelingen door elkaar heenlopen en met elkaar vermengd zijn (Ruggiero, 2000).

Er bestaan echter ook grote verschillen tussen legale en illegale markten. Naylor merkt op dat criminelen gebruik kunnen maken van corruptie om de markt te laten reguleren door wetshandhavende instanties, bijvoorbeeld door een concurrent te laten arresteren (Naylor, 2004). Wanneer de staat zwak is, kan ook geweld ingezet worden (in de vorm van bescherming) (Varese, 2001; Volkov, 2002; Gambetta 1993; Siegel, 2005).

Criminelen, ‘gewone’ burgers en gewetenloze ondernemers zorgen voor een constante vraag naar goedkope goederen. Alle ondernemingen, legaal en illegaal, streven ernaar te overleven en winst te maken, waarbij vier cruciale variabelen de risico’s van de markten bepalen: vraag, aanbod, toezichhouders en concurrentie.

In dit deel worden verschillende markten geanalyseerd: de markt voor gestolen auto’s en markten van goederen zoals cosmetica, elektronica en kleding (verkregen door overvallen en inbraken). Elektronische apparatuur die uit auto’s gestolen wordt of

gestolen ladingen van commerciële voertuigen (Engel en Prummel, 2007) vormen een aparte illegale markt. Er bestaan grote verschillen per markt, product en handelingen.

De centrale vragen zijn hier: waar gaan de in Nederland gestolen goederen naartoe, op welke markten worden ze verhandeld, wie zijn de opdrachtgevers en andere actoren op deze markten? Bestaan er banden tussen de criminele groepen uit Oost- en West-Europa en hun in Nederland woonachtige landgenoten?

a. De opdrachtgevers

Uit interviews en literatuur rijst het beeld op dat de rondtrekkende bendes de gestolen goederen meenemen naar eigen land om ze daar te verkopen. Er bestaan echter ook aanwijzingen dat de goederen gewoon worden verkocht op Nederlandse en andere West-Europese markten.

Markten van gestolen voertuigen

De gestolen voertuigen worden verkocht op verschillende manieren, afhankelijk van het type voertuig. Er bestaan eveneens verschillen tussen Litouwers, Polen en Bulgaren waar het gaat om de structuur, organisatie en modus operandi op de illegale markt. Roemenen stelen eventueel auto's om andere gestolen goederen te vervoeren.

Volgens Litouwse bronnen zijn de opdrachtgevers autodealers die tot criminele organisaties behoren en hun inkomsten delen met de andere leden van de organisatie. De opdrachtgevers bevinden zich vooral in Kaunas en op de grens met Wit-Rusland en Polen. Jaarlijks worden rond de 200 gestolen auto's aan de grens aangetroffen, waarvan naar schatting 10% uit Nederland afkomstig is (RL1; RL2; RL4). De klanten reizen vanuit Oekraïne, Letland, Wit-Rusland en Kazachstan naar de markten. Relatief nieuwe klanten zijn de Tadzjicken. *'Iedereen met een beetje aanzien in Tadzjikistan rijdt in een gestolen auto'* (PN4; RL4; RL20). *'Die lui betalen met opiumgeld voor de auto's'* (RL1).

In Oost-Europa worden de gestolen auto's in het algemeen op drie verschillende illegale markten doorverkocht. Dit betreft de markt voor tweedehands auto's, de markt voor auto-onderdelen en de markt voor de verkoop van schroot (Gounev, 2011).

'De automarkt is een criminele markt in Litouwen. Als je denkt dat de 'mobiele bandieten' amateurs zijn en zelfstandig opereren – fout. Onmogelijk. Het is business. Als je als amateur in deze business instapt, betekent dat dat iemand anders verlies zal lijden, namelijk degene die deze business beheerst en controleert' (RL1). *'Als iemand jouw project wegsleept, hoe zou jij dan reageren? Het is een winstgevendende criminele business, niemand kan zomaar auto's gaan stelen'* (RL2).

'We hadden een opdrachtgever, een oudere man met internationale ervaring in de autodiefstal, die goed bevriend was met de criminele baas. Hij gaf niet alleen opdrachten, maar organiseerde ook trainingen om alarmsystemen in auto's te scannen en te deblokkeren. Hij heeft zelfs wedstrijden georganiseerd om te kijken wie er het snelst binnen een uur een auto volledig kon demonteren' (RL5). In Duitsland werden in de afgelopen jaren seminars gehouden waar 'specialisten' in autodiefstal elkaar konden ontmoeten. Tijdens een workshop die volledig was gewijd aan de nieuwste

technologische beveiligingen tegen diefstal werden methoden gedemonstreerd om die beveiligingen te omzeilen (RL4; RL5).

De klanten zijn gewone mensen uit alle delen van de voormalige Sovjet-Unie. *‘Stel, iemand uit Almaty heeft een Subaru of een Audi nodig, hij belt zijn kennissen die iemand in Litouwen kennen die dat goed kan organiseren. “Ik wil zo en zo’n auto”, het interesseert me niet of-ie wel of niet gestolen is; zelf heb ik geen tijd om te zoeken, te bestellen en al die formaliteiten af te handelen. Ik ben een zakenman en heb andere zorgen. Lever me binnen een week zo’n auto en ik betaal cash’.* (RL5). Zodra er een bestelling van een klant binnenkomt, rekruteert de Litouwse dealer (de opdrachtgever) andere mensen voor de ‘operatie’ (RL9, RL23, GN7). De modus operandi en de verschillende rollen van de daders zijn in hoofdstuk 3 uitvoerig beschreven.

Gounev vroeg zich in zijn onderzoek af of de vraag naar gestolen auto’s een eigen dynamiek kent en kwam tot de conclusie dat zowel de vraag als de distributiekanaal voor gestolen auto’s samenvallen met die van gebruikte auto’s (2011:74). Deze conclusie komt overeen met onze bevindingen betreffende de Litouwse markt.

In Litouwen kan men diverse openluchtmarkten voor auto’s aantreffen. De meeste auto’s komen uit Duitsland, Spanje, Zwitserland en Frankrijk. De invloed van de georganiseerde misdaad op deze markten gaat ver terug en is goed bekend bij de politie. Dergelijke automarkten kwamen aan het begin van de jaren ’90 op in Oost- en Centraal-Europa. In de eerste jaren van de hervormingen verschenen er grote luxe auto’s voor zakenlui en voor de leasemarkt. *‘Auto’s en minnaressen, dat zijn de twee statussymbolen’* (RB5; RR1). Later begonnen ook minder vermogende burgers dure auto’s te kopen. *‘Sommigen hebben geen huis, maar rijden wel in een Mercedes; ze slapen, eten en leven in hun auto’* (RL23).

Het tekort aan familieauto’s, de lange wachttijden (in de jaren ’70 en ’80 vaak langer dan 10 jaar) en de hoge prijzen van auto’s (voor sommige mensen twee keer een jaarsalaris) leidden in de jaren ’90 tot een snel groeiende vraag naar goedkope tweedehands auto’s en naar gestolen auto’s (Gounev en Bezlov, 2008:414).

De auto is een zaak van prestige: rijden in een BMW is prestigieuzer dan rijden in een *Zjigoeli* of in een (in de sovjetperiode nog zo gerespecteerde) *Volga*. Mooie auto’s zijn de objecten van een *‘massale Oost-Europese verslaving’* (RL4).

Vanaf het begin van de jaren ’90 werd de winstgevende automarkt gecontroleerd door de lokale georganiseerde misdaad. Vooral in Litouwen gingen sommige groepen zich actief bezighouden met de diefstal en smokkel van auto’s, terwijl anderen beschermingsgeld begonnen te eisen van de autodealers (Gounev, 2011:113), de zogenaamde *krysha* (Siegel, 2005). Wie niet verzekerd was bij een criminele ‘verzekeringsmaatschappij’ kon verwachten dat zijn auto op korte termijn beschadigd of gestolen zou worden (RB12) of dat zijn hele garage in brand zou worden gestoken. In deze sector ging jaarlijks 80 miljoen euro om (RB12). In Bulgarije werden ‘verzekeringstickers’ gebruikt om dieven te waarschuwen dat een auto onder bescherming stond. Dit waren zogenaamd ‘diefstalvrije’ auto’s. Als zo’n auto toch werd gestolen was het soms door concurrerende ‘verzekeringsmaatschappijen’ (Gounev, 2011:114). De grootste firma’s waren in handen van *Multigroup*, VIS-2 en SIC (zie hoofdstuk 2). In Litouwen was hetzelfde mechanisme van toepassing. Een sticker van de ‘sportclub Titanus’ op de auto betekende connecties met en/of *krysha* van de georganiseerde misdaad (RL1; RL2). In andere Oost-Europese landen was het soms zelfs voldoende om een bepaalde *klyaksa*

(‘vlek’) op het dak van de auto te hebben om een duidelijk signaal af te geven dat de auto werd beschermd door de maffia (Siegel, 2005).

De traditionele markt van criminele verzekeringen uit de jaren '90 is nu vervangen door netwerken bestaande uit verschillende actoren: dieven, vervalsingsexperts, koeriers, autodealers en andere bemiddelaars, technische experts, advocaten en politieagenten (RB12; RB5; RB7; RB3; RL4; RL9). In Bulgarije omvatten deze netwerken 40 tot 50 ‘brigades’, verdeeld in groepen bestaande uit 3 tot 7 personen. In de jaren '90 opereerden ze voornamelijk in Bulgarije maar vanaf 2001, na het vervallen van de visumplicht, werden ze steeds mobieler. Er zijn organisaties die zich specialiseren in duurdere auto's zoals Mercedesen en BMW's, terwijl andere groepen zich richten op hybride auto's zoals Toyota Prius of Honda Civic, of op ‘algemene’ merken zoals Opel of Volkswagen (RB3; RB4; RB5).

In Litouwen worden bepaalde merken, zoals BMW en Mercedes, geassocieerd met de ‘maffia’ en wel vooral met de ‘Russische maffia’, die al vele jaren actief is in Litouwen. Vermogende klanten kiezen daarom vaak voor merken met een betere reputatie (RL23, GN7; GN8) omdat ze niet geassocieerd willen worden met criminele organisaties.

Ook uit het onderzoek van Gounev naar de Bulgaarse markten blijkt dat er, waar het gaat om gestolen auto's, een onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds luxueuze auto's zoals BMW's, Mercedesen en Audi's en anderzijds commerciële voertuigen zoals kleine vrachtwagens en busjes. De allerduurste luxe auto's worden nauwelijks gestolen, ten eerste omdat er maar weinig beschikbaar zijn en ten tweede omdat ze makkelijker kunnen worden opgespoord door de politie (Gounev, 2011: 102).

Halverwege de jaren '90 bereikte de autohandel (inclusief de handel in gestolen auto's) in Oost- en Centraal-Europa een hoogtepunt, maar daarna ontstond er een overschot aan Europese auto's en nam de vraag weer af. Bovendien ontdekten veel Roemenen, Bulgaren en Polen dat het ook mogelijk was om zonder hulp van criminele dealers naar Nederland, Duitsland of Frankrijk te reizen en aldaar op de lokale markt een goedkope tweedehands auto aan te schaffen (GN1, RL23, ON15).

De automarkt in Beverwijk

Tijdens onze observaties op de Beverwijkse automarkt troffen we kopers uit diverse Oost- en Centraal-Europese landen aan. Ze arriveerden in auto's met Bulgaarse, Poolse, Roemeense, maar ook Georgische en Moldavische kentekens (de laatste twee landen behoren niet tot de EU). Veel Moldavische burgers hebben echter ook een Roemeens paspoort als gevolg van een regeling uit 2009, toen de Roemeense overheid meer dan een miljoen mensen uit ‘voormalige Roemeense gebieden’ de mogelijkheid bood om de Roemeense nationaliteit te verwerven. Deze Roemeens-Moldavische burgers verplaatsen zich nu in West-Europa met een Roemeens paspoort. Zij krijgen vaak het verzoek om voor andere Moldaviërs een auto te kopen en ontvangen daarvoor een vergoeding van 200 dollar (GN1).

De automarkt in Beverwijk is alleen op dinsdag geopend. De potentiële kopers arriveren op maandagavond en slapen in hun auto op het parkeerterrein. Van tevoren kunnen ze op internet de gewenste auto kiezen en vroeg in de ochtend haasten ze zich naar de dealers om als eerste een bod uit te kunnen brengen. Om 6 uur 's ochtends was

het op de markt een drukte van belang (observaties 16 april 2013). Na het kopen van de auto mag deze twee weken in Nederland blijven. De kopers krijgen dan een tijdelijk kenteken dat twee weken geldig is. Volgens de politie worden in deze periode de auto's soms ook gevuld met gestolen goederen die vervolgens naar de landen van herkomst vervoerd worden (PN10).

Gounev onderscheidt verschillende categorieën binnen de 'industrie' van de autodiefstal: a. illegale ondernemingen die zich alleen op diefstal richten ('*theft enterprises*'); b. illegale ondernemingen die voornamelijk betrokken zijn bij de distributie van gestolen voertuigen ('*sales enterprises*'); c. specialisten (dieven, vervalsers van documenten, koeriers en 'spotters') die hun diensten aanbieden aan illegale ondernemingen; d. legale bedrijven (tweedehands autodealers, service shops, autosloperijen, vervoerbedrijven en verzekeringsmaatschappijen); e. corrupte ambtenaren die al deze activiteiten faciliteren (2011:131). Volgens deze auteur is het vaak zo dat autodiefstal slechts één van de vele criminele activiteiten is van groepen die zich ook bezighouden met inbraken, overvallen, drugshandel enz. (ibid.: 133).

De modus operandi van de autodieven is in het hoofdstuk 3 geanalyseerd. De leiders van criminele organisaties spelen ongetwijfeld de belangrijkste rol als opdrachtgevers voor het stelen van voertuigen in Nederland (RL1; RL20). Litouwse misdaadgroepen controleren de hele keten van de autodiefstal. Ze volgen de trends en ontwikkelingen in de vraag naar auto's niet alleen in hun eigen land (Litouwen blijft voornamelijk een doorgangland), maar vooral in andere voormalige sovjetrepublieken en ze opereren op een snelle en efficiënte wijze.

De eventuele 'gelukzoekers' of avonturiers, die naar Nederland reizen en op eigen initiatief opereren, worden door de criminele organisaties in de gaten gehouden en gevolgd, en als blijkt dat ze auto's stelen voor andere doelen dan eigen gebruik, worden ze bedreigd. Het kan ook gebeuren dat ze door criminele organisaties worden gerekruteerd (ON15, RL1; RL4). De avonturiers zijn vaak Litouwse studenten die voor uitwisselingsprogramma's of andere studies voor langere tijd (meer dan drie maanden) in het buitenland verblijven (RL1; RL2). Ze vervullen de functie van *navodchik* ('spotter'): ze lokaliseren auto's, verrichten observaties en geven informatie door aan de dieven (RL1).

Volgens Litouwse respondenten bestaan er banden tussen criminelen en immigranten en kunnen dieven altijd een adres vinden om tijdelijk onder te duiken of gestolen goederen te verstoppen. Deze contacten zijn gebaseerd op vertrouwen en een gedeeld verleden (men kent elkaar van jongs af aan, zat op dezelfde school, kent dezelfde mensen etc.). Ook Litouwse studenten werden een paar keer genoemd in verband met de georganiseerde misdaad (RL16; RL1; GN2; GN8). In dit geval is er dus een duidelijk link tussen migranten en georganiseerde misdaadgroepen, waarbij de laatste gebruik maken van de eersten (parasiterende relatie). Deze situatie is vergelijkbaar met de banden tussen de Turkse maffia en migranten in Nederland (Bovenkerk en Yesilgöz, 1998). Een deel van de Litouwse migranten is zeer waarschijnlijk betrokken bij autodiefstallen en de heling van gestolen goederen. Volgens Litouwse criminologen zou het niet moeilijk moeten zijn om deze criminele contacten op te sporen, aangezien de Litouwse gemeenschap in Nederland van beperkte omvang is (RL1).

Ook Poolse criminele groepen kunnen rekenen op hulp en ondersteuning van hun landgenoten. De Poolse gemeenschap in Nederland is in de afgelopen jaren sterk

gegroeid door de toename van het aantal gastarbeiders (zie hoofdstuk 2). Roemeense en Bulgaarse criminelen staan eveneens vaak in contact met landgenoten die zich in Nederland hebben gevestigd. Anders dan de Litouwers worden ze doorgaans niet aangestuurd door criminele organisaties (subcategorie 1). De criminele netwerken in Nederland ontstaan spontaan en zijn flexibel (subcategorie 2) (zie hoofdstuk 2).

b. De rol van Nederlandse markten

“Zonder gestolen goederen zou Beverwijk allang failliet zijn gegaan” (Beverwijkse handelaar).

Veel gestolen goederen duiken weer op op de zwarte markt in Beverwijk. Deze plaats werd door veel verschillende bronnen telkens weer genoemd. De Beverwijkse bazaar, geopend in 1980, is de grootste overdekte zwarte markt in Europa. De markt begon als een kleine markt waar kleine handelaren tweedehands spullen konden verkopen. Momenteel trekt de markt elk weekend meer dan 50.000 bezoekers en handelaren van over de hele wereld. De bazaar is opgedeeld in verschillende sub- markten. Ook in de literatuur wordt de Zwarte Markt van de Beverwijkse Bazaar aangehaald als een belangrijke bestemming voor gestolen goederen (Van Oers en Scholtes, 1990).

‘Veel gestolen producten komen uit Frankrijk, o.a. van de Etos. Blijkbaar is het makkelijk om daar bij Etos te stelen. De cosmetica wordt vaak met Nederlandse busjes naar Beverwijk vervoerd’ (ON16). *‘Vooral Polen zijn actief in het aanleveren van cosmetica. De dieven komen uit Polen, maar er is altijd een contactpersoon die in Nederland woont, die de weg kent en contacten heeft in Beverwijk, aan wie de gestolen dingen verkocht moeten worden. Hij is een vast contact voor de dieven en voor de winkeliers; de dieven zelf wisselen voortdurend’* (ON17). Polen zijn erg aanwezig op Beverwijk, ze hebben hier ook een eigen supermarkt, maar die is vaak gesloten (ON16; PN10; observaties Beverwijk).

Op de Beverwijkse bazaar worden vooral gestolen cosmetica, elektronische apparaten (computerchips, geheugenkaarten voor telefoons, harde schijven, laptops) en tuingereedschap aangeboden. Ook worden er fietsen, inktpatronen voor printers, kleding en Nike schoenen verkocht. Tijdens onze observaties waren de merktekens van de drogist (Kruidvat en Etos) en de stickers met barcode nog zichtbaar op de verpakking.

Beverwijk wordt voornamelijk beheerst door Afghanen. Ze kopen van Oost-Europese tussenpersonen en onderhouden goede contacten met Polen en Litouwers, maar minder met Roemenen en Bulgaren. *‘Roma vertrouw ik niet, die zijn van een lagere rang, ze proberen op Beverwijk zelfs te stelen van de handelaars’* (ON16). Tijdens onze observaties in Beverwijk hebben we verschillende groepen Roma geobserveerd. De vrouwen en kinderen liepen apart van de mannen. Een keer werd de politie geroepen wegens zakkenrollerij en eenmaal werd de tas van een vrouw gestolen (observatie Beverwijk).

Diverse winkeliers houden grote bedragen in cash bij de hand, in afwachting van hun contactpersonen (soms de dieven zelf), zodat ze meteen voor een hele partij gestolen goederen kunnen betalen. Sommigen hebben tot 15.000 euro contant op zak. Daarmee

hebben ze een voorsprong op de concurrentie en bouwen ze vertrouwen en een goede reputatie op (ON17). *‘Wat in het formele circuit een contract is, is in het informele circuit vertrouwen en reputatie’* (ON16). In andere gevallen ontvangen de handelaren Oost-Europese dieven op privé adressen. De dieven of hun contactpersonen komen dan met boodschappentassen vol cosmetica langs. De goederen worden aan de deur afgeleverd en later verkocht in Beverwijk (PN10).

In de ‘goudstraat’ van de bazaar worden gestolen juwelen en goud verkocht door woninginbrekers of hun contactpersonen, waaronder veel Oost-Europeanen (ON16; PN10). De eigenaars van de goudwinkels op de Beverwijkse bazaar zijn Iraakse en Turkse Koerden. Vaak hebben ze meerdere juwelierswinkels, ook buiten de bazaar (PN10). Litouwers staan op de Beverwijkse markt bekend als de leveranciers van gestolen tuingereedschap. *‘Ze reizen stad en land af om gereedschap te jatten’* (PN10; ON17).

Verschillende respondenten bevestigden dat door Oost- en Centraal-Europese dieven gestolen goederen niet naar het eigen land worden vervoerd, maar op Nederlandse bazaars worden verkocht (RR9; ON15; RL14; RL16).

Ook op andere markten hebben de onderzoekers gestolen cosmetica zien liggen (met de labels van Etos en Kruidvat er nog op), zowel in Amsterdam (op de Dappermarkt en de Albert Cuypmarkt) als in Rotterdam (Afrikaandermarkt) en in Den Haag (De Haagse markt) (observaties markten). Het aanbod was echter minder massaal dan in Beverwijk. De prijzen voor cosmetica variëren maar liggen altijd twee tot drie keer zo laag als bij Kruidvat of Etos. Ook sportschoenen (Nikes) zijn op de markt veel goedkoper dan in sportwinkels (bv. 70 in plaats van 200 euro). Er worden ook camera’s, speelgoed, telefoons en horloges verkocht (PN13; PN7).

Deze markten lijken sterk op de ‘zwarte markten’ in het Oost-Europa van de jaren ’90, maar ook de door ons in 2012 bezochte markten in Vilnius en Sofia vertonen overeenkomsten met (delen van) de Nederlandse markten. Op de Haagse en Amsterdamse markten onderhouden Bulgaren contacten met Turkse verkopers (veel Bulgaren spreken Turks) (ON17). Er zijn vaste contacten tussen personen die elkaar goed kennen en vertrouwen. Deze mensen wonen al jaren in Nederland of België. *‘Naast hun eigen werk – ze hebben een schoonmaak- of aannemersbedrijf of werken als chauffeur – hebben ze een aantal winkeldieven ‘in dienst’* (GN3; GN4). De dieven krijgen van de contactpersoon een bestelling, bijvoorbeeld 50 Chanel of 300 Maybelline mascara’s. De goederen worden bij de contactpersoon thuis afgeleverd en vervolgens naar de verkopers op de markten gebracht. De winkeldieven krijgen 3 euro per mascara, de contactpersoon verkoopt ze voor 5 euro aan de handelaar die ze voor 8 euro op de markt aan de consument verkoopt. Bij Kruidvat of Etos kost dezelfde mascara 16 euro (GN4).

De contacten worden via via gelegd tijdens ontmoetingen tussen landgenoten in cafés, parken of bij kennissen thuis. In het onderzoek van van Daele (2010) worden bars genoemd als belangrijke ontmoetingsplaatsen waar landgenoten of helers en stelers elkaar kunnen treffen. Het contact tussen helers en stelers is niet altijd gebaseerd op een gedeelde etnische achtergrond. Volgens van Daele vindt de heling zelf veelal plaats in deze ontmoetingsbars (Van Daele, 2010).

De producten en merken die gestolen moeten worden staan van te voren vast. De helers of de vragende partijen bepalen welke producten er moeten komen en de keuze voor de gestolen goederen is hier duidelijk vraaggestuurd. In andere gevallen kiest men

ervoor zoveel mogelijk goederen te stelen die naar verwachting makkelijk te verkopen zijn en geld opleveren.

De keuze voor bepaalde producten en merken hangt samen met de geschatte waarde. Vooral bekende en dure merken zijn gewild omdat de status van het product de waarde verhoogt (Roselius & Benton, 1973). Merknamen zijn makkelijker te verkopen omdat de consumenten eerder overtuigd zullen zijn van de waarde en de kwaliteit van het product (Keller, 1993). Ook de allernieuwste producten of designartikelen worden gewaardeerd: *'elektronica is het meest populair en het duurst, bijvoorbeeld nieuwe typen camera's die nog niet in Polen verkrijgbaar zijn. Criminelen verdienen er goed aan'* (RP13).

'Kleding treffen we niet aan op de Nederlandse markten. Beverwijk is puur cosmetica. Dat is absoluut niet kleding. Uit meldingen van de politie in München en de Marechaussee leid ik af dat gestolen kleding allemaal het land uit gaat' (SN11).

Naast de directe verkoop is heling via het internet steeds meer in opkomst. Via Nederlandse verkoopsites worden producten tegen uiteenlopende prijzen aangeboden. Ook op buitenlandse websites, zoals het Poolse Alegro, worden gestolen goederen tegen lage prijzen aangeboden. *'Op een Poolse site stonden foto's van L'Oreal producten met Kruidvat-stickers. Ze werden in het Pools aangeboden, voor tien zloty, een paar euro'* (SN4).

c. Verder naar het Oosten

Een andere manier waarop gestolen producten worden doorverkocht betreft het mee terugnemen naar het land van herkomst, waar de goederen verkocht worden aan helers en intermediairs. Het gaat hierbij om autoradio's, navigatiesystemen, tuingereedschap, fietsen, boten en voertuigen.

De goederen worden op verschillende manieren naar het land van herkomst vervoerd. Soms gebeurt dit met eigen vervoermiddelen, zoals een busje of een gehuurde auto. In andere gevallen wordt er gebruik gemaakt van het openbaar vervoer, waarbij met name internationale busreizen (*Euroline*) vaak naar voren komen. Behalve op vliegvelden vinden er weinig of geen grenscontroles plaats. Bij de schaarse controles van bussen en auto's wordt soms een lading gestolen goederen aangetroffen.

Auto's naar het Oosten

De voormalige sovjetrepublieken vormen al jaren een eindbestemming voor gestolen auto's. Litouwse en Poolse criminele groepen onderhouden contacten met Russische, Oekraïense, Georgische en andere criminele netwerken. In Bulgarije spelen Syrische en Libanese zakenlui een rol bij het doorverkopen van in Europa gestolen auto's naar het Midden-Oosten (meestal via Turkije) (RB18; Gounev, 2011).

Sinds de uitbreiding van de EU en de toetreding tot de Europese markt zijn lagere invoerrechten op geïmporteerde tweedehands auto's geïntroduceerd. Vrij verkeer en het openstellen van de grenzen tussen EU-landen boden nieuwe kansen aan autodieven (Gounev en Bezlov, 2008:428). Een voorbeeld is de Poolse automarkt waar de laatste jaren duidelijke veranderingen te zien zijn in het gemak waarmee auto's verkocht kunnen

worden. Sinds enkele jaren worden strenge regels gehanteerd die de verkoop van illegale auto's moeten tegengaan. Verschillende documenten zijn vereist en er worden veel vaker controles uitgevoerd, waardoor gestolen auto's minder makkelijk te verhandelen zijn dan in voorgaande jaren. Daarnaast stellen ook verzekeringsmaatschappijen steeds meer eisen aan de beveiliging van auto's in Polen. Voor Poolse criminelen is het daarom aantrekkelijker andere doelen en markten te zoeken. *'Ze stelen de auto's niet om ze te verkopen; meestal worden ze ontmanteld en de losse onderdelen verkocht, omdat het verkopen van een complete auto tegenwoordig moeilijker is'* (RP1)

Andere Poolse criminelen richtten zich op bouwgereedschap, motorboten en luxe jachten. *'Dit is de consequentie van het registratiesysteem. Het is veel makkelijker om een illegaal gekochte boot te verbergen dan een auto op de openbare weg'* (RP6).

Dit betekent niet dat de Poolse criminele netwerken zich helemaal niet meer bezighouden met autodiefstal. *'Polen is niet de eindbestemming voor gestolen auto's; meestal gaan ze verder oostwaarts en door naar Azië. Polen heeft nu de externe grenzen van de EU en Poolse criminelen werken samen met andere Oost-Europese bendes, vooral uit Litouwen, om auto's verder naar het Oosten te vervoeren'* (RP10; RP11). Door Litouwers gestolen auto's gaan eveneens verder oostwaarts. Ze worden vaak per trein vervoerd, bijvoorbeeld vanuit de haven van Klaipeda naar Kazachstan (RL14; RL20).

Andere gestolen goederen op Oost-Europese markten

In de socialistische periode had de staat het monopolie op de exploitatie van de productiemiddelen. Het opzetten van een privéonderneming stond in die tijd gelijk aan het begaan van een misdrijf. Ook toen bestonden er echter privébedrijven en de eigenaren van dergelijke ondernemingen verdienden soms miljarden roebels (Simis, 1982:146). Er waren ook kleine 'grijze markten' in de grote steden (Siegel, 2005). Begin jaren '90, direct na de hervormingen, werden deze grijze markten (*barakholki*) verdrongen door de 'kiosk-economie'. Deze kleine ondernemers werden afgeperst door criminele groepen die hen 'bescherming' opdroegen. In de loop der jaren verdwenen deze kleine ondernemingen weer uit het straatbeeld en werden de winkeltjes geconcentreerd op markten.

Op deze markten hebben we geen cosmetica uit Nederlands aangetroffen, maar wel goederen met Engelse, Franse, Spaanse en Hebreeuwse stickers, wel gestolen kleding en schoenen. Criminele groepen – in Bulgarije en Roemenië kwamen Romaclans vaak ter sprake – komen terug van hun 'Europese tournee' met honderden paren Nike's of Armani's. *'Nike sportschoenen kosten 200 euro in de winkel maar op de markt in Sofia kan je ze voor 20 euro kopen'* (RB1).

Ook gestolen fietsen ('direct uit Amsterdam') worden op de markten aangeboden (RB5). *'Fietsen zijn heel simpel te stelen in Nederland, ze staan gewoon overal, ze worden met 50 tot 100 tegelijk op vrachtwagens geladen'* (RB1). In Nederland gestolen fietsen worden ook in Polen verkocht, vooral via het Internet (RP10).

Gestolen juwelen worden op markten en in legale juwelierszaken verkocht. In Oost-Europa bestaat er een grote vraag naar goud en juwelen en vormt de handel in goud een aantrekkelijke markt voor criminelen (Siegel, 2011). Via Oost-Europa worden juwelen naar de voormalige sovjetrepublieken gesmokkeld, waarbij wordt gesjoemeld

met certificaten van echtheid en douaneaangiften (ibid.). Ook in de vier bestudeerde landen worden gestolen juwelen verhandeld (RL19; RB5; RR9; RB12).

Behalve op markten worden in Nederland gestolen goederen ook privé bij mensen thuis verkocht. Een van onze respondenten, een heler, vertelde: *‘Gisteren kwamen er mensen terug uit Europa met veel mooie spullen: luxe horloges, laptops, kleren...Als ik die doorverkoop kan ik veel verdienen... 20 dagen 300 zloty per dag, dus ik verdien 6000 zloty met 15 minuten werk per dag...In een jaar verdien ik zo genoeg voor twee auto’s en een reis voor mijn ouders naar Griekenland’* (RP2). Deze informele verkoopplaatsen bij mensen thuis werden ook door andere respondenten genoemd. *‘Ik ken iemand in Kaunas en als ik iets nodig heb kan ik haar bellen. Ze heeft alles in haar flat: van Rolex-horloges tot bruidsjurken...wat je maar wilt’* (ON15). De handelaren (helers) verdienen goed: *‘Ze brengen zo 10, 20 camera’s die in Polen 3000 zloty kosten. Hij vraagt maar 1000 zloty, voor hem een goede prijs, hij is tevreden. Maar voor mij is het 2000 zloty goedkoper dan in de winkel. Ik kan ze nog steeds goed doorverkopen en ik maak nog steeds een flinke winst. Als ik zo ’n camera voor 1500 verkoop, heb ik in een kwartier 500 zloty verdiend’* (RP2).

Dit soort praktijken werd in de socialistische tijd als *leviye* (semi-legaal, lett. ‘linkshandig’) beschouwd. De zwarte markt speelde een rol in alle onderdelen van het leven en de grens tussen legaal en illegaal was niet scherp te trekken. De ontwikkeling van een parallelle (ondergrondse) economie (Simis, 1982) was één van de manieren om ‘het systeem te verslaan’ (Rosner, 1986). Vandaag de dag vervult de zwarte markt een andere functie. Het is niet meer het tekort aan goederen, maar de voor velen onbetaalbare prijzen in de winkels enerzijds en het verlangen op ‘Europese niveau’ te leven anderzijds die gestolen en ‘ondergronds’ verkochte goederen aantrekkelijk maken voor de consument.

Witwassen en de investering van criminele winsten

De snel groeiende chique Romawijken in Bulgarije en Roemenië geven volgens diverse respondenten een duidelijk antwoord op de vraag waar de opbrengsten van de in Nederland en in de rest van West-Europa gepleegde diefstallen geïnvesteerd worden.

Een goede indicatie van de aanzienlijke rijkdom van sommige Romaclans vonden we op het kerkhof van Liaskovetz in Bulgarije, waar we familiegraven van zwart marmer met gravures en afbeeldingen van de bezigheden en hobby’s van de overledenen aantroffen. Op een van de graven was een luxe auto afgebeeld als onmiskenbaar Oost-Europees symbool van rijkdom en prestige.

Litouwse criminelen investeren hun winsten niet alleen in onroerend goed en dure auto’s maar gebruiken ook niet-bestaande ondernemingen (zoals fitnessclubs) om geld wit te wassen (RL14). Crimineel geld wordt in Litouwen daarnaast ook geïnvesteerd in het rekruteren en trainen van aspirant-leden van criminele organisaties (RL21) of het wordt eenvoudigweg op rekeningen in het buitenland gezet. Volgens de Poolse politie investeren criminelen met het oog op de huidige economische tegenspoed in Europa hun geld tegenwoordig liever in edelstenen, kunst en antiek (RP10; RP11).

De vraag naar gestolen goederen is hier niet alleen vanuit een economisch perspectief maar ook vanuit een historische en culturele invalshoek benaderd. Een analyse van de historische banden tussen de georganiseerde misdaad, schimmige zakenlieden en corrupte politici in Oost- en Centraal-Europa enerzijds en de relatie tussen migranten en criminele groepen in Nederland anderzijds kan een dieper inzicht verschaffen in de dynamiek van de markten in gestolen goederen.

Veel van de in Nederland gestolen auto's komen via de transitlanden Litouwen, Polen, Bulgarije en (in mindere mate) Roemenië uiteindelijk terecht in de voormalige sovjetrepublieken en in Azië.

Gestolen goederen uit winkels, woningen en bedrijven worden vooral in West-Europa doorverkocht. Zwarte markten zoals die in Beverwijk spelen daarbij een cruciale rol, maar de goederen worden ook op kleinere markten in andere steden in Nederland en in de buurlanden verhandeld.

Er zijn echter ook goederen die naar Oost- en Centraal-Europa worden vervoerd (in gestolen auto's, in eigen auto's of per bus). Vooral juwelen, elektronica, schoenen, kleding en (in mindere mate) fietsen en tuingereedschap worden naar Oost- en Centraal-Europa gesmokkeld om daar op lokale markten en in legale winkels te worden verkocht.

De criminele winsten worden geïnvesteerd in onroerend goed zoals huizen en grond, in luxe auto's en andere statussymbolen, dan wel in het rekruteren en opleiden van nieuwe leden om zodoende het voortbestaan van de criminele netwerken te waarborgen.

5. Waarom in Nederland?

Wat hebben de mobiele bendes in Nederland te zoeken, een land dat relatief ver ligt van alle vier de in dit onderzoek bestudeerde landen?

In de literatuur wordt vaak gesteld dat Nederland aantrekkelijk is voor rondtrekkende criminele bendes vanwege de open grenzen met andere Europese landen, de goede infrastructuur (wegen, havens) en een multiculturele samenleving met veel migrantengemeenschappen, ook afkomstig uit de landen waar de bendes vandaan komen. Ook de tolerantie voor drugsgebruik, prostitutie, gokken en andere ondeugden, maar vooral de lage straffen en de goede omstandigheden in de gevangenissen (waar gedetineerden kunnen werken, sporten en goede medische zorg krijgen) worden vaak genoemd.

Al deze factoren moeten echter gerelativeerd worden. Ook in andere landen hebben zich omvangrijke immigrantengroepen gevestigd, vaak groter dan die in Nederland. Ook Duitsland en België hebben open grenzen en een goede infrastructuur. Er bestaat bovendien een flinke discrepantie tussen het idee dat 'in Nederland alles kan' en de beleving van de opgepakte criminelen zelf. Ook zijn er verschillen in de ervaringen en percepties over de Nederlandse aanpak, detentieomstandigheden, criminele gelegenheden en straffen. Er bestaan bovendien uiteenlopende opvattingen onder vertegenwoordigers van politie en justitie over samenwerking, efficiëntie, preventie en de bestrijding van georganiseerde misdaad (zie hiervoor hoofdstuk 6).

a. Weg uit de armoede!

Het belangrijkste motief voor Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende bendes om naar Nederland komen en daar verschillende vormen van criminaliteit te plegen is gelegen in de sociaal-economische situatie in de EU, waar een enorme kloof bestaat tussen de welvarende West- en Noord-Europese landen en de arme landen in Oost- en Centraal-Europa. Alle respondenten en ook onze eigen observaties tijdens bezoeken aan de vier landen bevestigen dit beeld. Niet alleen in de Romagetto's, maar ook in gewone dorpen, provinciale steden en zelfs in verschillende buurten in de hoofdsteden troffen we een hoge mate van armoede en verloedering aan. Fabrieken die twintig jaar geleden nog volop in bedrijf waren, staan er nu met roestende poorten en gebroken ramen verlaten bij. De autowegen zitten vol gaten. 'In Bulgarije wordt niets meer geproduceerd, alles komt uit Europa' (RB10). 'Vroeger was Litouwen de graanschuur (*kormilitsa*, lett. 'degene die eten verzorgt') van de Sovjet-Unie. Nu is er niets meer, geen *kolchozen*, geen oogst, geen visserij' (RL10).

De lonen in Bulgarije en Roemenië bedragen gemiddeld resp. 300 en 350 euro netto per maand (National Statistics Institute, 2013; Romania-Insider.com, 2013). In Litouwen is het bedrag iets hoger (tot 600 euro per maand) en het gemiddelde salaris in Polen ligt rond de 700 euro (Statistics Lithuania, 2013; Polish Statistical Office, 2012).

Ongeveer 25% van de Roemeense en Bulgaarse bevolking leeft onder de armoedegrens (RR7; RB11). De werkloosheid en de alomtegenwoordige corruptie leiden tot wanhoop en uitzichtloosheid.

‘De EU stuurt geld om de gevangenis in Litouwen te verbeteren. De volgende dag rijdt de gevangenisdirecteur in een nieuwe auto’ (GN8). ‘Europa is gek geworden. Zij stuurt geld als hulp aan de mensen hier, maar wie krijgt dat geld? De burgemeester of de politie’ (RR5). ‘We hebben nooit hulp uit de EU gezien: geen medicijnen, geen eten voor de kinderen, niets’ (RR10). ‘Het geld uit Europa verdwijnt rechtstreeks in de zakken van corrupte politici. Stop sending money!’ (RR5).

Ondanks het feit dat de vier landen al een aantal jaren tot de EU behoren, zijn de mensen er nog steeds veel armer dan in de rest van de EU. De financiële hulp vanuit Brussel wordt niet besteed aan armoedebestrijding en nog steeds vormt corruptie een enorme belemmering bij het verhogen van de levensstandaard.

De ergste armoede troffen we aan in de Romagetto's van Bulgarije en Roemenië. In het getto van Baia Mare in Roemenië bezochten we een Romafamilie bestaande uit 14 mensen die op een kamer van 6 bij 2 meter woonde, zonder stromend water, riool of elektriciteit. Rond het getto is een hoge muur gebouwd, officieel om de Romakinderen te beschermen tegen het verkeer op de naastgelegen autoweg, officieus om de huizen van de Roemeense burens te beschermen tegen ‘criminele zigeuners’. Een ander getto bevindt zich in een voormalige chemische fabriek, waar al op de eerste dag van de verhuizing een aantal kinderen gevaarlijke stoffen binnenkreeg en naar het ziekenhuis moest worden gebracht. Over beide getto's verschijnen regelmatig berichten in de media. Door Romango's worden ze vaak als voorbeelden aangehaald van discriminatie en ‘gypsyfobie’ (RR1; RR10; RR5, observatie getto Baia Mare). *‘En wat gebeurt er als er iets in de media verschijnt? Dan komen al die ngo's hier naartoe. Ze blijven 5 minuten, zeggen “het is heel belangrijk dat jullie kinderen naar school gaan, dat zal jullie kinderen helpen” en dan vertrekken ze weer. Dat is toch onzin. Als je deze kinderen naar school stuurt, met een lege maag en zonder schoenen of fatsoenlijke kleren, dan is dat toch alleen maar om ze te vernederen en ze te leren dat de wereld onrechtvaardig is?’ (RR5). ‘Ik weet niet wat hier belangrijker is: het probleem met Roma, of het probleem met arme mensen’ (RR1).*

Ook in de Roemeense hoofdstad Boekarest troffen we vergelijkbare omstandigheden aan. In ‘gewone’ buurten worden geïmproviseerde tenten en huisjes gebouwd waar Romafamilies intrekken. *‘Er is geen werk, er is geen geld, er zijn alleen drugs en alcohol’ (observaties in Rohova). ‘Noem je dit Europa? Dit is erger dan Afrika’ (RR5).*

In Bulgarije is de toestand niet anders. In de Romawijk van Vidin staan armoedige, vervallen huizen naast pasgebouwde luxe villa's. Een rondgang door de wijk laat zien wie het goed heeft (dat kan betekenen: wie op legale of illegale wijze in Europa geld heeft verdiend) en wie niet (observatie Vidin).

In Litouwen liggen de Romawijken buiten de grote steden (zoals naast het vliegveld). *‘De politie houdt daar elke dag drugsdealers aan’ (RL16).*

De opvattingen over criminele Roma liepen ver uiteen. Zo stelde een respondent: *‘Zigeuners zijn parasieten die nooit werken en toch doen alsof ze gediscrimineerd worden. Dat is alleen omdat wij ze niet laten stelen, maar West-Europa geeft ze rechten’ (RR12)* Andere respondenten wezen juist op xenofobie en extreme armoede als verklaring voor het feit dat veel Roma zich in de criminaliteit begeven (RR6; RB5; RL16).

De mensen in de getto's leven van dag tot dag. Ze gaan op zoek naar koper in vervallen huizen, vuilniscontainers en verlaten bedrijven. De kinderen leren al op jonge leeftijd hoe ze moeten bedelen. Wanneer een jongeman genoeg geld heeft gespaard of gestolen, vertrekt hij naar het buitenland. Dit wordt ervaren als geluk (GN1; RR9). Tijdens onze bezoeken hebben we met diverse gettobewoners gesproken. Een meisje van 8 liet ons zien hoe ze haar bekertje moest vasthouden tijdens het bedelen. Ze sprak goed Engels ('in Londen geleerd', volgens haar broer). In een ander getto vertelde een jongen van 19 dat hij net terug was uit Duitsland, waar hij *'problemen met de politie had, maar binnenkort ga ik weer terug'* (observaties in Rohova en Baia Mare).

'Mensen sterven hier van de honger, dat beseffen jullie niet in Holland. Ouderen hebben geen geld voor medicijnen. Als ze dan de kans krijgen om naar Nederland te reizen en een beetje geld te verdienen, dan zeggen ze geen nee' (GN1). *'20 jaar geleden onder de communisten waren de Roma nog geen dieven. Als ze nu stelen, doen ze dat echt uit noodzaak'* (RR5). *'Die mensen (Roma) hebben geen geld en geen werk, dus ze gaan naar Nederland – dat is geen grap – ze gaan bedelen, stelen, en ze hebben het recht om dat te doen... Bedelaars doen het voor eten....Maar als je niet genoeg hebt om te eten, hebt je ook geen geld om naar Nederland te reizen, dan komt iemand ze halen en in sommige gevallen zijn dat criminele bendes'* (RR1).

Volgens de Roemeense en Bulgaarse politie trekken families naar West-Europa voor 'seizoensarbeid', zij het niet in de bouw, de landbouw of de zorg. Ze gaan om te stelen en hanteren daarbij een taakverdeling: de mannen maken muziek en houden zich bezig met winkeldiefstallen of zakkenrollerij, de kinderen gaan bedelen en de vrouwen passen oplichtingstrucs toe of bieden zich aan als prostituee. Met het geld dat ze in een paar weken of maanden verdienen, bouwen ze huizen en kopen ze auto's of paarden (RB12; RB7). Alles blijft binnen de clan en de clans helpen elkaar niet (RR10; RR5, RB9). Ook de vertegenwoordigers van de Roma binnen de politieke partijen doen niets voor hun achterban. *'Ze kopen alleen hun stemmen, 20 euro per stem'* (RR1). De complexe relaties binnen en tussen de clans blijven hier verder buiten beschouwing.

De meeste respondenten in de vier bestudeerde landen gaven aan dat ze in Nederland economische kansen zagen. Ze wisten weinig over Nederland maar hadden de indruk dat het een welvarend en gastvrij land was met volop mogelijkheden om legaal of illegaal werk te vinden en om kleine delicten te plegen.

Een respondent: *'We stelen niet van mensen, maar van een systeem. Iedereen in Nederland is verzekerd. Als ik iets van ze steel, dan krijgen ze dat terug, dus ze zijn zelf geen slachtoffer'* (GN4).

Volgens een andere respondent is Nederland rijk en: *'...stelen is delen. Als er in Litouwen niets te stelen is omdat de mensen daar niets hebben, maar Nederlanders wel, dan wordt het een soort economische hulp aan arme landen'* (GN8).

De keuze om naar Nederland te reizen kan ook voortkomen uit een spontane beslissing. *'Ik deed de atlas open, sloot mijn ogen en zette mijn vinger neer; het werd Nederland. Oké. Toen vroeg ik mijn kennissen of zij iemand in Nederland kenden. In Roemenië heeft elke familie wel een of meer verwanten die in West-Europa wonen'* (GN4). *'Ik was eerst in België, toen in Duitsland en nu in Nederland. Mij maakt het niet uit zolang ik niet in Litouwen ben, want daar heb ik niets te zoeken'* (GN2).

Het beeld van een rijk land waar men, legaal of illegaal, veel geld kan verdienen vormt voor velen de ‘pull factor’ die hen ertoe brengt om de uitzichtloosheid en extreme armoede te ontvluchten. Criminaliteit biedt een mogelijkheid om te ontsnappen en die mogelijkheid kan werkelijkheid worden wanneer men zich aansluit bij criminele groepen die zich in het buitenland georganiseerd hebben (zie hoofdstuk 3 over criminele organisaties).

‘In Polen zijn veel mensen werkloos of worden slecht betaald, maar ze willen niet voor een paar dollar per uur werken en verlangen naar een luxe leven. Op Internet zien ze dat iedereen in het westen mooi gekleed is, dure sieraden draagt en in een mooie auto rijdt...Dat is toch zo verleidelijk’ (RP13).

Ook op hen die niet tot de allerarmsten behoren oefent Nederland een bepaalde aantrekkingskracht uit. Het imago van Amsterdam als een ‘sin city’ waar je ongelimiteerd kan genieten, werd door verschillende respondenten genoemd. *‘Holland maakt reclame voor zichzelf: we hebben coffeeshops, drugs, prostituees, alles vrij, kom en proef het zelf maar! Voor iemand die voor een paar gram hasjesj drie jaar in de gevangenis heeft gezeten in de Sovjet-Unie, klinkt dat als een utopie, als een droom. Maar wat blijkt? Alles kost geld. Dus je hebt geld nodig en dan ga je stelen...’* (GN8).

In alle vier de landen werd Nederland niet in eerste instantie genoemd als ‘populaire bestemming’ voor mobiele bendes. In Bulgarije en Roemenië waren sommige vertegenwoordigers van politie en justitie er niet eens van op de hoogte dat Nederland met dit probleem worstelde. Vooral Duitsland, België, Frankrijk, Engeland, Italië en Spanje werden genoemd als werkterreinen van criminele bendes.

‘Ik dacht dat ze Nederland nog niet bereikt hadden, maar het is wel logisch dat ze ook naar jullie komen, dat was alleen maar een kwestie van tijd’ (RR7). *‘Iemand heeft het in Nederland waarschijnlijk met succes geprobeerd en nu gaan ze blijkbaar massaal naar Nederland’* (RR6).

‘Ik ben in bijna alle landen geweest om te zakkenrollen. Dan ga je van Spanje naar Frankrijk, dan naar België, dan naar Nederland, het is een route. Wat maakt het uit van wie je steelt, ik ga toch niet met ze praten’ (GN3).

Een respondent die zelf in het circuit zit, vertelde over de Poolse mobiele bandieten: *‘alles wat ze doen, doen ze alleen om het geld, want niemand is er trots op. Maar ook al zijn ze er niet trots op dat ze stelen... ze doen het toch omdat ze het kunnen. Ik weet niet... ik ben goed in wiskunde, jij bent goed in biologie en zij zijn goed in stelen, dus dat doen ze dan ook’* (RP2).

Over wat nu precies misdaad is, stemmen de opvattingen in Oost- en West-Europa niet altijd overeen. Stelen uit supermarkten en winkels wordt niet door iedereen met criminaliteit geassocieerd. Daarnaast is er de kwestie van de ‘self-fulfilling prophecy’. Roemenen worden gestigmatiseerd als habituele dieven: *‘Het is een nationale sport in Roemenië, iedereen steelt’* (GN3). *‘Als ik niet steel, dan doet mijn landgenoot het wel’* (GN4). De respondenten moesten lachen om de vraag waar het stereotype vandaan komt: *‘Stelen is geen misdaad, maar een manier van leven’* (GN4).

Ook een andere stereotype kwam uitvoerig aan de orde, namelijk dat van de Litouwse maffia. Volgens een Litouwse gedetineerde zijn alle Litouwers in Nederland criminelen (GN9.). Een andere respondent vertelde echter dat er in Litouwen geen grote leiders zijn, geen *vory v zakone* (‘dieven in de wet’), en dat zou betekenen dat de

Litouwse criminelen ondergeschikt zijn aan bijvoorbeeld de Russische of de Georgische maffia (GN8).

Geweld en leiderschap zijn twee belangrijke elementen in hun definitie van misdaad. Uit Siegels onderzoek naar Russischspreekende immigranten in Nederland kwamen vergelijkbare ideeën naar voren. Ook volgens hen waren moordenaars en afpersers wél criminelen, maar skimmers en witwassers niet. Die laatsten regelen gewoon hun zaken, investeren in de legale economie en onderhouden contacten met politici (Siegel, 2005: 191).

Veel respondenten bekritiseerden de Nederlandse aannames over het verband tussen Oost- en Centraal-Europeanen en de (al of niet) georganiseerde misdaad. Sommigen maakten uitdrukkelijk bezwaar tegen de criminalisering van MOE-landers door de Nederlandse overheid (RR1; RB10; RR7). *‘Vroeger waren het de Russen en nu zijn wij (Litouwers) de maffia in Nederland, grappig is dat’* (GN8).

b. ‘Naïeve Nederlanders’

Alle respondenten benadrukten dat het erg makkelijk is om in Nederland te stelen, makkelijker dan in andere West-Europese landen. Volgens sommige respondenten ligt dat vooral aan het feit dat Nederlanders andere mensen sneller vertrouwen en weinig ervaring hebben met de slimme criminelen uit Oost- en Centraal-Europa. Meer dan eens viel het woord ‘naïviteit’ in verband met potentiële Nederlandse slachtoffers.

‘Ik begrijp niet hoe naïef de mensen hier soms zijn. De ramen staan open: kom binnen en pak wat je wil! Auto’s staan geparkeerd in donkere stegen. Mensen laten hun tassen in hun winkelkarretje liggen terwijl ze de prijzen van producten vergelijken of met hun kennissen staan te kletsen. Ze letten helemaal niet op. Dat is toch onverantwoord?’ (RB1; GN3).

‘’s Avonds zijn de gordijnen altijd open, het is dan nog makkelijker te zien wat voor waardevolle spullen ze in huis hebben omdat alles goed verlicht is’ (GN3). *‘Roma maken misbruik van de naïviteit van Westerse mensen die hun camera’s of andere kleinigheden gewoon naast zich neerleggen als ze op een bankje in het park gaan zitten’* (RR12).

Nederlanders worden niet alleen als naïef maar ook als oppervlakkig gezien. Zo zouden Nederlanders geen verschillen zien tussen Oost-Europeanen: *‘volgens hen zijn we allemaal hetzelfde, ze zijn ook niet geïnteresseerd in de verschillen; wie is Bulgaar en wie is Armeniër. Wat maakt het uit?’* (ON15). *‘Vroegen waren het Joegoslaven, nu zijn het Bulgaren; voor West-Europeanen zijn ze allemaal hetzelfde, allemaal maffia’* (RB5).

Tijdens ons onderzoek hebben we lijsten van verdachten met Georgische of Oekraïense namen gezien die als ‘Litouwers’ geregistreerd stonden. In één geval werd een verdachte aan ons gepresenteerd als een Roemeen, maar uit het gesprek bleek dat hij uit Moldavië kwam, waar hij permanent met zijn familie woonde. Hij had wel een Roemeens paspoort, maar was nog nooit in Roemenië geweest. Ook sprak hij vloeiend Russisch. Deze feiten tonen aan dat er niet genoeg kennis aanwezig is bij de Nederlandse politie en justitie over bendes van buiten de EU en over individuen uit de vier bestudeerde landen. Bovendien wordt duidelijk dat er geen homogene groepen van ‘Polen’, ‘Bulgaren’, ‘Roemenen’ of ‘Litouwers’ bestaan en dat er gemanipuleerd wordt

met nationaliteiten en andere achtergrondinformatie. Verdachten maken gebruik van het gebrek aan kennis bij de Nederlandse politie, justitie en winkeliers.

Sommige vertegenwoordigers van de politie in Bulgarije en Roemenië waren van mening dat Nederlanders niet verbaasd moesten zijn dat ze met mobiel banditisme te maken kregen. *‘Jullie wisten toch dat ze in Duitsland en België opereren, dan kunnen jullie toch nagaan dat ze ook naar Nederland komen? Waarom zouden ze Nederland links laten liggen?’* (RL13). *‘Hebben jullie problemen met criminele zigeuners? Wij zien in de afgelopen jaren niet zo veel zigeuners meer op straat omdat ze zijn allemaal bij jullie zitten. Ze zijn hier arm en hebben alleen geld voor een enkele reis. En dan gaan ze onschuldige mensen in jullie land bestelen. Hier weten we wel hoe we ons tegen ze moeten beschermen, maar jullie weten dat niet’* (RR9).

‘Voordat de Roemenen en Bulgaren kwamen, wisten Nederlanders niet wat skimming was. Een paar jaar later hebben jullie dat geleerd, dit was een nieuw delict voor jullie, maar niet voor ons. En zo zullen jullie steeds meer delicten ontdekken die wij al goed kennen. Ze kunnen het hier niet meer maken, maar in Nederland wel’ (RB5).

‘Nederlanders hebben een goed hart, ze willen Roma helpen en ze sturen geld naar Roemenië. Maar als jullie geld naar Roma sturen vermoordt je ze juist, want dat geld gaat naar politici die Roma discrimineren en benadelen. En wat doen ze dus? Ze trekken naar het land waar die “goede Nederlanders” wonen’ (RR5).

‘Nederlanders houden van zielige mensen, slachtoffers, daklozen. Dan kunnen ze laten zien hoe goed ze zijn, ook al geven ze niet veel. Maar voor bedelaars is het een paradijs: elke Nederlander geeft wel iets (1-2 euro) en als ze op een strategische plek zitten, kunnen ze veel verdienen’ (RB12). Volgens verschillende respondenten weten Oost- en Centraal-Europeanen hoe ze Nederlanders kunnen manipuleren. *‘Romavrouwen gaan naar bed met blanke mannen, niet uit liefde, maar omdat ze willen dat hun kinderen er als Europeanen uitzien, daarom gaan ze naar West-Europa. En hun mannen hebben daar geen probleem mee. Die kinderen kunnen dan ook makkelijker stelen, ze vallen niet op als zigeuners... Of de vrouwen bevallen in West-Europa en verkopen hun kinderen voor adoptie’* (RB5).

c. Nederlandse gevangnissen en straffen

De lage straffen en de goede condities in Nederlandse gevangnissen worden vaak genoemd als een van de factoren die Nederland aantrekkelijk maken voor mobiele bendes. Er bestaat een beeld bij politie en justitie in Nederland alsook in de vier bestudeerde landen dat Oost- en Centraal-Europese criminelen zich de Nederlandse gevangenis voorstellen als een plaats waar ze tot rust kunnen komen onder omstandigheden die vergelijkbaar zijn met de betere hotels in hun eigen land: een televisie en een magnetron in de eigen cel, ‘roomservice’ met verse en gezonde maaltijden die op aanwijzing van diëtisten worden samengesteld, geestelijke verzorging, sportfaciliteiten en de nieuwste fitnessapparaten. Bovendien kunnen ze er werken en geld verdienen om extra lekkernijen of sigaretten kopen. *‘Voor een Roemeense zigeuner is het verblijf in een Nederlandse gevangenis een vakantie en de straffen zijn laag’* (RR12).

Onze gesprekken met gedetineerden en met ex-gedetineerden in de Nederlandse penitentiaire inrichtingen laten een genuanceerder beeld zien. Dit beeld varieerde per

instelling. In sommige gevangenissen wordt inderdaad veel gesport, gelucht (tot vier uur per dag) en goed gegeten (verse warme maaltijden) (GN7; GN8; GN9). In andere instellingen klaagden Roemenen en Litouwers echter over slecht eten (één keer per dag een half brood, een pakje kaas en een appel), weinig luchten (een uur per dag), weinig werkuren (4 uur per dag) en weinig loon (12 euro per week), hoge prijzen ‘*alleen voor televisie betaal ik al 3 euro per week, daar gaat mijn salaris...*’ (GN4; GN5).

Over de medische zorg waren alle respondenten negatief: lang wachten op het bezoek van een arts en vooral op het advies van een specialist. ‘*Voor alle medische klachten hebben ze hier maar één medicijn: paracetamol, zelfs als je van de pijn ligt te kronkelen*’ (GN3; GN4; GN8). Een zwangere gedetineerde vrouw vertelde dat ze ‘*alleen naar een vrouwenarts mag bij een bloeding, anders krijg je alleen paracetamol...*’ (GN4).

Sommige respondenten hadden ook veel kritiek op het Nederlandse systeem van ‘één man per cel’. ‘*Dat idee is niet humaan, alleen in de cel is een psychologische marteling. Misschien vinden Nederlanders dat normaal, maar Nederlanders zijn robotten: slapen, eten, werken en elke dag hetzelfde, ze zijn het gewend. Voor mij is juist interactie met andere mensen belangrijk, praten, communiceren*’ (GN5). ‘*Daar zit je met je gedachten alleen, daar word je toch nóg depressiever van?*’ (GN2). ‘*Ik zat in een Russische gevangenis met 18 mensen in een cel, dat was veel beter dan alleen zitten*’ (GN8).

Ook andere respondenten vergeleken Nederlandse gevangenissen met de gevangenissen in andere Europese landen en in Oost-Europa. Volgens een respondent is Nederland veel bureaucratischer: ‘*alles moet op papier; wat wil je overmorgen eten?*’ en ‘*in Engeland kreeg ik drie keer per dag een maaltijd*’ (GN5); ‘*In België was meer communicatie en waren ze (de bewakers) minder discriminerend dan hier*’ (GN3). ‘*In Nederland moet je twee dagen de cel in als ze je pakken. In Polen is dat maar één dag, en dan wacht je in vrijheid je zaak af...Ze willen liever in Polen terecht worden dan in Nederland*’ (RP2).

Alleen in Litouwen waren de condities aanzienlijk slechter. Een gedetineerde met een lange criminele carrière die sinds zijn 14e jaar verschillende jeugdinstellingen en gevangenissen in de voormalige Sovjet-Unie van binnen had gezien, vertelde: ‘*Voor elk klein dingetje dat de bewakers niet bevalt, word je naar de ‘kartzet’ (isolatiecel) of ‘bur’ (ondergrondse isolatiecel) gestuurd*’ (GN8). Deze respondent zag de Nederlandse gevangenis als een ‘kuuroord’, waar hij niet alleen van zijn drugsverslaving kon afkicken, maar ook verschillende schriftelijke cursussen (talen, gitaarspelen) kon volgen (GN8).

Er lijkt een grote variatie te bestaan in de ervaringen en verwachtingen onder de respondenten betreffende de condities in de gevangenissen. Sommigen waren verbaasd dat hun ideeën over comfortabele Nederlandse gevangenissen niet overeen bleken te komen met de realiteit. Anderen hadden bepaalde aspecten onderschat, zoals het ‘alleen in de cel zitten’ of het niveau van de medische zorg. In Oost-Europa zijn mensen over het algemeen gewend om met klachten als hoofd- of buikpijn meteen naar de dokter of de Eerste Hulp te gaan. In de socialistische tijd was medische hulp gratis en het idee van het ‘recht op snelle en efficiënte medische zorg’ leeft bij velen nog steeds, als gevolg waarvan ze meer aandacht en meer behandelingen van de kant van het medisch personeel hadden verwacht. Een enkeling was juist positief verrast en kon de Nederlandse gevangenissen wel waarderen.

Anders dan veel gedetineerden waren de politievertegenwoordigers uit Bulgarije en Litouwen tijdens hun bezoek aan Nederland wél onder de indruk van de omstandigheden in de Nederlandse penitentiaire inrichtingen en van de mogelijkheden voor gedetineerden om te studeren en te sporten (RB2; RL14; RB4).

Over de straffen in Nederland liepen de meningen minder uiteen. Ook op dit gebied hadden de respondenten – voordat ze werden opgepakt – zich voorstellingen gemaakt van tolerante, aardige en humane rechters en lage straffen. Alle geïnterviewden vonden de hun opgelegde straf echter disproportioneel hoog of onlogisch. De beslissingen van de rechters werden beschreven als een ‘loterij’; sommigen kregen een half jaar gevangenisstraf terwijl anderen voor hetzelfde delict werden vrijgesproken. Volgens de politie is het vonnis soms afhankelijk van het ‘verhaal’ van de verdachte. *‘De Nederlandse justitie heeft hen aangehouden, hem en twee anderen, en op een gegeven moment zaten die twee langer vast en stond hij na 14 dagen al weer op straat. Onvoorstelbaar. Ik denk dat hij een heel goed verhaal had over hoe hij er ‘toevallig’ bij betrokken was, maar hij is een rasechte dief’* (PN4).

Volgens sommige respondenten zijn de Nederlandse rechters niet objectief: *‘Nederlandse rechters discrimineren; ze kijken niet naar de persoon maar naar zijn verleden en naar zijn afkomst’* (GN8). *‘Het is alsof de Nederlandse justitie strenger is voor Roemenen dan voor andere nationaliteiten’* (GN5). *‘De Nederlandse justitie is racistisch, ze geven lagere straffen aan Nederlanders dan aan Roemenen’* (GN5). *‘De rechter zei tegen mij: “jij komt mijn land nooit meer in!” nog voordat ze wist waar het om ging...’* (GN8).

Verschillende andere respondenten bevestigen dat de pakkans is gestegen en dat de straffen sinds het begin van 2011 aanzienlijk hoger zijn geworden. *‘Het aantal mensen dat gepakt wordt na een overval op een juwelier is op dit moment ruim 50%. Je bent wel gek als je een juwelier gaat overvallen want je hebt 50% kans dat je gepakt wordt. Dat is heel hoog’* (SN5).

Deelname aan een mobiele rondtrekkende groep is echter nog steeds geen zelfstandig delict en de straffen vallen niet zwaarder uit wanneer verdachten in groepsverband opereren. *‘Als jullie zo’n groot probleem hebben met Oost-Europeanen dan moeten de wetten ook aangepast worden’* (RL21).

Om te begrijpen wat rondtrekkende bendes in Nederland te zoeken hebben is het van belang om de politieke en sociaal-economische omstandigheden in de herkomstlanden in de analyse te betrekken. In alle vier de landen heerst armoede, maar in Bulgarije en Roemenië heeft dit verschijnsel extreme vormen aangenomen. Volgens meerdere respondenten past een dergelijk niveau van armoede niet in het beeld van de Europese Unie. De negatieve benadering van de Roma, die het meest onder de armoede te lijden hebben, brengt een oplossing van de problemen alleen maar verder weg. Deze groepen worden stelselmatig direct of indirect gediscrimineerd en achtergesteld.

De werkloosheid, de uitzichtloosheid, de lage lonen en de lage levensstandaard in Oost- en Centraal-Europa en, in contrast daarmee, het beeld van Nederland als een rijk land waar de mensen wel iets kunnen missen van hun geld en goederen, vormen de belangrijkste motieven voor vooral Roemeense en Bulgaarse criminele bendes om Nederland als werkterrein te kiezen. Het argument dat de rijken met de armen moeten

delen, desnoods via diefstal, alsook het idee dat men eigenlijk niet van mensen maar van een 'systeem' steelt (aangezien de slachtoffers verzekerd zijn en de schade voor hen dus beperkt blijft), worden vaak als neutralisatietechnieken gebruikt.

Voor deze criminele groepen staat Nederland niet bovenaan de lijst van populaire landen; in hun ogen is ons land slechts één van de welvarende West-Europese regio's waar men snel en relatief eenvoudig op illegale wijze geld kan verdienen.

Nederlanders worden beschouwd als makkelijke doelwitten. In de perceptie van Oost- en Midden-Europese criminelen zijn ze goedgelovig, hebben ze weinig ervaring met criminelen en staan ze naïef in het dagelijks leven. Ze letten niet op tijdens het boodschappen doen in de supermarkt en parkeren hun auto's op niet of slecht verlichte plekken. Omdat ze vertrouwd zijn met een multiculturele samenleving, zijn Nederlanders niet snel argwanend en onvoldoende alert wanneer ze vreemdelingen tegenkomen, ook in hun eigen directe omgeving.

Uit ons onderzoek blijkt dat het vaak genoemde argument dat lage straffen en de goede condities in Nederlandse gevangenissen een belangrijke overweging vormen bij de beslissing om in Nederland criminaliteit te plegen niet opgaat. Hoewel sommige zware criminelen de Nederlandse gevangenissen humaner en 'comfortabeler' vonden dan die in hun eigen land, wezen velen het principe van 'één man per cel' aan als oorzaak van psychische klachten en depressies en werd de slechte medische zorg in de gevangenissen in het algemeen door de overgrote meerderheid van (ex-)gedetineerden genoemd als een uiterst negatief aspect van het Nederlandse penitentiaire systeem.

De opgelegde straffen worden als disproportioneel hoog of als willekeurig beschouwd. Volgens sommige respondenten gaat het hier om een soort 'loterij', waarin de persoonlijke opvattingen van de rechter een doorslaggevende rol spelen.

6. De aanpak van mobiel banditisme

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de vraag hoe het fenomeen mobiel banditisme wordt aangepakt in Nederland en in de vier bestudeerde landen. Welke zijn de regels, overeenkomsten en afspraken, maar ook: waar stuit men op misverstanden en wederzijds onbegrip? Hoe verloopt de communicatie en samenwerking zowel tussen de verschillende instanties in Nederland als tussen de Nederlandse politie en justitie en de autoriteiten in Oost- en Centraal-Europa?

In de afgelopen jaren zijn er relatief veel maatregelen genomen om mobiel banditisme te bestrijden. Anderzijds ontstaan er voortdurend nieuwe vormen van mobiele criminaliteit, nieuwe criminele allianties en netwerken, deels als gevolg van sociaal-economische en politieke ontwikkelingen op mondiaal en EU-niveau en deels in reactie op de pogingen het fenomeen in nationaal en EU-verband aan te pakken.

Er bestaat een aanmerkelijke discrepantie tussen de diverse plannen, ideeën en wensdromen en de harde realiteit, waar mobiel banditisme nog steeds tot ernstige schade en grote aantallen slachtoffers leidt. Op basis van interviews met respondenten in Nederland, Polen, Bulgarije, Roemenië en Litouwen, maar ook in Brussel en in andere Europese landen worden in het onderstaande de successen en problemen bij de aanpak van mobiel banditisme geanalyseerd.

a. In Nederland

In de periode 2011-2013 werd de aanpak van rondtrekkende bendes opgenomen in een lijst van acht Europese prioriteiten in de strijd tegen de georganiseerde misdaad met als doel: ‘Het verminderen van de algemene slagkracht van georganiseerde mobiele (rondtrekkende) dadergroepen om criminele activiteiten te ontplooiën’ (Raad van de Europese Unie, 2010). Er is een Europese definitie van mobiel banditisme geformuleerd om uniformiteit te creëren (Raad van de Europese Unie, 2010). Desalniettemin wordt het fenomeen in de verschillende lidstaten niet op dezelfde manier geïnterpreteerd. In sommige landen heeft de aanpak van mobiel banditisme voor politie en justitie een lage prioriteit.

Tussen West-Europa en de Oost- en Centraal-Europese landen bestaan grote verschillen in de gehanteerde definities van mobiel banditisme (en rondtrekkende groepen). Landen die veel met rondtrekkende bendes te maken hebben (zoals België, Duitsland, Denemarken, Frankrijk en Nederland) stellen hogere prioriteiten en passen de definities en regels aan. Terwijl in België ‘...leden van de voormalige Oostbloklanden of sedentaire groepen daders in België’ centraal staan in de definitie (Federale Politie België, 2010), is er in Duitsland sprake van concrete ‘*Osteuropäische Tatergruppen*’ (PN18) en spreekt men in Frankrijk van ‘*délinquance itinérante*’, een veel breder begrip dat niet alleen Oost- en Centraal-Europeanen omvat (Estrosi, 2002).

In Oost- en Centraal-Europa heeft het fenomeen geen naam en wordt het gezien als een variant van ‘voertuigcriminaliteit’ of ‘diefstallen en overvallen’. Om een beter beeld van de organisatie en structuur van de rondtrekkende bendes te krijgen werd

daarom in dit onderzoek niet alleen met leden van de afdeling ‘georganiseerde misdaad’ maar ook met diverse vertegenwoordigers van andere afdelingen van politie en justitie gecommuniceerd. De criminaliteit die door rondtrekkende bendes wordt gepleegd wordt in de vier bestudeerde landen niet direct met ‘georganiseerde misdaad’ geassocieerd. Onder georganiseerde misdaad wordt in deze landen vooral mensenhandel, drugshandel, mensensmokkel en wapenhandel verstaan. *‘In Litouwen hebben we geen rondtrekkende bendes, of zoals jullie het noemen: “mobiele bandieten”’* (RL12; RL20). Ook in Polen ondervinden retailers naar eigen zeggen geen last van mobiel banditisme, maar wel van de concurrentie van zwarte markten waar gestolen goederen worden verkocht (Detailhandel, 2009:22).

Juist omdat Europol zich vooral richt op ‘very serious crimes’, kiezen Oost- en Centraal-Europese criminelen er volgens een Poolse criminoloog vaak voor om delicten te plegen die niet als ‘ernstig’ worden gedefinieerd (RP1). Uit de interviews met sommige gedetineerde leden van rondtrekkende bendes bleek dat ze zichzelf als ‘kruimeldieven’ beschouwden, ook wanneer het om georganiseerde winkeldiefstal ging (GN3; GN4).

In Litouwen en Bulgarije werd ons duidelijk gemaakt dat mensenhandel voor seksuele uitbuiting als een vele malen ernstiger delict beschouwd wordt en dat dit probleem meer aandacht opeist dan het ‘mobiel banditisme’ waar Nederland mee te kampen heeft (RL21; RB3; RB7). ‘In Polen er is heel weinig kennis over dit onderwerp... Onze benadering is anders dan die van jullie omdat jullie het slachtoffer zijn. In Polen worden rondtrekkende bendes niet gezien als ‘serious crime’ omdat het niet ons probleem is. Dit is iets wat we naar jullie hebben geëxporteerd; jullie hebben nu last van onze criminelen’ (RP8). De algemene opvatting is dat deze toestand weliswaar betreurenswaardig is, maar: ‘onze dieven stelen nu in jullie landen, dus jullie hebben een probleem en wij niet’ (RB8; RB5; RL6; RL5; RR6; RR9).

Dit beeld werd bevestigd door Nederlandse respondenten: ‘We hebben een aantal keren overleg gehad met Litouwen, ook met het openbaar ministerie en met collega’s, en tot nog toe was stevast het verhaal dat zij geen probleem hebben. Het gebeurt in Nederland en in Duitsland, maar niet in Litouwen’. (PN4).

De vraag ‘hoe maak je mensen duidelijk dat het niet alleen ons probleem is, maar een probleem van de hele Europese Unie en dat zij als deel van de EU actief mee moeten werken?’ (PN4; PN11; PN13; PN14; PN15; PN16) werd tijdens ons onderzoek voortdurend gesteld, zowel in Nederland als door vertegenwoordigers van Europol.

De tekortschietende samenwerking tussen de verschillende politiekorpsen en justitiële apparaten in West-, Oost- en Centraal-Europa vormt een ander obstakel voor een gezamenlijke aanpak. Een respondent van het openbaar ministerie in Polen: ‘Als het over West-Europese samenwerking gaat... die is positief, maar soms zijn er problemen waar het gaat om onderling begrip in de context van wetgeving, voorwaarden en beperkingen bij het uitvoeren van acties’ (RP6).

‘Bovendien, als je een groep hebt die zich probleemloos voortdurend van het ene naar het andere land verplaatst... vanuit het perspectief van de crimineel is dat heel verstandig. Ze doen bijvoorbeeld iets in Duitsland, dan gaan ze terug naar Polen en wachten een paar maanden. Iedereen vergeet wat ze in Duitsland deden, dan gaan ze naar Frankrijk, en dan weer een jaar terug naar Polen. Hier is timing en Europese coördinatie heel belangrijk’ (RP1).

Verskillende respondenten wezen op de reputatie van vooral Roemenië en Bulgarije als ‘corrupte landen’ en onbetrouwbare partners. Giatzidis stelt dat de tekortkomingen van het openbaar bestuur in Bulgarije zijn terug te voeren op de banden die Bulgaarse politici en ambtenaren met de georganiseerde misdaad onderhouden (Giatzidis, 2004). Een andere factor betreft het slecht functionerende gerechtelijk apparaat in beide landen (Noutcheva en Bechev, 2008).

Van de kant van Oost- en Centraal-Europese vertegenwoordigers van politie en justitie klinken andere geluiden: ‘*Op informeel niveau, als we elkaar persoonlijk kennen, verloopt de samenwerking heel soepel*’ (RL20; RL21). Het lijkt erop dat voor Oost- en Centraal-Europese instanties informele en persoonlijke contacten op bilateraal niveau belangrijker zijn dan contacten op het niveau van de EU.

‘Samenwerking met Polen is het moeilijkst. Dat is een heel bureaucratisch land’ (PN16). Litouwen wordt daarentegen gezien als een land dat meer bereidheid toont om samen te werken (PN4). ‘Litouwers zeggen van we kunnen niet alleen maar onze rotzooi exporteren. Die hebben meer eergevoel. En ja, ze zeggen we hebben graag dat jullie die lui oppakken en we gaan ons best doen om mee te werken’ (PN16). Ook de Bulgaarse en Roemeense politie en justitie worden positief beoordeeld vanwege hun wil om samen te werken, maar: ‘ik ga het dan niet hebben over de corruptie bij politie en justitie daar’ (PN16). Ook in het rapport van het KLPD worden verschillende respondenten geciteerd die aangeven dat de contacten tussen Duitsland en Litouwen uitstekend verlopen en dat de Duitse en de Litouwse politie goed samenwerken (KLPD, 2012: 74).

Er waren ook negatieve meningen te beluisteren: ‘*De culturele verschillen tussen de Bulgaarse en Nederlandse openbare aanklagers zijn te groot. Misschien wordt de kloof na een generatie kleiner, maar vandaag is dat nog niet zo*’ (RB9).

De samenwerking tussen de Duitse, Belgische en Franse politie wordt als zeer goed ervaren, maar men heeft kritiek op Nederland. ‘Het is een algemene klacht in België dat het niet makkelijk samenwerken is met Nederland, maar dat is niet omdat men niet wil samenwerken. Ze willen wel, maar het heeft geen prioriteit, geen capaciteit, etc. Ze weten dat ook: één keer per jaar is er een bijeenkomst en dan mogen we daar ergernissen uiten en ze kennen die verhalen ook maar ze doen er niks aan... Met Nederland valt heel moeilijk te werken, ook in vergelijking met andere landen. Willen samenwerken, dat zit er bij jullie nog niet ingebakken’ (PN16). Vanuit Duitsland krijgt de Nederlandse politie dezelfde geluiden te horen: ‘We geven jullie alle informatie, alles wat jullie willen, doe er dan ook iets mee’ (PN4). ‘De Nederlandse aanpak is in vergelijking met andere landen niet efficiënt’ (RL20).

Deze geluiden komen overeen met de bevindingen van Nelen et al. (2013) over de samenwerking tussen de Nederlandse recherche met Belgische en Duitse collega’s in de Euroregio Maas-Rijn. De auteurs noemen Nederland een ‘buitenbeentje’ binnen de samenwerking dat ‘irritatie en frustratie’ oproept vanwege het onvoldoende vrijmaken van capaciteit voor zaken die in Duitsland en België als belangrijk worden beschouwd (2013:138).

Hoe ziet de Nederlandse aanpak van mobiel banditisme er eigenlijk uit? Vanaf de eerste signalen over rondtrekkende bendes aan het eind van de jaren ’90 heeft Nederland verschillende maatregelen genomen om rondtrekkende groepen van MOE-landers aan te

pakken. Sinds 2010 is de bestrijding van mobiel banditisme gestaag gestegen op de lijst van prioriteiten.

In januari 2010 is een ‘proeftuin’ gestart met als doel de uitwisseling tussen bedrijfsleven en politie van beeldmateriaal en informatie over de werkwijzen van de bendes te verbeteren en de gegevens van detailhandel, politie en OM met elkaar in verband te brengen. Het KLPD heeft een database opgezet waarin deze gegevens worden opgenomen en vervolgens geanalyseerd. Daarna worden de data gebruikt om bedrijven op risico’s te attenderen en suggesties voor preventie aan te reiken (PN9).

In januari 2012 is een landelijke databank mobiel banditisme opgericht bij de Dienst IPOL van het KLPD (KLPD, 2012), waarmee een belangrijke stap is gezet in het verzamelen en bewaren van informatie. Na de oprichting van het Europees Strafrechtregister Informatiesysteem (ECRIS) in april 2012 is op nationaal niveau het programma Progis van start gegaan. Dit programma voor identiteitsvaststelling zal door alle politiebureaus in Nederland en door het OM in gebruik worden genomen.

Een andere maatregel betreft de toepassing van (super)snelrecht, hetgeen inhoudt dat een verdachte na de termijn van in verzekeringstelling (drie dagen) in bewaring wordt gesteld en zijn of haar zaak binnen 14 dagen behandeld wordt door de politierechter (Menukaart (super)snelrecht, 2009). Een voorwaarde hierbij is dat direct bewijs geleverd kan worden (bijvoorbeeld bij winkeldiefstal). Een andere maatregel betreft de voorwaardelijke invrijheidstelling waarna een vreemdeling zonder verblijfsrecht kan worden uitgezet (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 8 juli, 2011).

In 2007 heeft de Minister van Justitie het Bureau Ontnemingswetgeving Openbaar Ministerie (BOOM) aangewezen als nationaal Asset Recovery Office voor Nederland in het kader van de samenwerking tussen EU-landen op het gebied van de identificatie en confiscatie van illegaal geld.

Politie en OM hebben afspraken gemaakt over de aanpak van diverse vormen van criminaliteit (zoals overvallen, straatroof en woninginbraken) en een aantal regionale ‘High Impact Crime-teams’ opgericht. In 2011 is een gezamenlijk project voor de aanpak van voertuigcriminaliteit van start gegaan waarin het Verzekeringsbureau bestrijding Voertuigcriminaliteit, de ANWB, de politie en de Stichting Aanpak Voertuigcriminaliteit participeren.

Een andere belangrijke ontwikkelingen betreft iTrechter, een door het KLPD ontwikkeld systeem waarin verschillende databanken – Xpol, BPS (spoor), Tobias, Tracopol, de Rijksdienst voor het Wegverkeer, de Basisvoorziening Handhaving (BVH), het Herkenningssysteem (HKS) en de Kamer van Koophandel – worden gekoppeld. ‘Met de hits van dit systeem kan de Nationale Politie realtime handhaven en opsporen’ (PN3). Deze technologische informatievoorzieningen dienen niet ter vervanging van gewone controles. Het doel van regelmatige controleacties, meestal op snelwegen en soms in coördinatie met buitenlandse collega’s, blijft het identificeren en afschrikken van mobiele bendes (KLPD, 2012:77).

CrimiNee! is een initiatief van het Regionaal Platform Criminaliteitsbeheersing (RPC) Oost Brabant. Hierin werken bedrijfsleven, de Kamer van Koophandel, politie, justitie en overheden samen om de criminaliteit in het publieke domein tegen te gaan. ‘Voorkomen moet worden dat Zuid-Nederland verwordt tot het “logistieke riool” van Europa’ (www.crimineeserver.nl). Een van de projecten van CrimiNee! is ‘Secure Lane’, een methode om transportcriminaliteit aan te pakken door middel van een ‘slim’

camerabewakingsysteem dat verdachte bewegingen van automobilisten signaleert zodat de politie bij ladingdiefstal tijdig ter plaatse kan zijn. Het probleem is echter dat Secure Lane niet verder dan de landsgrenzen reikt. *‘De autoweg van Rotterdam naar Eindhoven en verder naar Venlo zit helemaal dicht met bewaking en de diefstallen lopen daar echt terug’* (PN11). *‘Onze aanpak stopt bij de grens en je bent binnen vijf minuten de grens over. We hebben daar geen zicht op en we zijn die goederen dan echt kwijt, daar weten we niets van’* (PN11). Sinds 2010 is op initiatief van Transport en Logistiek Nederland het projectteam ladingdiefstallen in Zuid-Nederland actief. Met de komst van de Nationale Politie is echter niet duidelijk wat er met deze aanpak van transportcriminaliteit gaat gebeuren (SN9).

Een nieuwe methode op het gebied van *intelligence* wordt in de laatste jaren toegepast in de vorm van uniforme informatiesystemen zoals Blue View, BHV en BVO, die de analyse van grote hoeveelheden data mogelijk maken: de Fluide Netwerk aanpak. De politie beschikt echter over onvoldoende ICT-kennis om deze data te analyseren en er zijn niet genoeg specialisten die de nieuwe informatiemethoden verder kunnen ontwikkelen (Rienks en De Wit, 2012).

De politie heeft daarnaast ook ‘Acties Waakzaam mobiel banditisme’ opgezet, die vooral gericht zijn op woning- en bedrijfsinbraak. Een recente ontwikkeling betreft het Convenant Bestrijding Rondtrekkende Dadergroepen, dat op 27 februari 2012 werd ondertekend door de Minister van Veiligheid en Justitie en Detailhandel Nederland. Het convenant is onderdeel van het bredere publiek-private ‘Actieplan bestrijding criminaliteit bedrijfsleven’ en heeft tot doel de samenwerking te verbeteren in de strijd tegen mobiel banditisme.

Al deze maatregelen en initiatieven hebben ontegenzeggelijk tot resultaten geleid in de strijd tegen mobiel banditisme. Op sommige onderdelen zijn belangrijke successen geboekt, zoals blijkt uit de daling van het aantal ladingdiefstallen en gevallen van skimming. Daar staat tegenover dat veel van onze respondenten niet moe werden te benadrukken dat er nog veel obstakels overwonnen moeten worden.

‘Bij Nederland gaat het om een kwestie van structuur, van versnippering, maar ook van een slechte IT-huishouding; dat hou je niet voor mogelijk in 2013... Er is een ongelofelijk gebrekkige capaciteit bij justitie en politie bij jullie. Zo weinig mensen, zeker bij justitie’ (PN16). Maar ook over de houding van Nederlandse wetshandhavers werden klachten opgetekend: *‘Belgische collega’s kregen van Nederlandse collega’s te horen: ‘nou, we zullen kijken wat we voor u kunnen doen...’ zelfs als het over hun eigen problemen gaat. Dus ja, mentaal loopt het niet ook in Nederland’* (PN17).

Meerdere respondenten maakten melding van chaos, het gebrek aan een ‘totaalplaatje’ en aan een centrale informatiebank, maar ook traagheid, bureaucratie en een gebrek aan betrokkenheid kwamen ter sprake.

Het rapport van de Detailhandel uit 2009 vermeldt dat informatie en ideeën van de Oost- en Midden-Europese politie over de leiders van criminele organisaties vaak naar de Nederlandse politie worden doorgestuurd maar dat die informatie vervolgens niet wordt gebruikt, waarmee schade wordt toegebracht aan de onderlinge vertrouwensrelaties (Detailhandel, 2009: 34). Tijdens ons onderzoek kregen we vergelijkbare klachten te horen. Vertegenwoordigers van de Bulgaarse politie merkten op dat het *‘heel irritant is om urenlang details over individuele criminelen naar Nederland te faxen en vervolgens te ontdekken dat die papieren door de Nederlandse politie in een la worden gestopt en*

daarna vergeten' (RB4). *'Het is belangrijk om elkaars voorschriften te kennen. Dit speelt met name een rol bij verzoeken om wederzijdse rechtshulp. De regels in Polen zijn: bewijs moet volgens de voorschriften verkregen worden. De rechtshulp uit Nederland laat altijd lang op zich wachten. De communicatie verloopt te traag'* (RP6).

Niet alleen in Oost- en Centraal-Europa maar ook in België klaagt de politie over de trage afhandeling van rechtshulpverzoeken. *'Die vragen dat ook aan Nederland, en dan loopt dat gewoon dood, omdat het veel te lang duurt'* (SN9). *'In gevallen van ladingdiefstal zijn de bureaucratische procedures vaak lastig en het belang van de ondernemer wordt vaak ondergeschikt gemaakt aan hoe de politie werkt. Daar kunnen we weken mee bezig zijn... dat is inefficiënt, een drama. En die crimineel is al lang weg'* (SN9). *'Jullie politie is traag, ze zitten te veel koffie te drinken in plaats van achter criminelen aan te gaan'* (RB4). *'De informatie-uitwisseling verloopt traag. Schiet toch op! De boeven wachten niet tot de Nederlandse officier terug is van vakantie; het maakt ze niet uit of hij lunchpauze heeft of op weg naar kantoor in de file zit'* (RB5).

De Nederlandse politie zou ook onvoldoende oplettend zijn. *'Bijvoorbeeld, als ze (een bende) met zijn vieren op pad gaan, stelen ze vier laptops, vier camera's, van alles vier stuks en ze leggen de spullen in tassen achterin. Als de politie jou stopt, checken ze je nooit als alles er normaal uitziet. Ze zijn niet geïnteresseerd in de spullen in je tas als ze niet speciaal naar jou op zoek zijn, maar alleen als ze een reden hebben. En serieus, de jongens die voor mij in het buitenland werken zien er goed uit, ze zijn goed gekleed, Armani, Louis Vuitton, niemand verdenkt ze. Ze zien er uit als toeristen. Maar eigenlijk is geen enkele toerist in Nederland normaal, vanwege de wiet en zo'* (RP2).

Vertegenwoordigers van justitie en opsporingsinstanties in Oost- en Centraal-Europa maakten melding van een 'tekort aan kennis' en een 'te zachte aanpak' bij de Nederlandse politie. Er werden soms grappen gemaakt over de Nederlandse aanpak maar er was ook irritatie: *'Ik herinner me een geval waarin een Nederlandse kennis, een Nederlandse politieman, mij vroeg hoe het kwam dat zo veel Litouwers 'Aš Durnius' heetten. In het Litouws betekent dat 'ik ben een dwaas'. Ze namen de Nederlandse politie dus gewoon in de maling'* (RL5). *'Ze kennen hun eigen criminelen niet eens. Denk je dat ze onze criminelen wel kunnen vinden?'* (RL16). Volgens de Litouwse politie is het van belang om individuele criminelen goed te kennen en ze na hun vrijlating te volgen. Vooral de leiders van de bendes moeten niet het gevoel krijgen dat ze niet in de gaten worden gehouden. *'Ons verzoek aan Nederland is: laat ons weten wanneer onze criminelen vrij komen uit jullie gevangnissen. Dan hebben we er weer controle over'* (RL15). Een Poolse politievertegenwoordiger: *'in contacten met de Nederlandse politie krijgen we vaak de indruk dat zij niet veel weten over wat er op hun eigen territorium gebeurt wanneer het over de activiteiten van criminele groepen gaat... Maar dat is ook begrijpelijk wanneer het om buitenlanders gaat, zoals Polen. Er zijn culturele verschillen, maar het is ook moeilijk om bijvoorbeeld te infiltreren.... Poolse groepen zijn wel niet hermetisch gesloten, maar natuurlijk is het moeilijk werken voor buitenlandse korpsen wanneer ze met deze groepen geconfronteerd worden'* (RP6).

Nederlandse politieagenten staan in Oost-Europa bekend om hun 'te vriendelijke' attitude. *'Waarom zijn ze zo zachtaardig? Ze moeten veel agressiever optreden'* (RR9). *'Jullie moeten ze eerst in de boeien slaan en dan pas praten'* (RB5). *'In Nederland is de politie veel softer dan in Roemenië'* (RR12).

Ook hebben politievertegenwoordigers in Oost- en Centraal-Europa het idee dat er in Nederland weinig aan preventie wordt gedaan. *‘Er is geen beveiliging en zelfs geen alarm in de winkels. Vooral juwelierszaken worden slecht of helemaal niet beveiligd. Een alarm noem ik nog geen beveiliging. Er moet in iedere juwelierszaak een gewapende beveiligiger staan, zoals bij ons’* (RL12).

De Nederlandse aanpak en de houding van de Nederlandse politie en justitie worden gezien als een van de redenen waarom criminelen voor Nederland kiezen. *‘De Duitsers hebben een hardere aanpak geïmplementeerd en de Fransen hebben alle Roma-criminelen het land uitgezet. Ze zien dat ze in deze landen niets meer te zoeken hebben en gaan naar andere landen, naar het noorden en ook naar Nederland’* (RL20). *‘Als jullie strenger gaan straffen, dan gaan ze vanzelf weg. Misschien vinden ze Nederland dan minder aantrekkelijk’* (RB4).

Preventieve maatregelen (vooral beveiliging) werden vaak genoemd als een middel om Oost- en Centraal-Europese criminelen te ontmoedigen om diefstallen in Nederland te plegen. Technologische beveiligingsmaatregelen kunnen worden ingezet om de traceerbaarheid van producten te verhogen. *‘Voor de politie is het veel minder aantrekkelijk om er echt werk van te maken als het moeilijk traceerbaar is. Als ze al eens ergens beslag op leggen, hebben ze wel een hele lading goederen, maar van wie zijn die dan eigenlijk en hoe krijgen ze die terug bij degene van wie ze gestolen zijn?’* (SN1). *‘Steeds vaker worden er spullen teruggevonden, maar de politie doet er heel moeilijk over om daar achteraan te gaan. Je moet zoveel doen om de politie te bewegen ergens achteraan te gaan. Als je niet snel genoeg handelt, zijn de spullen gewoon weg. Ik denk dat de politie er de tijd en de manschappen niet voor heeft’* (SN6).

Behalve de geringe capaciteit van de politie worden ook beperkte acties en privacykwesities genoemd. Onder de naam ‘Stopheling’ hebben politie en OM een website gelanceerd waar consumenten kunnen controleren of te koop aangeboden goederen gestolen zijn. *‘Stopheling is een goed initiatief, maar dat is meer voor luxe producten’* (SN8). *‘We mogen elkaar niet waarschuwen, niet zomaar foto’s delen met andere bedrijven. Als je jouw registratiesysteem niet hebt aangemeld bij het CBP dan mag je die camerabeelden niet delen. Je mag daar geen database van bijhouden’* (SN11). Een sms-alert-systeem dat in Denemarken wordt gebruikt werd door enkele respondenten genoemd als een mogelijkheid om elkaar te waarschuwen tegen dieven. *‘Stel dat er een drogisterij in Roermond wordt overvallen door een rondtrekkende bende en dat dan in een straal van 50 of 100 km alle drogisterijen een sms ‘je krijgen...’* (SN2).

De beperkingen van beveiliging hebben echter ook te maken met de keuze voor een open structuur in grote winkels en supermarkten. *‘Open winkelconcepten, komt u maar binnen... Dus ergens roepen we het ook een beetje over ons zelf af, we bepalen zelf in feite of we bepaalde risico’s lopen of niet.... Winkeldiefstal is van alle tijden. Iedereen jat, althans potentieel’* (SN7). *‘De beveiliging heeft nu wel zijn grens bereikt. Dit moet op politiek niveau aangepakt worden’* (SN2).

Detailhandel Nederland (DHN) bepleit al sinds een paar jaar een landelijk verbod op het gebruik van geprepareerde tassen, ook wel rooftassen genoemd. Individuele gemeenten kunnen winkeliers steunen door een dergelijk verbod in te voeren. Met een artikel in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) wordt het dan voor winkeliers mogelijk om ter plaatse in te grijpen om winkeldiefstal te voorkomen. In mei 2013 spraken 58 van de 100 grootste gemeenten hun steun uit voor een verbod op rooftassen

(Platform Detailhandel Nederland, 2010). Geprepareerde tassen zijn tassen waarvan de voering is voorzien van aluminiumfolie. *‘Kippengaas. Het zijn tassen, het zijn dozen, met sinterklaaspapier bijvoorbeeld, en een klep die open gaat. Je ziet bijna niet dat het open kan en het maakt geen geluid omdat het op dat schuimplastic terecht komt... En als die doos is voorzien van aluminiumfolie of kippengaas dan reageren de artikelen niet als je door de poortjes loopt. En dat gebeurt ook met jassen... dat de voering van de jas geprepareerd is’* (SN7).

In het KLPD rapport van 2012 werd de suggestie geopperd om via liaison officers in de bronlanden berichten te verspreiden over de strenge aanpak van mobiel banditisme in Nederland. Het is dan echter wel zaak dat deze berichten de realiteit in Nederland weerspiegelen. *‘Een voorbeeld zijn de campagnes tegen vrouwenhandel. In de kranten en op posters op straat staan afschrikwekkende beelden en waarschuwingen, maar op MTV en op het Internet zien jonge meisjes hoe ze geld kunnen verdienen in luxe escortclubs. Of ze zien hoe hun buurvrouw een nieuwe auto koopt na een paar maanden werken in de prostitutie in Nederland. Wie denken jullie dat ze zullen geloven?’* (RB4). De Roma die luxe woningen laten bouwen met in West-Europa verdiend crimineel geld, vervullen een vergelijkbare voorbeeldfunctie. Voor jonge mensen in Oost- en Centraal-Europa speelt de omgeving een belangrijke rol in de sociale constructie van de ‘Europese droom’. Het beeld van Nederland als een welvarend land dat volop kansen biedt, wordt bevestigd door de succesverhalen van teruggekeerde Oost- en Centraal-Europeanen die zich luxe huizen, mooie auto’s, modieuze mobieltjes en iPads kunnen permitteren. Dergelijke uitingen van rijkdom en succes staan in schril contrast met de armzalige werkelijkheid in deze landen en kunnen mensen op het idee brengen om ook in Nederland uit stelen te gaan. Daarom moet de vraag gesteld worden hoe Nederland minder aantrekkelijk gemaakt kan worden voor Oost- en Centraal-Europese criminelen.

b. In Oost- en Centraal-Europa

In het Europol-rapport ‘Organized Crime Threat Assessment 2011’ wordt Litouwen 24 keer genoemd. Volgens de Litouwse politie is dat omdat de Litouwse autoriteiten uitstekende samenwerkingsverbanden hebben ontwikkeld met hun buitenlandse collega’s en Litouwse criminele groepen om die reden vaker worden opgerold dan groepen uit andere landen (*The Baltic Course*, 13 mei 2011). *‘We kennen de lokale misdaadgroepen en de informatie wordt naar onze buitenlandse collega’s gestuurd ... criminelen kunnen minder makkelijk misdaden in Litouwen plegen en daarom gaan ze naar het buitenland’* (Ramunas Matonis, geciteerd in *The Baltic Course*, 13 mei 2011). *‘Alle grote criminelen in Litouwen zijn opgepakt of onschadelijk gemaakt’* (RL5). *‘Onze politie is zeer efficiënt. Daarom kunnen de criminelen hier geen misdaden meer plegen en gaan ze ergens anders naartoe’* (RL15).

Litouwen maakt deel uit van de zogenaamde ‘North-East Criminal Hub (OCTA, 2009:29). Het concept ‘criminal hub’ wordt overigens bekritiseerd omdat het te vaag en te abstract zou zijn (European Parliament, 2011: 23). De Litouwse georganiseerde misdaadgroepen worden gezien als de dominante spelers in een regio waar ook Poolse, Letse en Estse criminelen actief zijn. Regionale fora zoals de ‘Baltic Sea Conference on Combating International Crime’ functioneren volgens de Litouwse politie efficiënter en

doelgerichter dan groots opgezette EU-vergaderingen. *‘We spreken daar ook met vertegenwoordigers van landen die niet tot de EU behoren, zoals Russen, Oekraïners en Wit-Russen. Die hebben dezelfde manier van werken als wij en we begrijpen elkaar goed omdat wij problemen hebben met georganiseerde misdaadgroepen uit deze landen’* (RL12).

Ook de prioriteiten van de Poolse opsporinginstanties liggen niet bij de in West-Europa opererende mobiele bendes. *‘Poolse criminelen vormen geen uitdaging, niet voor de Nederlandse en niet voor de Poolse politie. Het echte probleem ligt bij gewelddadige en hermetisch gesloten groepen Bulgaren, Roemenen, Russen en Aziaten. Deze groepen rekruteren nieuwe leden binnen hun eigen kring van bloedverwanten. Omdat de politie dergelijke groepen niet kan infiltreren, zijn ze moeilijk op te sporen’* (RP6).

Waar het Nederland betreft, wil de Poolse politie graag geïnformeerd worden (via formele of informele kanalen) over de situatie van de Poolse arbeiders, niet alleen over de criminelen onder hen, maar ook over gevallen van uitbuiting. Ze willen weten of de Nederlandse politie daarvan op de hoogte is en ze streven naar samenwerking op dit terrein tussen de Nederlandse en de Poolse politie (RP9; RP10; RP11). Volgens het Litouwse OM vormt vrouwenhandel het belangrijkste gezamenlijke probleem van Litouwen en Nederland (RL21).

Veel samenwerkingsproblemen zijn volgens de Poolse politie te herleiden tot de verschillende rechtssystemen. *‘Stel dat er gestolen fietsen uit Nederland in Polen op het internet worden aangeboden. De Nederlandse politie herkent die fietsen en komt naar Polen, maar dan kunnen wij niets doen. Er moet dan een officieel rechtshulpverzoek komen zodat wij informatie kunnen geven of een persoon aanhouden. Zo’n verzoek moet tussen het OM in Nederland en het OM in Polen geregeld worden’* (RP9). *‘De meeste informatie wordt via Interpol uitgewisseld, via de liaison officer, maar het is ook goed om te weten met wie je direct contact kan leggen’* (RP10).

De politie in Nederland zou volgens de Roemeense politie veel kunnen leren van hun ervaringen met woninginbrekers (RR6). Een Bulgaarse respondent: *‘...als er Bulgaarse politieagenten in Amsterdam op straat zouden lopen, zou dat een geweldig afschrikkingeffect hebben op Bulgaarse criminelen in Nederland’* (RB1). *‘Wanneer Nederlandse politieagenten met Roma te maken krijgen, weten ze niet wat ze moeten vragen. Nodig dan Bulgaarse agenten uit om mee te lopen’* (RB7). *‘De Bulgaarse politie is veel krachtadiger en professioneler dan de Nederlandse. De Nederlandse politie zou Bulgaarse politiemensen in hun korpsen moeten gebruiken’* (RB3).

Daartegenover is er bij de politie in Oost-Europa wel degelijk ook zelfkritiek te beluisteren: *‘Onze (Litouwse) politie is niet beter dan die in andere postcommunistische landen. Ze zijn heel gesloten en provinciaal. Ze spreken hun talen niet en zijn niet bereid om met Europa samen te werken’* (RL6).

Respondenten die niet tot de wereld van politie en justitie behoorden, gingen in hun kritiek op de Oost-Europese handhavers van de wet nog aanmerkelijk verder: *‘Ik zal nooit naar de Roemeense politie gaan om ergens aangifte van te doen. Ik wil niets met die maffia te maken hebben’* (RR7). *‘De grootste maffia in Bulgarije is de politie’* (RB11). *‘Wat is maffia? De Bulgaarse politie, dát is de maffia’* (RB10). *‘Het meeste corrupte orgaan in Roemenië is de politie en daarna komen de politici’* (RR5). *‘De politie is corrupt en dat heeft alles te maken met de nalatenschap van het communisme.’*

Met de volgende generatie wordt het anders. Bulgaren zijn goede mensen. Alles zal veranderen' (RB10).

Er worden in Nederland aanzienlijke inspanningen verricht om Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende bendes aan te pakken. Deze inspanningen betreffen zowel repressieve en preventieve maatregelen als nieuwe wetten en operationele, bestuurlijke en technologische vernieuwingen. In Nederland is het bestrijden en voorkomen van mobiel banditisme in 2011-2012 tot prioriteit verheven. Hiermee volgt Nederland andere West-Europese landen die al langer worstelen met deze problematiek.

Anderzijds krijgt het probleem van rondtrekkende criminelen weinig aandacht en prioriteit in de bronlanden. In alle vier de bestudeerde landen werd benadrukt dat de plaatselijke autoriteiten andere zorgen en problemen hebben waar het gaat om de georganiseerde misdaad en dat mobiel banditisme vooral een West-Europees probleem is. Dit alles neemt echter niet weg dat politie en justitie in Polen, Litouwen, Bulgarije en Roemenië zich wel degelijk bereid tonen om assistentie te verlenen in de strijd tegen de criminele bendes die Nederland onveilig maken, al was het maar als bewijs van loyaliteit aan de Europese Unie.

Er bestaan aanzienlijke verschillen tussen West- en Oost-Europa waar het gaat om beleid en praktijk, niet alleen vanwege structurele belemmeringen en capaciteitsproblemen, maar ook als gevolg van verschillen in werkwijze en gangbare wederzijdse stereotyperingen: de Nederlandse agenten worden door hun Oost- en Centraal-Europese collega's vaak afgeschilderd als trage en luie bureaucraten, terwijl de Nederlanders hun buitenlandse collega's soms ten onrechte van corruptie verdenken. In onze aanbevelingen worden op basis van een analyse van de verzamelde opvattingen, ideeën en ervaringen van de verschillende respondenten concrete adviezen gegeven om culturele, praktische en beleidsmatige verschillen te overbruggen.

7. Conclusies

In de 21ste eeuw wordt georganiseerde misdaad geassocieerd met ‘global crime’: bijna altijd is er sprake van zogenaamde ‘*transnational flows*’ (mobiliteit van goederen, mensen, geld, enz.). Tussen de moderne mobiele bandieten en de criminele bendes die eeuwen terug al door ons land trokken, bestaan duidelijke overeenkomsten in organisatie, samenwerkingspatronen en werkwijzen. Rondtrekkende bendes maakten zich in vroeger tijden schuldig aan dezelfde delicten als de bendes van tegenwoordig: diefstal, roof en inbraken. In Nederland waren ze van streek tot streek anders georganiseerd en pasten ze hun delicten aan de plaatselijke omstandigheden aan.

Uit de geschiedenis van het mobiele banditisme leren we dat etniciteit een belangrijke rol speelde in de verschillen in modus operandi, motieven en samenstelling van de bendes. Ook in ons onderzoek hebben we de etnische herkomst van criminele groepen nader geanalyseerd. Het bleek dat de Romafamilies uit Roemenië en Bulgarije die vandaag de dag in Nederlandse steden actief zijn, andere motieven, gedragscodes en werkwijzen hebben dan bijvoorbeeld professionele Litouwse autodieven.

Net als vroeger zien we ook vandaag grote verschillen tussen mobiele bendes waar het gaat om verblijfsduur, verblijfplaatsen en gevolgde routes. Sommige bendes blijven gedurende langere perioden in Nederland, terwijl andere binnen 24 uur met de gestolen goederen naar hun eigen land terugkeren.

Aan het begin van de jaren negentig had de georganiseerde misdaad in de meeste landen van Oost- en Centraal-Europa de trekken van een ‘diabolische trojka’ (Friedman, 2000), een configuratie die bestond uit leden van het oude staatsapparaat (de *nomenklatoera*), professionele criminelen en zwartemarkthandelaren en een nieuwe klasse van ‘zakenlui’. Corruptie en afpersing waren aan de orde van de dag als gevolg van het feit dat het overgangsproces naar een vrijemarkteconomie niet gepaard ging met effectieve regulering. Alle postsocialistische staten kregen te maken met georganiseerde misdaadgroepen. De omvangrijke georganiseerde misdaad die in de postsocialistische periode tot ontplooiing kwam, ligt aan de basis van het hedendaagse fenomeen mobiel banditisme.

In alle vier door ons bestudeerde landen hebben zich na de val van het communisme en de uitbreiding van de EU dezelfde processen voltrokken. Na de openstelling van de grenzen met de nieuwe lidstaten van de Europese Unie bestond er een gerede kans dat de georganiseerde misdaad uit Oost- en Centraal-Europa zich over West-Europa zou verspreiden.

In de jaren 2000 werd de plaats van de grote hiërarchische criminele organisaties uit de jaren ‘90 overgenomen door tientallen kleinere netwerken van professionele criminelen die elkaar opzochten om bepaalde criminele activiteiten te plegen. In deze netwerken worden individuen snel vervangen en nieuwe leden makkelijk gerekruteerd. De leiders kennen elkaar en verdelen de territoria of maken duidelijke afspraken over markten en klanten. Er is bovendien sprake van specialisering: sommige misdaadgroepen houden zich vooral bezig met autodiefstallen, andere met georganiseerde overvallen op juwelierszaken en weer andere hebben zich toegelegd op de drugshandel.

In alle vier de landen bevinden zich etnische misdaadgroepen (vooral Roma) die in familie- of clanverband georganiseerd zijn en waar taakverdeling en hiërarchie een centrale rol spelen. Ook deze groepen zijn gespecialiseerd in bepaalde delicten, zoals zakkenrollerij, prostitutie, bedelarij, inbraak, winkeldiefstal en straatroof. Deze groepen zijn zowel in eigen land als in West-Europa actief. Het gezamenlijk ‘verdiende’ geld wordt voor het overgrote deel geïnvesteerd in onroerend goed in eigen land.

In alle vier de landen is de samenleving doortrokken van corruptie, de erfenis en onvermijdelijke consequentie van de vroegere socialistische economie. Ondanks de strenge toetredingseisen en de optimistische verwachtingen van de EU dat dit verschijnsel effectief bestreden zou gaan worden, speelt corruptie nog steeds een belangrijke rol op alle niveaus in de vier landen.

Als gevolg van de sociale ongelijkheid en extreme armoede (vooral op het platteland en in de Romagetto’s), de lage lonen, de discriminatie en de xenofobie hebben deze landen veel inwoners welbeschouwd weinig te bieden. Velen van hen gaan daarom in West-Europa op zoek naar mogelijkheden om hun economische positie te verbeteren.

In het onderhavige onderzoek hebben we een onderscheid gemaakt tussen twee typen in Nederland opererende criminelen uit Oost- en Centraal-Europa: ‘overlevingscriminelen’ en professionele dieven. De focus van dit rapport ligt op professionele criminelen die in groepsverband opereren en een duidelijke taakverdeling hanteren. Deze taken lopen uiteen van het lokaliseren van doelwitten en het verzamelen van informatie over markten, objecten en potentiële slachtoffers tot de daadwerkelijke diefstallen, inbraken, koeriersdiensten en heling van gestolen goederen.

Binnen de categorie ‘professionele dieven’ onderscheiden we drie subcategorieën: 1. mobiele bandieten die lid zijn van een grote criminele organisatie in eigen land of door deze organisaties worden gerekruteerd voor bepaalde operaties (zoals de *Augurkas* in Litouwen); 2. mobiele bandieten die zich in het buitenland organiseren en langere perioden in het buitenland verblijven om criminaliteit te plegen; 3. Romafamilies die rondtrekken van het ene naar het andere land om criminaliteit te plegen en die na enige tijd terugkeren naar Roemenië of Bulgarije om daar het crimineel verkregen geld te investeren.

De eerste subcategorie bestaat uit mobiele bendes die veelal deel uitmaken van grote criminele netwerken waarin taakverdeling en controle een belangrijke rol spelen. Bij hun criminele operaties zijn verschillende actoren betrokken: opdrachtgevers, financiers, ‘spotters’, dieven/inbrekers, koeriers en brokers. Eventuele ‘gelukzoekers’ of avonturiers die naar Nederland afreizen om op eigen initiatief te opereren worden door de criminele organisaties nauwlettend in de gaten gehouden en zodra blijkt dat deze individuen auto’s stelen voor andere doelen dan eigen gebruik (bijvoorbeeld het vervoer van gestolen goederen), worden ze bedreigd.

Een andere vorm van bendevorming vindt plaats in West-Europa, buiten de bronlanden (subcategorie 2). Deze bendes worden geformeerd rond een leider die ook als opdrachtgever en heler functioneert. Hij/zij plant de operaties, ronselt mensen afkomstig uit de eigen omgeving of uit het bronland en verdeelt vervolgens de taken. Deze bendes richten zich vooral op winkeldiefstal en woning- en bedrijfsinbraken.

De derde categorie van mobiele bendes bestaat uit Romafamilies die met meerdere familieleden door West-Europa trekken. Deze groepen houden zich vooral

bezig met zakkenrollerij, bedelarij en winkeldiefstallen. Ook bij deze groepen bestaat er een duidelijke taakverdeling: er is een leider die (soms vanuit Bulgarije of Roemenië) opdrachten geeft aan de mannen, vrouwen en kinderen onder hem die zich allemaal in bepaalde delicten gespecialiseerd hebben.

De modus operandi van de criminele groepen heeft veel te maken met de aard van de gepleegde delicten, die variëren van winkeldiefstal met een geprepareerde tas in een drogisterij of supermarkt tot het gebruik van geavanceerde computertechnologie om alarmsystemen uit te schakelen tijdens de diefstal van auto's. In dit rapport hebben we geprobeerd de verschillende werkwijzen zo gedetailleerd mogelijk in kaart te brengen.

Ook de doelwitten van de mobiele bendes lopen uiteen. Trends en modes in de bronlanden spelen hierbij een belangrijke rol: zo worden er maar weinig extreem dure auto's in Nederland gestolen omdat deze merken in de bronlanden worden geassocieerd met negatieve stereotypen ("maffia") en kan het aantal diefstallen van een bepaald type moderne camera opeens stijgen, niet vanwege prijsverschillen maar omdat het bezit van een dergelijke camera in het bronland tot statusverhoging leidt.

Uit ons onderzoek blijkt voorts dat er kanttekeningen moeten worden geplaatst bij de 'mobiliteit' van de beschreven misdaadgroepen. Het heersende beeld van supersnelle criminelen die *hit-and-run* technieken toepassen, moet worden genuanceerd in het licht van onze bevindingen dat sommige bendes langere tijd in Nederland verblijven en duurzame contacten onderhouden met landgenoten, te weten migranten die hier werken of studeren. Deze contacten zijn van groot belang bij het faciliteren van criminele activiteiten en bij de heling en snelle verkoop van gestolen goederen.

Op de vraag waar de in Nederland gestolen goederen naartoe gaan, op welke markten ze worden verhandeld en wie de opdrachtgevers en andere actoren op deze markten zijn, hebben we meerdere antwoorden gegeven. Er blijken verschillen te bestaan tussen Litouwen, Polen, Roemenië en Bulgarije waar het gaat om de structuur en organisatie van de illegale markt.

Onze analyse van de historische banden tussen de georganiseerde misdaad, duistere zakenlieden en corrupte politici in Oost- en Centraal-Europa aan de ene kant en de relatie tussen migranten en criminele groepen in Nederland anderzijds kan wellicht een grotere mate van inzicht verschaffen in de dynamiek van de markten in gestolen goederen. De inbedding van illegale handelingen en criminele praktijken in de legale economie moet begrepen worden als het onvermijdelijke resultaat van de in hoofdstuk 2 beschreven sociaal-politieke en culturele omstandigheden in Oost- en Centraal-Europa.

Veel van de in Nederland gestolen auto's komen via de transitlanden Litouwen, Polen, Bulgarije en (in mindere mate) Roemenië uiteindelijk terecht in de voormalige sovjetrepublieken en in Azië. Corrupte douaniers en politiefunctionarissen in deze landen werken mee aan een soepele en efficiënte doorvoer van gestolen voertuigen.

Gestolen goederen uit winkels, woningen en bedrijven worden vooral in West-Europa doorverkocht. Zwarte markten zoals die in Beverwijk spelen daarbij een cruciale rol, maar de goederen worden ook op kleinere markten in andere steden in Nederland en in de omliggende landen verhandeld.

De criminele winsten worden geïnvesteerd in onroerend goed zoals huizen en grond, in luxe auto's en andere statussymbolen of aangewend voor de rekrutering en

opleiding van nieuwe leden om zodoende het voortbestaan van het criminele netwerk te waarborgen.

Een andere vraag in ons onderzoek was: waarom komen de mobiele bendes speciaal naar Nederland? Deze vraag kan op meer manieren worden beantwoord. Het eerste antwoord heeft te maken met de bestaande beelden over Nederland. In alle vier de onderzochte landen heerst armoede en in Bulgarije en Roemenië heeft dit verschijnsel extreme vormen aangenomen. Pogingen om op nationaal en Europees niveau de armoede te bestrijden hebben tot dusver weinig uitgehaald. Roma worden nog steeds stelselmatig gestigmatiseerd en gediscrimineerd. De werkloosheid, de uitzichtloosheid, de lage lonen en de lage levensstandaard in Oost- en Centraal-Europa en, in contrast daarmee, de perceptie van Nederland als een rijk land, vormen belangrijke motieven voor vooral Roemeense en Bulgaarse criminele bendes om Nederland als werkterrein te kiezen.

Een ander antwoord op de vraag ‘waarom juist Nederland?’ luidt dat deze criminele groepen Nederland helemaal niet bovenaan hebben staan in hun lijst van populaire landen. In hun ogen is ons land toevallig één van de welvarende West-Europese regio’s waar men snel en relatief eenvoudig op illegale wijze geld kan verdienen. Nederlanders zijn volgens hen nu eenmaal goedgelovig, hebben weinig ervaring met criminelen en staan naïef in het dagelijks leven.

Voor het derde mogelijke antwoord (de lage straffen en de aangename omstandigheden in de Nederlandse gevangenissen vormen een doorslaggevend argument bij de beslissing van Oost-Europese criminelen om in Nederland delicten te plegen) hebben we in ons onderzoek geen bevestiging gevonden. De opgelegde straffen werden door de door ons geïnterviewde gedetineerden als disproportioneel hoog of als willekeurig omschreven en het principe van ‘één man per cel’ werd door diverse respondenten genoemd als de oorzaak van psychische klachten. Ook de slechte medische zorg in de gevangenissen werd genoemd als een negatief aspect van het Nederlandse penitentiaire systeem.

Er worden in Nederland diverse pogingen in het werk gesteld om rondtrekkende bendes uit Oost- en Centraal-Europa aan te pakken. Deze pogingen betreffen zowel repressieve en preventieve maatregelen als nieuwe wetten en operationele, bestuurlijke en technologische vernieuwingen. In Nederland is het bestrijden en voorkomen van mobiel banditisme in 2011-2012 tot prioriteit verheven.

In de bronlanden krijgt het probleem van rondtrekkende criminelen daarentegen veel minder aandacht en prioriteit. In alle vier de bestudeerde landen werd ons verteld dat de plaatselijke autoriteiten dringender zorgen aan het hoofd hebben ten aanzien van de georganiseerde misdaad en dat mobiel banditisme vooral een West-Europees probleem is. Er bestaan voorts aanzienlijke verschillen tussen West- en Oost-Europa waar het gaat om beleid en praktijk inzake mobiel banditisme, zowel vanwege capaciteitsproblemen en structurele belemmeringen als ten gevolge van uiteenlopende werkwijzen en wederzijdse vooroordelen.

8. Aanbevelingen

Informatie-uitwisseling

- Er moet op korte termijn een centraal informatiepunt tot stand komen waar alle beschikbare gegevens (van politie, justitie, bedrijfsleven en wetenschap) uit Nederland en andere betrokken landen bijeengebracht kunnen worden.
- Het delen van informatie tussen politie, justitie en bedrijfsleven is van belang om een gezamenlijk aanpak te garanderen.
- Er moet aandacht besteed worden aan snellere procedures voor informatie-uitwisseling, zowel binnen Nederland als met de buurlanden en de bronlanden. Er moeten duidelijke afspraken worden gemaakt over de snelheid van de informatie-uitwisseling (bij voorkeur binnen een uur).
- Er moet geïnvesteerd worden in de ontwikkeling van persoonlijke contacten met betrokkenen bij politie en justitie in de bronlanden om zodoende het onderlinge vertrouwen te versterken en stereotypen te doorbreken.

Samenwerking

- Op nationaal niveau wordt aanbevolen om een ‘stuurgroep’ bestaande uit vertegenwoordigers van politie (opsporing en handhaving), OM, bedrijfsleven, verzekeraars, wetenschappers en politici meer beslissingsvrijheid te geven bij de (operationele en administratieve) aanpak van mobiel banditisme.
- Deze stuurgroep moet een breed netwerk van internationale partners creëren om regelmatig overleg te kunnen plegen en updates te ontvangen over ontwikkelingen betreffende de georganiseerde criminaliteit in de bronlanden.

Bestuurders (op verschillende niveaus)

- Aanbevolen wordt dat bestuurders zich verdiepen in de aard en omvang van het fenomeen en in de schade aangericht door rondtrekkende bendes op landelijk en gemeentelijk niveau.
- Gemeentes die veel te maken hebben met mobiel banditisme wordt aangeraden om zowel ‘overlevingscriminelen’ als rondtrekkende bendes goed te leren kennen en van dichtbij te volgen. Nederland was niet goed voorbereid op de komst van deze criminelen en de verwachting is dat als gevolg van repressief beleid in de buurlanden Frankrijk en Duitsland meer groepen onze kant op zullen komen. Preventieve maatregelen en inzicht in het fenomeen zijn dan van groot belang.
- Er wordt aanbevolen dat burgemeesters en wetgevers met hun collega’s in de betrokken landen (al dan niet informele) afspraken maken over een gezamenlijke aanpak.
- Ook moeten vertegenwoordigers van lokaal en centraal bestuur de boodschap aan hun buitenlandse collega’s overbrengen dat mobiel banditisme een probleem is dat alle EU-lidstaten aangaat.

Politie

Kennis en trainingen

- Bestaande initiatieven (zoals het projectteam ladingdiefstallen, de aanpak van skimmen, enz.) moeten worden gecontinueerd.
- De IT-kennis bij de politie moet sterk verbeterd worden; meer IT-deskundigen moeten worden gerekruteerd.
- De politie moet specifieke kennis verwerven over criminele netwerken in de bronlanden en in West-Europa (netwerkanalyse; achtergrondinformatie over de leiders van criminele organisaties, criminele vertakkingen in West-Europese landen, enz.).
- Er moeten regelmatig trainingen, workshops of cursussen worden georganiseerd over informatie-uitwisseling, het delen van expertise met buitenlandse collega's, enz.

Concrete adviezen van respondenten bij de politie in de vier bestudeerde landen:

- Controleer de bussen die uit de grote steden in Nederland vertrekken, controleer de passagiers en de herkomst van hun spullen.
- Onderzoek de herkomst van geld dat via Western Union of MoneyGram wordt overgemaakt.
- Maak gebruik van Bulgaarse, Roemeense, Litouwse en Poolse politieofficiërs in Nederland bij contacten met ingezetenen van deze landen (met name Roma). Nederlandse agenten weten niet wat ze moeten vragen en zijn niet in staat om eventuele valse documenten te herkennen.
- Gebruik de kennis van de politie in deze landen om risico's te evalueren, inclusief de mogelijke doelen, modus operandi en gewoontes van de criminelen. De politie in deze landen kent de 'eigen criminelen' beter dan de Nederlandse politie.
- Toon meer autoriteit en kennis van zaken in contacten met verdachten en voorkom daarmee dat Nederlandse politiemensen genegeerd of uitgelachen worden.

Winkeliers

- Grote winkels hebben al veel geïnvesteerd in de beveiliging van hun goederen, maar ook kleine winkeliers zouden moeten investeren in preventieve maatregelen, vooral tijdens het openen en sluiten van hun zaken.
- Mannelijke beveiligingsmedewerkers verdienen de voorkeur. Voor daders uit de bestudeerde landen blijken mannelijke beveiligers een groter afschrikwekkend effect te hebben dan vrouwelijke.
- In alle Nederlandse gemeentes moet een verbod komen op het dragen van geprepareerde tassen (in al hun varianten).
- Creatieve ideeën en initiatieven van winkeliers moeten worden gestimuleerd; successen en *best practices* moeten worden overgedragen.

Markten

- Er moet meer geïnvesteerd worden in opsporing en handhaving op Nederlandse markten. Met name op de Beverwijkse bazaar moeten de controles geïntensiveerd worden.
- De handelaren op de markten moeten gestimuleerd (en beloond) worden om mee te werken met de politie bij de aanpak van mobiel banditisme.
- De opsporing van helers moet een hogere prioriteit krijgen bij de politie.
- In Nederland wonende personen afkomstig uit de vier bestudeerde landen (waaronder studenten) treden soms op als 'spotters' of helers. Meer accent moet gelegd worden op de opsporing van deze personen.

Preventie op straat

- Er moet een voorlichtingscampagne komen (posters, TV-spots, enz.) over de oplichtingstrucs van Romazakkenrollers.
- Ook moet het grote publiek geattendeerd worden op de 'zwakke plekken' waar tassen, fietsen en auto's gestolen worden (het supermarktkarretje, een bank in het park, onverlichte parkeerplaatsen, enz.).

Wetenschappelijk onderzoek:

- Er moet meer onderzoek verricht worden naar specifieke aspecten van mobiel banditisme om de voortgaande ontwikkelingen in de Oost- en Centraal-Europese georganiseerde misdaad te volgen.
- Thema's als de rol van corruptie bij politie, justitie, politiek, advocatuur en ngo's in de bij mobiel banditisme betrokken landen; nieuwe illegale markten in deze landen; samenwerking tussen verschillende Oost- en Centraal-Europese bendes in West-Europa, enz. moeten nader bestudeerd worden.
- Er moet meer onderzoek komen naar de omstandigheden in de Romagetto's en naar de pushfactoren die ten grondslag liggen aan mobiel banditisme. Dit onderzoek dient bij voorkeur verricht te worden door een onderzoeker die Romani spreekt, de lokale setting kent en het vertrouwen van respondenten kan winnen.
- Onderzoek naar de samenwerking tussen de Nederlandse en de Oost- en Centraal-Europese politie kan helpen bij het wegnemen van praktische obstakels en wederzijdse vooroordelen.

EU-aanpak:

- De EU zou een centrale rol moeten spelen in het stimuleren en faciliteren van samenwerking tussen West-Europa en Oost- en Centraal-Europa.
- De internationale informatie-uitwisseling moet beter georganiseerd worden, niet alleen in Europees verband, maar ook met landen buiten de EU waar veel in West-Europa gestolen goederen uiteindelijk terechtkomen (zoals voormalige sovjetrepublieken en enkele Aziatische landen).

- West-Europese landen die met mobiel banditisme worden geconfronteerd moeten van de EU eisen dat er druk wordt gezet op de overheden in de bronlanden. De mentaliteit van 'dit is niet ons probleem' moet veranderen; mobiel banditisme is een probleem voor álle lidstaten.
- Er moet regelmatig gecontroleerd worden of de Oost- en Centraal-Europese landen de in dit verband relevante internationale afspraken nakomen en daarbij moeten sancties niet op voorhand worden uitgesloten.

9. Literatuur

Albu, P., 2007. *Crima organizata in perioada de tranzitie-o amenintare majora la adresa securitatii internationale* (Organized crime during transition - a major threat to International Security). Bucharest: Ministry of Interior and Administrative Reform.

Andreev, S. 2009. The unbearable lightness of membership: Bulgaria and Romania after the 2007 EU accession, in: *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (3): 375-393.

Andresen, M., 2009. Crime in Lithuania. The Impact of Accession to the European Union, in: *European Journal of Criminology*, 6 (4), pp. 337-360.

Aromaa, K. (ed), 1998, *The Baltic region: insights in crime and crime control*, Oslo: Pax Forlag.

Balkelis, T., 2008, Social Banditry and Nation-Making: The Myth of a Lithuanian Robber, in: *Past and Present*, 198 (1), pp. 111-145.

Barany, Z., 2002, *The East European gypsies: regime change, marginality, and ethnopolitics*, New York: Cambridge University Press.

Berger, N. & Wolf, S. (2011). *Esten, Letten en Litouwers in Nederland*. Utrecht: FORUM.

Blok, A., 1972, The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered, in: *Comparative Studies in Society and History*, 14 (4), pp. 494-503.

Blok, A., 1991, *De Bokkenrijders. Roversbenden en geheime genootschappen in de Landen van Overmaze, 1730-1774*. Amsterdam: Bert Bakker.

Border Guard Warsaw, 2012, *Przestepczosci zorganizowanej w Polsce* (Organized Crime in Poland) (in Polish), Warsawa.

Boerman, F., M. Grapendaal e.a., 2008, *Nationaal dreigingsbeeld 2008. Georganiseerde criminaliteit*, Zoetermeer, KLPD – dienst IPOL.

Boerman, F., Grapendaal, M., Nieuwenhuis, F., & Stoffers, E. (2012). *Nationaal dreigingsbeeld 2012. Georganiseerde criminaliteit*. Dienst IPOL.

Boom, J. de, Weltevrede, A.M., Rezai, S. & Engbersen, G., 2008, *Oost-Europeanen in Nederland; een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en migranten uit voormalig Joegoslavië*. Rotterdam: Risbo.

Bovenkerk, F., 2001, *Misdaadprofielen*, Amsterdam: Meulenhoff.

- Bovenkerk, F. en Y. Yesilgöz, 1998, *De Maffia van Turkije*, Amsterdam: Meulenhoff.
- Bovenregionale Recherche Overleg (BRO), 2008, *Jaarverslag 2007*, Zoetermeer: BRO.
- Brovkin, V., 1998, Fragmentation of Authority and Privatization of the State, in: *Demokratizatsiya, The Journal of Post-Soviet Democratization*, no. 6 (3): 504-517.
- Bruinsma, G., 2004, Misdaaddeigingen uit de nieuwe EU. *Justitiële Verkenningen*, 29(6), pp. 36–50.
- Bunt, H., van de, 2010, Over rondtrekkende daders en local heroes, in: De Ruyver, B., P. Ponsaers, G. Vermeulen, T. Vander Beken (eds), *Strafrechtshandhaving in België en Nederland*. Antwerpen: Maklu.
- Currence (2010). *Jaarverslag 2010. Op de drempel van het Europees betalen*. Amsterdam: Currence.
- Cejp, M. and M. Scheinost, 2012, Organized and Economic Crime: A Common Problem, in: Selih, A. and A. Zavrznik (eds), 2012, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, New York: Springer, pp. 157-178.
- Center for Study of Democracy, 1999a, *The Structural funds of the EU*, 1999, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 1999b, *The Structural funds of the EU: short guidelines*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 1999c, *The Social Problems of the Joining of Bulgaria in the EU*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 1999d, *Preparation for the preliminary talks for the membership of Bulgaria in the EU*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 1999e, *The Joining of Bulgaria in the EU: the role of the Political parties*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 1999f, *The Bulgarian capitalistic market in the context of the joining of the EU*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 2000a, *Corruption and Smuggling: Monitoring and Prevention*, Sofia: CSD.
- Center for Study of Democracy, 2000b, *Corporative management and control in Bulgaria*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2002a, *The Smuggling nets and channels in South-East Europe*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2002b, *Corruption and smuggling, and the institutional reform in Bulgaria*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2003, *The Drug Market in Bulgaria*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2004a, *Partners in Crime: the Risks of the symbiosis between the Security Sector and the Organized Crime in South-East Europe*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2004b, *Bulgarian export of arms: Valuation of the control Mechanism on the Export of small arms*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2004c, *Transport, Smuggling and Organized Crime*, Sofia: CSD.

Center for Study of Democracy, 2007, *Organized Crime in Bulgaria: Markets and trends*. Sofia: CSD.

Clarke, R., 1999, *Hot Products: understanding, anticipating and reducing demand for stolen goods*. Police Research series, Paper 112. London: Home Office.

Daele, S., van, T. Vander Beken, T. & B. De Ruyver, 2010, Rondtrekkende dadergroepen: een empirische toets, in: *Panopticon*, no. 29 (4): pp. 25-39.

Daele, S., van en T. Vander Beken, 2010, Migratie en mobiele daders. Heling bij rondtrekkende dadergroepen, in: *Tijdschrift voor Criminologie*, 52 (2), pp. 170-185.

Daele van, S. en Vander Beken, T., 2010. Exploring itinerant crime groups. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16, 1-13.

Darden, K., 2001, Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma, in: *East European Constitutional Review*, no. 10 (2/3): 67-71.

Dean, T., 2004, *Misdaad in de Middeleeuwen*, Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Detailhandel Nederland (2009). *Itinerant groups target stores in European Union. An urgent cross- border problem*. Leidschendam: Detailhandel Nederland.

Duyne, P., van, V. Ruggiero, M. Scheinost and W. Valkenburg (eds), 2002. *Cross-border crime in a changing Europe*, Huntington, N.Y.: Nova Science Publishers.

Eggen, A.Th.J., & Kessels, R.J., 2011. Misdriften en opsporing. In M.M. van Rosmalen, S.N.Kalidien & A.Th.J. Eggen (red.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2011* (pp. 85-120). Den Haag: WODC.

Egmond, F., 1993, *Underworlds. Organized Crime in the Netherlands, 1650-1800*. Cambridge: Polity Press.

Egmond, F., 1994, *Op het verkeerde pad; georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Engbersen, G., Iliès, M., Leerkes, A., Snel, E. & Meij, R. van der (2011), *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Risbo.

Engel, A. en E. Prummel, 2007, *Organized Theft of Commercial Vehicles and their Loads in the European Union*. Brussels: European Parliament's Committee on Transport and Tourism

Estrosi, C., 2002, Au nom de la Commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la République sur le projet de loi (N° 381), *pour la sécurité intérieure*. Assemblée Nationale, op: <http://www.assemblee-nationale.fr/12/rapports/r0508.asp>

European Parliament, 2011, *Developing an EU Internal Security Strategy, fighting terrorism and organized crime*, Brussels: Directorate-General for Internal Policies, Justice, Freedom and Security

Europol, 1999, *General Situation Report 1996-1997: Illegal Immigration*, The Hague, The Netherlands, File No. 2562-52.

Europol, 2008, OCTA, 2008, *EU Organized Crime Threat Assessment*, The Hague: European Police Office.

Europol, 2009, *Cargo theft report. Applying the brakes to road cargo crime in Europe*. The Hague: Europol.

Europol, 2011, OCTA 2011, *EU Organized Crime Threat Assessment*, The Hague: European Police Office.

Ferwerda, H., T. van Ham, B. Bremmers, 2013, *Georganiseerde voertuigencriminaliteit in Nederland*, Beke reeks.

Gambetta, D., 1993. *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Giatzidis, E., 2004, Bulgaria on the Road to European Union, in: *Southeast European and Black Sea Studies*, no. 4 (3), pp. 434-457.

Gounev, P., 2006, Bulgaria Private Security Industry, in: Bruden, A., and M. Caparini (eds), *Private actors and security governance*, Geneva: LIT & Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.

Gounev, P. M., 2011, *Backdoor traders: illicit entrepreneurs and legitimate markets*. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science (LSE).

Gounev, P. and T. Bezlov, 2008, From the economy of deficit to the black-market: car theft and trafficking in Bulgaria, in: *Trends in Organized Crime*, no. 11 (4), pp. 410-429.

Gounev, P. M., & Bezlov, T., 2008, The vehicle theft market in Bulgaria. In: Siegel, D. & Nelen, H. (eds.). *Organized Crime. Culture, markets and strategies*. New York: Springer.

Granovetter, M., 1985. Economic action and social structure: the problem of embeddedness, in: *American Journal of Sociology*, no. 91, pp. 481-510.

Grapendaal, M., 2012., *Skimmen. Verslag van een onderzoek voor het Nationaal Dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: IPOL.

Grapendaal, M., Miranda, de, H., Korteweg, F., Uijtdewilligen, I., & Wakkee, H., 2012, *Criminaliteitsbeeldanalyse ladingdiefstal 2008-2010*. Zoetermeer: IPOL.

Gruszczyńska, B., 2004, Crime in Central and Eastern European Countries in the Enlarged Europe, in: *European Journal on Criminal Policy and Research*, 10, pp 123-136.

Hesseling, R., 2012, Aanpak skimmen boekt terreinwinst, in: *Secondant*, oktober, no. 5, pp. 7-11

IOM, International Organisation for Migration, 2000, *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe: A review of the evidence with case studies from Hungary, Poland and Ukraine*, Geneva, Switzerland.

IRT Noord en Oost Nederland, 1996, Post-sovjet criminaliteit, een internationale dreiging? Nijverdal: IRT/NOT.

Jansman, L, 1987, Misdaad in de 16e eeuw in de Nederlanden. De Batenburse benden na 1540, in: *Doopsgezinde Bijdragen*, reeks 12-13 (1986-1987), Amsterdam: Doopsgezinde Historische Kring.

Joutsen, M., 2000, Cross-border crime patterns between Eastern Europe and the European Union, in: Duyne, P.,van and V. Ruggiero (eds) *Cross-border crime in a changing Europe*, Tilburg: Tilburg University, pp. 17-36.

Juskas, A., P. Johnstone & R. Pozzuto, 2004, The Changing character of criminality in post-socialist Lithuania: From fighting organized crime to policing marginal populations? In: *Crime, Law and Social Change*, 41, pp. 161-177.

Kanduc, Z., 2012, Crime, Class Control, Structural Violence and Social Formations 'In Transition', in: Selih, A. and A. Zavrznik (eds), 2012, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, New York: Springer, pp. 253-276.

Kappen, O., van, 1965, *Geschiedenis der zigeuners in Nederland*, Assen: Van Gorcum & Comp.N.V. - Dr. H.J.Prakke & H.M.G.Prakke.

Keller, K. L., 1993, Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), pp. 1-22.

Kleemans, E., 2007, Organized crime, transit crime, and racketeering, in: *Crime and Justice*, 35, pp. 163-215.

KN NOT, 1999, *Oost-Europese Georganiseerde misdaad: Een bedreiging voor Nederland*. Kernteam Noord en Oost Nederland, afdeling Informatie.

KN NOT, 2001, *Algemene Criminaliteitsbeeld analyse Oost-Europa 2000-2001*, Kernteam Noord- en Oost-Nederland, Zwolle, 2001

KLPD, 2004, *Misdaad zonder grenzen. Criminaliteitsbeeld Centraal en Oost-Europa, 2002-2003*, Zwolle: KLPD.

KLPD, 2005, *Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen. Eindrapportage van het Project Polaris*. Driebergen: KLPD / NR.

KLPD, 2012, *Midden- en Oost-Europese inbrekers op pad. Inzicht in aard en omvang van mobiel banditisme in Nederland*. Driebergen: KLPD-DOS.

Korf, D., 2009, *Polen in Nederland*, Ronde Tafel, Su De.

Korf, D., K. Wesselink en D. Perie, 2011, *Roemenen in Nederland*, Utrecht: FORUM.

Krajewski, K., 2003, Drugs, markets and criminal justice in Poland. *Crime, Law & Social Change*, 40, 273-293.

Krajewski, K., 2004, Crime and criminal justice in Poland, in: *European journal of criminology*, 1 (3), pp. 377-407.

Laan, F. van der & Weenink, A. , 2005, *Eindrapportage van het Project Polaris. Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen*. Zwolle: Korps Landelijke Politiediensten.

Leun, J. van der, Kromhout, M., Easton, M. & Weerman, F., 2010, Criminaliteit, migratie en etniciteit. Nieuwe richtingen binnen een complex en beladen onderzoeksterrein. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52, 107-121.

Los, M., 2003, Crime in transition: The post-communist state, markets and crime, in: *Crime, Law and Social Change*, no. 40: 145-169.

Mateescu, O., 2001, "Ours is a Bandit State!" Power and Corruption in Postsocialist Romania, in: *Polish Sociological Review*, no. 4: 379-395.

Mateescu, O., 2002, The Dark Side of the State: 'Mafia' and 'National Interest' in postsocialist Romania, in *Romanian Journal of Society and Politics* 2:1, Bucharest.

McIntosh, M., 1975, *The Organization of Crime*, London and Basingstoke: The Macmillan Press LTD.

Mesu, S., & van Nobelen, D., 2012, *Woningcriminaliteit. Verslag van een onderzoek voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: IPOL.

Miranda, H. de & van der Mark, J., 2012, *Georganiseerde autodiefstal. Een onderzoek naar het in georganiseerd verband stelen en verhandelen van personenauto's of onderdelen daarvan*. Zoetermeer: IPOL.

Naim, M., 2006, *Crimineel maar winstgevend*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Business Contact.

Nelen, H., M. Peters, M. Vanderhallen, 2013, *Recherchesamenwerking in de Euroregio Maas-Rijn*, Appeldoorn: Politie en Wetenschap, Maastricht University.

Noutcheva, G. and D. Bechev, 2008, The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU, in: *East European Politics and Societies*, no. 22 (1), pp. 114-144.

Nikolov, J., 1997, Crime and Corruption after Communism: Organized Crime in Bulgaria, in: *East European Constitutional Review*, no. 6 (4): 80-84.

OSCE (Office for Security and Cooperation in Europe), 2002, *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe: Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings*, on: https://www.osce.org/odihr/documents/at_trassde.php3.

Oers, van, J. G., & Scholtes, M., 1990., *De rondedans om de heling: onderzoek naar de effecten van de registerplicht op de 'Zwarte'-en Oosterse Markt te Beverwijk*. Vrije Universiteit, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vakgroep Criminologie en Rechtssociologie.

Pitulescu, I., 1996. Al treilea razboi mondial: crima organizata (Third World War: organised crime). Romania, Bucharest: National, in: Miclea, D., 2004, *Combaterea*

crimei organizate-evolutie, tipologii, legislatie, particularitati (Combating organized crime-evolution, typologies, legislation, particularities), vol.1. Ministry of Administration and Interior: Bucharest.

Plywaczewski, E., 2003, The Russian and Polish mafia in central Europe, in: Siegel, D., van de Bunt, H. & D. Zaitch, 2003, *Global Organized Crime. Trends and Developments*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.

Plywaczewski, E., 2004, Organized crime in Poland: Its Development from 'Real Socialism' to Present Times, in Fijnaut, C. & L. Paoli (eds.) *Organized Crime in Europe*. New York: Springer, pp. 467-498.

Pop, V., 2008, Bulgaria and Romania perceived as most corrupt EU states. *EUobserver.com*: 23 September 2008, <http://euobserver.com/9/26795>.

Reuter, P., 1983. *Disorganized crime: The Economics of the Visible Hand*, Cambridge, MA.: MIT Press.

Rienks, R. en T. de Wit, 2012, Intelligence op tactisch niveau maakt het verschil, in: *Tijdschrift voor de Politie*, jrg. 74, n. 6, pp. 24-28.

Ringold, D., M. Orenstein and E. Wilkens, 2005, *Roma in an expanding Europe: breaking the poverty cycle*, Washington: World Bank Publications

Roselius, T. & Benton, D., 1973, Marketing Theory and the Fencing of Stolen Goods. *Denver Law Journal*, 50, 177-205.

Rosner, L., 1986, *The Soviet Way of Crime: Beating the System in the Soviet Union and the USA*, South Hadley, MA.: Bergin & Garvey Publishers.

Rovers, B., 2011, Als de goudduivels langskomen. Overvallen op juweliers, in: *Justitiële Verkenningen: themanummer Goud*, Jrg. 37, nr. 3, pp. 21-32.

Rovers, B., & Bruinsma, M., 2010, *Overvallen in Nederland. Een fenomeenanalyse en evaluatie van de aanpak*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Ruggiero, V., 1996, War Markets, in: *Social and Legal Studies*, no. 5, pp. 5-20.

SDU, 2000, Criminaliteit op de route naar Moskou, een onderzoek naar de gevaren voor het wegvervoer, Den Haag: SDU

Selih, A. and A. Zavrznik (eds), 2012, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, New York: Springer.

Siegel, D., 2005, *Russische Bizniz*, Amsterdam: Meulenhoff.

- Siegel, D., 2006, 'The Criminal Import/Export between East and West Europe', presentation, CIROC Seminar of 20/12/2006, Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Siegel, 2011, Valse, gestolen en gesmokkelde Russische juwelen, in: *Justitiële Verkenningen: themanummer Goud*, Jrg. 37, nr. 3, pp. 33-44.
- Simis, K., 1982, *USSR: The Corrupt Society. The Secret World of Soviet Capitalism*, New York: Simon and Schuster.
- Spapens, T. & C. Fijnaut, 2005, *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Sutherland, E., 1937, *The Professional Thief, By a professional Thief*, Chicago: Phoenix Books, The University of Chicago Press.
- Thuijs, F., 2008, *De ware Jaco, Jacob Frederik Muller, alias Jaco (1690-1718)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Trauner, F., 2009, Post-accession compliance with EU law in Bulgaria and Romania: a comparative perspective. In: Frank Schimmelfennig and Florian Trauner (eds): Post-accession compliance in the EU's new member states, *European Integration online Papers (EIoP)*, Special Issue 2, Vol. 13, Art. 21, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2009-021a.htm>.
- Trandafoiu, R., 2003, Racism and Symbolic Geography in Romania: The Ghettoisation of the Gypsies, in: *Global Built Environment Review*, vol. 3 (2), pp. 6-12.
- Tzvetkova, M., 2008, Aspects of the evolution of extra-legal protection in Bulgaria (1989-1999), in: *Trends in Organized Crime*, no. 11: 326-351.
- Varese, F., 2011, *Mafias on the Move. How Organized Crime Conquers New Territories*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Volkov, V., 2002, *Violent Entrepreneurs. The use of force in the making of Russian capitalism*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Weenink, A.W., Huisman, S. & Laan, F.J. van der (2004). *Misdaad zonder grenzen. Criminaliteitsbeeld Oost-Europa 2002-2003*. Zwolle: KLPD.
- Weenink, A. & Huisman, S. (2003). Poolse bendes in Nederland. Voorlopige bevindingen, in: *Justitiële verkenningen*, 29, 81-91.
- Weltevrede, A.M., Boom, J. de, Rezai, S., Zijderwijk, L. & Engbersen, G. (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo BV.

Waard, J. de., 2011, *Woninginbraak in Nederland: Een schets van de stand van zaken in 2011*. Ministerie van Veiligheid en Justitie/DGRR/afdeling Strategische Beleidsontwikkeling

World Bank, 2000, *Anticorruption in Transition. A Contribution to the Policy Debate*, Washington, D.C.: The World Bank.

Worobec, C., 1987, Horse Thieves and Peasant Justice, in: *Journal of Social History*, vol. 212).

Krantenartikelen:

Anchete Online. (August 2, 2011). Chinese mafia laundered 400 million dollars in Romania through illegal businesses in Constanta Harbour and in the Commercial Complex/Mall Red Dragon, op: <http://ancheteonline.ro/2011/08/mafia-chineza-a-spalat-400-de-milioane-usd-in-romania-prin-afaceri-necurate-in-portul-constantasi-complexul-comercial-dragonul-rosu/>

The Baltic Course (May 13, 2011) Europol's crime report mentions Latvia only once, Estonia – 3 times, while Lithuania – 24 times, op: <http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=40891>

Botosani necenzurat. (2011, 09, 22). Find out whom Ion Clampanu is and why he is so searched (Afla cine ste Ioan Clampanu si de ce era atat de cautat), op: <http://www.botosaninecenzurat.ro/20110922-afla-cine-este-ion-clampanu-si-de-ce-era-atat-de-cautat.html>

Descopera. (September 17, 2009). Organised Crime from Romania-The Black War Near Us. Retrieved from Written by Alexandru Safta, op: <http://www.descopera.ro/descopera-secretele-mafiei/4904272-crima-organizata-din-romania-razboiul-negru-de-langa-noi>.

Dnes, (September 20, 2012). Bulgaria criticizes the Netherlands because the Police there cannot combat crime, op: <http://dnes.dir.bg/news/holandia-gerb-shengen-12032976>

Dnes. bg. (December, 13, 2011). The Dutch Prime Minister: “We don't want your criminality!”, op: <http://www.dnes.bg/es/2011/12/13/holandski-ministryr-ne-vi-iskame-prestypnostta.146388>

Evenimentul zilei. (December, 15, 1998). Iliescu ordered my murder, Interview with Fane Spoitoru. (Iliescu a ordonat uciderea mea. Interviu cu Fane Spoitoru), op: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/iliescu-a-ordonat-uciderea-mea-602479.html>.

Evenimentul zilei. (2004, 03, 26). Diversiunea? Bivolarii? (Diversiunea? Bivolarii?), op: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/diversiunea-bivolarii-645842.html>.

Evenimentul Zilei. (February 21, 2012). Portrait. Ioan Clambaru, called “pig head,” proxenet of the century, op: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/ioan-clambaru-proxenetul-secolului-967485.html>.

Evenimentul Zilei, (Juni 12, 2012). Retea de hoti din camioane. Finul Angelicăi Cămătaru coordona jaful din putcărie. Imagini spectaculoase cu furturile acestora (Network of trucks thieves. The godson Angelicai Camataru coordinated the robbery from the jail), op: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/retea-de-hoti-din-camioane-retinuta-de-diicot-986289.html#ixzz2M4mjUKiP>

Focus (Januari 9, 2013). The Netherlands stops Bulgaria from entering Schengen, op: <http://www.focus-news.net/?id=n1735865>

Fotache, V. (October 20, 2005). Network the Dragon- 10 years of high rank protection (Reteaua dragonul -10 ani de inalta protectie). 9am news, op: <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2005-10-20/reteaua-dragonul-10-ani-de-inalta-protectie.html>.

Fotache, V. (October 13, 2005). Dirty accounts-Network the “Dragon” (Conturi Murdare-reteaua “Dragonul”). 9 am news., op: <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2005-10-13/conturi-murdare-reteaua-dragonul.html>.

Jurnalul.ro (July 11, 2005). The secret of longevity of a criminal network (Secretul longetivitatii unei grupari criminale), op: <http://m.jurnalul.ro/vechiul-site/editorial/stiri/observator/secretul-longetivitatii-unei-grupari-criminale-33827.html>

Mediafax (December 9, 2011). Head of the Intelligence Services: Organised Crime during the past years, but mafia did not form, op: <http://www.mediafax.ro/social/directorul-sri-crima-organizata-a-evoluat-in-ultimii-ani-dar-nu-s-au-format-mafii-9045549>.

National Journal (November 30, 2005). Network the dragon from local lands, op: <http://jurnalul.ro/stiri/observator/reteaua-dragonul-de-pe-plaiuri-mioritice-32343.html>.

NOS (9 december 2009). Roemeense skimmers opgepakt in Rotterdam, op: <http://nos.nl/artikel/112774-roemeense-skimmers-opgepakt-in-rotterdam.html>

Nu.nl (9 februari 2012). Politie rolt bende Roemeense skimmers op, op: <http://www.nu.nl/binnenland/2736517/politie-rolt-bende-roemeense-skimmers.html>

Praca (3 october, 2011) Polacy pracują jak niewolnicy w Holandii, (Polen werken als slaven in Nederland) op: <http://praca.wp.pl/title,Polacy-pracuja-jak-niewolnicy-w-Holandii,wid,13209141,wiadomosc.html?ticaid=111336>

Profit.bg (January, 4, 2012). All Bulgarians in the Netherlands are under suspicion, op: <http://profit.bg/news/Vsichki-bulgari-v-Holandiya-pod-podozrenie/nid-86801.html>

RISE Project-Investigation. (September, 2, 2012). The day in which Clamparu became a criminal (Ziua in care Clamparu a devenit criminal), op: <http://www.riseproject.ro/articol/ziua-in-care-clamparu-a-devenit-criminal>

RTV-NH (23 november 2012). Steeds meer mensen slachtoffer van skimmers, op: <http://www.rtvnh.nl/nieuws/92043/Steeds+meer+mensen+slachtoffer+van+skimmers>

Sega, (Januari 5, 2012) The Netherlands blames Bulgaria about the increasing number of criminal deeds on the territory of the country, op: <http://www.segabg.com/article.php?id=583842>

Sfora (March 3, 2012) Atak na Polaków w Holandii. Spłonęły dwa auta (Aanval op de Polen in Nederland. Twee auto's uitgebrand), op: <http://www.sfora.pl/Atak-na-Polakow-w-Holandii-Splonely-dwa-auta-a41120>.

Udrea, D. (February 23, 2012). The story of Cosmos Tanase. Whom is Cosmos and how did he become the king of crime from Iasi?. Braila24/ro, op: <http://braila24.ro/povestea-lui-cosmos-tanase-%E2%80%9Cprintul-tiganilor%E2%80%9D-cine-este-cosmos-si-cum-a-ajund-maharul-crimei-din-iasi-16522.html>.

Veidas, (8 februari 2012). 'Lietuvai visais laikais – trauketne, kur geriau'

VerticalNews.ro. (August 2, 2011). Former Chief of Romanian Police, Ion Pitulescu: "Romania is a mafia state!" (Fost șef al Poliției Române, Ion Pitulescu: "România este un stat mafiot!"), op: <http://verticalnews.ro/fost-sef-al-politiei-romane-ion-pitulescu-%E2%80%9Cromania-este-un-stat-mafiot%E2%80%9D/>

Vertical News. (August 2, 2011). Former Head of the Romanian Police, Ion Pitulescu: "Romania is a mafia state.", op: <http://verticalnews.ro/fost-sef-al-politiei-romane-ion-pitulescu-%E2%80%9Cromania-este-un-stat-mafiot%E2%80%9D/>.

9 am. (October 20, 2005). Network the dragon 10 years of high level protection, op: <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2005-10-20/reteaua-dragonul-10-ani-de-inalta-protectie.html>.

Warsaw Voice (September 17, 2000). No. 38 (621). Witold Zygulski. "Fighting Medusa.", op: <http://www.warsawvoice.pl/old/v621/News04.html>

Warsaw Voice. (September 29, 2002). No. 39 (727). Iwona A. Czerwinska. "The Mob on Trial." <http://www.warsawvoice.pl/old/v727/News01.html>

Ziare. (January 31, 2012). The trial of Clamparu begins Tuesday in Madrid, op: <http://www.ziare.com/stiri/proces/procesul-lui-clamparu-incepe-marti-la-madrid-1148041>

Andere Internet bronnen

Aanpak Koperslag (2012). Voortgang actie koperslag. Kamerstuk 3 oktober 2012. Geraadpleegd op 17 mei 2013: op: <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/venj/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/10/04/voortgang-actie-koperslag.html>

CBS, 2013, op: <http://statline.cbs.nl>

CCV (8 mei 2013). Succesvolle aanpak koperdiefstal rond het spoor, op: <http://www.hetccv.nl/nieuws/2013/05/succesvolle-aanpak-koperdiefstal-rond-het-spoor.html>

Misdaadcijfers (2012). Straatroof en zakkenrollerij. Op: <http://www.politie.nl/onderwerpen/dossier-misdaadcijfers-2012/straatroof-en-zakkenrollerij.html>

Bijlage 1. Overzicht Interviews

Interviews Onderzoek mobiel banditisme

		Respon dent	Organisatie/functie	Locatie interview	Datum	Opmerki ngen
1	Politie	PN1	Politie Brabant-Noord, Plaatsvervangend districtchef	Hoofdkantoor politie, Den Bosch	19-03-2012	
2		PN2	Politieacademie, Projectleider Kennisversterking Roma	Willem Pompe Instituut	23-03-2012	
3		PN3	Directie CrimiNee! Directeur	Politiebureau Stratum Gestel, Eindhoven	04-04-2012	
4		PN4	Bovenregionale Recherche Noord- en Oost-Nederland, Accountmanager/projectvoorber eider	Politiebureau Zwolle	07-05-2012	
5		PN5	Medewerkster politie Noord- en Oost-Nederland	Politiebureau Zwolle	07-05-2012	
6		PN6	Politie Hollands-Midden, Coördinator internationale betrekkingen	Politiebureau Leiderdorp	25-05-2012	Interview samen met PN7, RB1 en RB2
7		PN7	Politie Leiderdorp	Politiebureau Leiderdorp	25-05-2012	Interview samen met PN6, RB1 en RB2
8		PN8	Politie Amsterdam-Amstelland, Adviseur Buurtregie	Politiebureau Amstelveen	31-05-2012	
9		PN9	KLPD, project mobiel banditisme	Willem Pompe Instituut, Utrecht	11-06-2012	
10		PN10	Wijkagent Beverwijkse Bazaar	Beverwijk	12-06-2012	
11		PN11	Politie Limburg-Noord, Korpschef	Politiebureau Venlo	22-06-2012	
12		PN12	Landelijk Overval coordinator	Willem Pompe Instituut, Utrecht	03-07-2012	
13		PN13	Politie Amsterdam-Amstelland	Politiebureau Amsterdam	10-10-2012	
14		PN14	Liaison officer Dutch Desk Europol	Willem Pompe Instituut, Utrecht	18-01-2013	
15		PN15	Expert IPOL, KLPD	KLPD, Zoetermeer	28-02-2013	

16		PN16	Liaison officer Belgium Europol	Europol, Den Haag	28-02-2013	
17		PN17	Federale politie België	Amsterdam	05-03-2013	Skype-interview
18		PN18	Politie Berlijn, Duitsland, specialist voertuigcriminaliteit	Amsterdam	13-05-2013	Skype-interview
19	Security	SN1	Adjunct-directeur/secretaris winkelcriminaliteit & Secretaris Europa, bureau Brussel	Hoofdkantoor Detailhandel, Leidschendam	16-04-2012	Interview samen met SN2
20		SN2	Detailhandel Nederland	Hoofdkantoor Detailhandel, Leidschendam	16-04-2012	Interview samen met SN1
21		SN3	BCC, Security Risk Manager	Hoofdkantoor BCC, Schiphol	27-04-2012	
22		SN4	Watson Group	Hoofdkantoor, Renswoude	07-05-2012	
23		SN5	Voorzitter Federatie Goud & Zilver	Amsterdam, Beurs van Berlage	08-05-2012	
24		SN6	De Keizers, Registermakelaar in assurantiën	Willem Pompe Instituut	21-05-2012	
25		SN7	Ahold, Security	Hoofdkantoor, Zaandam	06-06-2012	
26		SN8	Dirk van de Broek, Security	Hoofdkantoor, Sassenheim	07-06-2012	
27		SN9	TLN (Transport Logistiek Nederland), Voorzitter bestuur Stichting WLS Transport en Logistiek Nederland (TLN)	Hoofdkantoor, Zoetermeer	13-06-2012	
28		SN10	HDI-Gerling Verzekeringen	Hoofdkantoor, Rotterdam	26-06-2012	
29		SN11	Head Security de Bijenkorf	Bijenkorf Amsterdam	15-08-2012	
30		SN12	Bewakingsmedewerker de Bijenkorf	Bijenkorf Amsterdam	6-09-2012	
31	Overig	ON1	IVA, Onderzoekster	Universiteit Tilburg	15-03-12	
32		ON2	Nederlandse Ambassade Litouwen	Willem Pompe Instituut, Utrecht	15-03-2012	
33		ON3	Service Point Meterik, Coördinator service point (spreekuren voor MOE-landers)	Service point, Meterik	10-04-2012	
34		ON4	Poolse Ambassade, External	Café in Amsterdam	11-04-2012	

			advisor			
35		ON5	Verschillende Poolse arbeidsmigranten	Poolse winkel in Cuijk & Poolse winkel in Oss	25-04-2012	
36		ON6	Stichting PLON (Pools Overleg Platform Nederland), Medewerkster	Café in Zwolle	01-05-2012	
37		ON7	Uitzendbureau Hobij, Manager	Hoofdkantoor in Veghel	07-05-2012	
38		ON8	Journaliste/schrijfster	Utrecht	10-05-2012	
39		ON9	IDHEM (Integratie van Midden- en Oost-Europeanen), Medewerkster	Kantoor IDHEM, Den Haag	11-05-2012	
40		ON10	Winkeleigenaar Beverwijk	Bazaar in Beverwijk	17-05-2012	
41		ON11	Belastingdienst	Kantoor belastingdienst Utrecht	24-05-2012	Interview samen met ON12
42		ON12	Belastingdienst	Kantoor belastingdienst Utrecht	24-05-2012	Interview samen met ON11
43		ON13	Eigenaar juwelierszaak	Juwelierszaak in Maasbracht	22-06-2012	
44		ON14	Stichting Regenboog, opvang voor dak- en thuislozen in Amsterdam, Locatiehoofd Makom	Opvanghuis Makom, Amsterdam	09-07-2012	
45		ON15	Dader Litouwen	Amsterdam	22-09-2012	
46		ON16	Winkelier I Beverwijk	Utrecht	13-03-2013	
47		ON17	Winkelier II Beverwijk	Beverwijk	13-03-2013	
48	Roemenië	RR1	Political Counsellor, District 5, Bucharest	Bucharest	28-06-2012	
49		RR2	Embassy of the Kingdom of the Netherlands, Ambassador	Bucharest	29-06-2012	
50		RR3	Embassy of the Kingdom of the Netherlands, Office of the Police Attaché, Liaison Officer	Bucharest	29-06-2012	
51		RR4	Embassy of the Kingdom of the Netherlands, Policy Adviser	Bucharest	29-06-2012	
52		RR5	Photographer, focus on Roma	Bucharest	29-06-2012	

			aspects			
53		RR6	Romanian Police, Criminal Investigations, Department, Vaslui, Police Officer	Bucharest	30-06-2012	
54		RR7	Antena 3 News Channel, RISE project, Investigative Journalist	Bucharest	30-06-2012	Met opmaak: Engels (V.S.)
55		RR8	Babes-Bolyai University, Law Faculty, Professor, Penal Law and Criminology	Cluj Napoca	02-07-2012	
56		RR9	Romanian Police, Department of Criminal Investigations, Baia Mare, Director	Baia Mare	02-07-2012	
57		RR10	Roma representative	Baia Mare	02-07-2012	
58		RR11	Organised Crime and Corruption Reporting Project, Executive Director	Bucharest	03-07-2012	
59		RR12	Romanian Police, Department of Cyber Crime, Iasi, Director	Iasi	06-07-2012	Met opmaak: Engels (V.S.)
60	Litouwen	RL1	Professor Criminology	University of Vilnius	15-06-2012	
61		RL2	Officier van Justitie	Vilnius	15-06-2012	
62		RL3	Human rights lawyer, Law Institute of Lithuania	Vilnius	15-06-2012	
63		RL4	Politie Kaunas	Kaunas	16-06-2012	
64		RL5	Officier van Justitie	Kaunas	16-06-2012	
65		RL6	Politie Kaunas	Kaunas	17-06-2012	
66		RL7	Nederlandse Ambassade Litouwen	Vilnius	27-11-2012	
67		RL8	Deputy Director Law Institute	Vilnius	27-11-2012	
68		RL9	Reporter/investigative journalist TV channel 3	Vilnius	28-11-2012	Met opmaak: Engels (V.S.)
69		RL10	Journalist Lietivus Rytas	Vilnius	28-11-2012	
70		RL11	Director of Center for Crime and prevention and head international Relations Office	Vilnius	28-11-2012	
71		RL11	Researcher Law Institute Vilnius	Vilnius	28-11-2012	Meeting Vilnius
72		RL12	Lithuanian Criminal Police	Vilnius	29-11-2012	Meeting

			Bureau			Vilnius
73		RL14	Chief Investigator Criminal Police	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
74		RL15	Head of the Criminal Police Board	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
75		RL16	Lithuanian Criminal Police Bureau	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
76		RL17	Head of the International Relations	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
77		RL18	Head of the International Relations	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
78		RL19	Head of the department of combat against robberies and burglaries	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
79		RL20	Head of the department of combat against vehicle thefts	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
80		RL21	Public Prosecutor Lithuania	Vilnius	29-11-2012	Meeting Vilnius
81		RL22	Dader	Vilnius	16-06-2012	
82		RL23	Autodealer	Kaunas	16-06-2012	
83	Bulgarije	RB1	Politie Bulgarije	Politiebureau Leiderdorp	25-05-2012	Interview samen met PN6, PN7 en RB2
84		RB2	Politie Bulgarije	Politiebureau Leiderdorp	25-05-2012	Interview samen met PN6, PN7 en RB1
85		RB3	Police Silistre	Silistre	04-07-2012	
86		RB4	Police Shumen	Shumen	04-07-2012	
87		RB5	Police Varna	Varna	04-07-2012	
88		RB6	Roma right's NGO Amalipe	Liaskovetz	05-07-2012	
89		RB7	Police Pleven	Pleven	06-07-2012	
90		RB8	Police Vidin	Vidin	06-07-2012	
91		RB9	Strafrechtadvocaat	Vidin	06-07-2012	
92		RB10	Strafrechtadvocaat	Vidin	07-07-2012	

93		RB11	Journaliste	Sofia	07-07-2012	
94		RB12	Criminoloog, Center for Study of Democracy	Sofia	07-07-2012	
95		RB13	Nederlandse Ambassade Sofia	Sofia	09-07-2012	
96		RB14	National Police	Sofia	09-07-2012	
97		RB15	NGO International Center for Minority Studies	Sofia	09-07-2012	
98		RB16	Onderzoeker Sofia University	Sofia	09-07-2012	
99		RB17	Organized Crime Unit Sofia	Sofia	10-07-2012	
100		RB18	NGO Panacea 97	Stolipinovo	11-07-2012	
101		RB19	Politie Plovdiv	Plovdiv	10-07-2012	
102	Polen	RP1	Professor Criminology, University of Krakow	Krakow	19-11-2012	
103		RP2	Heler	Katowice	19-11-2012	
104		RP3	University of Bialystok	Bialystok	20-11-2012	Meeting Bialystok
105		RP4	University of Bialystok	Bialystok	20-11-2012	Meeting Bialystok
106		RP5	University of Bialystok	Bialystok	20-11-2012	Meeting Bialystok
107		RP6	General Prosecutor's Office	Warschau	21-11-2012	
108		RP7	Police Academy	Warschau	21-11-2012	
109		RP8	Professor Criminology, Chair of Criminology and Criminal Policy	Warschau	21-11-2012	
110		RP9	Polish National Police	Warschau	21-11-2012	Interview samen met RP10 en RP11
111		RP10	Polish National Police	Warschau	21-11-2012	Interview samen met RP9 en RP11
112		RP11	Polish National Police	Warschau	21-11-2012	Interview samen met RP9 en

						RP10
113		RP12	Director Border Guard Headquarters	Warschau	22-11-2012	
114		RP13	Chair of Criminology and Criminal Policy	Warschau	22-11-2012	Focus-groep in Warschau
115		RP14	Criminology students Warsaw University	Warschau	22-11-2012	Focus-groep in Warschau
116	Gedetineerden in Nederland	GN1	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Overijssel	10-04-2013	
117		GN2	Gedetineerde afkomstig uit Litouwen	PI in Overijssel	10-04-2013	
118		GN3	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Overijssel	10-04-2013	
119		GN4	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Utrecht	17-04-2013	
120		GN5	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Zuid-Holland	25-04-2013	
121		GN6	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Flevoland	08-05-2013	
122		GN7	Gedetineerde afkomstig uit Litouwen	PI in Drenthe	08-05-2013	
123		GN8	Gedetineerde afkomstig uit Litouwen	PI in Drenthe	08-05-2013	
124		GN9	Gedetineerde afkomstig uit Litouwen	PI in Drenthe	08-05-2013	
125		GN10	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Noord-Holland	10-05-2013	
126		GN11	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Noord-Holland	10-05-2013	
127		GN12	Gedetineerde afkomstig uit Roemenië	PI in Noord-Holland	10-05-2013	

Bijlage 2. Overzicht observaties

Bijlage II: observaties

Locatie observatie	Datum
--------------------	-------

1	Beverwijkse Bazaar	17-05-2012
2	Beverwijkse Bazaar	12-06-2012
3	Automarkt Kaunas, Litouwen	15-06-2012
4	Bezoek aan ghetto Boekarest, Roemenië	29-06-2012
5	Huizen Romabuurt Huedin, Roemenië	01-06-2012
6	Bezoek zigeunerghetto Baia Mare, Roemenië	02-06-2012
7	Bezoek kerkhof Liaskovetz, Bulgarije	05-06-2012
8	Observatie huizen Levski, Bulgarije	05-06-2012
9	Observatie zigeunerbuurt Vidin, Bulgarije	07-07-2012
10	Bezoek zigeunerghetto Stolipinovo, Bulgarije	11-07-2012
11	Observatie markten en winkels in Rotterdam en Den Haag	10-11-2012
12	Observaties en informele gesprekken motels in Nederland	12-01-2013
13	Observatie Europol Den Haag	28-02-2013
14	Observatie automarkt Beverwijk	16-04-2013
15	Observatie Eurolines, Amsterdam-Roemenië	12-05-2013

Bijlage 3. Checklist dossiers

Checklist:

Dader

Afkomst van de dader

Leeftijd van de dader

Geslacht dader

Verblijfsplaats van de dader

Duur van verblijf van de dader in Nederland

Kennis van Nederlandse taal

Kennis van andere talen

Beroep van de dader

Achtergronden van de dader

Delict

Wat is het delict

Uitvoering delict

Target van het delict

Aantal personen waarmee delict is uitgevoerd

Wie waren mededaders

Afkomst van de mededaders

Verschillende etniciteiten in groep

Duur en verblijf van de mededaders in Nederland

Contact tussen de dader en mededaders

Was men op de hoogte van de omgeving van de plaats van het delict

Contact daders met lokale bewoners

Afkomst lokale bewoners

Opdrachtgever

Wie is de opdrachtgever

Afkomst van de opdrachtgever

Verblijf van de opdrachtgever ten tijde van het delict

Contact dader en opdrachtgever

Netwerk van opdrachtgever

Modus operandi

Route afgelegd door dader

Vervoersmiddelen

Verblijf dader

Welke landen/steden

Kosten van de reis

Welke delicten

Welke goederen

Wat is er gebeurd met de gestolen goederen

Naar welk land gebracht

Naar welke plaats

Met welk doel

Aan wie doorverkocht

Prijzen

Straf

Arrestatie

Strafeis

Opgelegde straf

